

Зос-2 / 2068

РОДНАЯ ПРЫРОДА

1974

1

05
222746

КАЛІ КЛАПАЦІЦА ПРА ВАДУ

У ДАПАМОГУ ПЯРВІЧНЫМ АРГАНІЗАЦЫЯМ

Я. МІГАЛЬ,
начальнік аддзела водагаспадарчых
балансаў Дзяржкамтэта СМ БССР
па ахове прыроды

У апошні час партыя і ўрадам прыняты важныя пастановы, накіраваныя на паляпшэнне выкарыстання і ўзмацненне аховы прыродных багаццяў краіны і асабліва водных.

І гэта заканамерна, бо далейшы ўздым нашай эканомікі звязаны з шырокім выкарыстаннем у гаспадарчай дзейнасці водных рэсурсаў. Шмат вады здабываецца і выкарыстоўваецца штодзень для піцця і іншых патрэб насельніцтва. Але яшчэ хутчэй павялічваецца выкарыстанне вады ў прамысловасці і сельскагаспадарчай вытворчасці.

Арганізацыя новых відаў вытворчасці, пашырэнне плошчаў асушаных зямель, абвадненне тэрыторый, развіццё рыбнай гаспадаркі, добраўпарадкаванне населеных пунктаў — усё гэта павялічвае патрэбу ў вадзе. Вада становіцца фактарам, які вызначае развіццё і размяшчэнне вытворчых сіл краіны.

Прырода не абдзяліла Беларусь вадой. Па яе тэрыторыі працякае мноства рэк, сцёк якіх у сярэднім за год складае каля 58 мільярдаў кубаметраў. Багата ў рэспубліцы і азёр. У нетрах БССР ёсць значныя запасы падземных вод.

Але водныя рэсурсы рэспублікі не бязмежныя, і працяглае карыстанне імі без шкоды для народнай гаспадаркі залежыць ад эфектыўнасці ажыццяўлення комплексу навукова абгрунтаваных мерапрыемстваў. За апошнія 10—12 гадоў у гэтым напрамку зроблена шмат.

Устаноўлены і вядзецца ўлік выкарыстання водных рэсурсаў асноўнымі прамысловымі прадпрыемствамі і арганізацыямі, упарадкавана іх размеркаванне пры размяшчэнні народнагаспадарчых аб'ектаў. Закладзена аснова планазасці выкарыстання вады. З гэтай мэтай распрацаваны «Генеральная схема комплекснага выкарыстання і аховы водных рэсурсаў Беларускай ССР», «Схема асушэння і асваення зямель Палескай нізіны» і інш. Складаецца навукова-тэхнічны прагноз выкарыстання і аховы водных рэсурсаў на 1980—2000 гг.

У выніку пастаяннай работы па паляпшэнню спажывання вады, прадукцыйнага забруджвання вадаёмаў сцёкавымі водамі і адходамі вытворчасці больш дасканалымі сталі сістэмы водазабеспячэння і каналізацыі, рэзка знізіліся агульныя аб'ёмы спажывання свежай вады, паменшыўся скарот забруджаных сцёкавых вод. Спажыванне вады на адзінку прадукцыі, якасць выпускаецца, нягледзячы на значны рост прамысловай вытворчасці, зменшылася на 16%, а скарот забруджаных сцёкавых вод у вадаёмы — амаль на 30%. Зніжэнне аб'ёмаў выкарыстання вады, будаўніцтва і паляпшэнне эксплуатацыі збудаванняў ачысткі сцёкавых вод, а іх пабудавана звыш 700, спрыялі паляпшэнню стану нашых рэк і азёр.

Разам з тым, не ўсе пытанні рацыянальнага выкарыстання і аховы вады ў нас яшчэ вырашаны. На жаль, многія прадпрыемствы і населеныя пункты, асабліва невялікія, усё яшчэ не маюць збудаванняў па ачыстцы сцёкавых вод. Шмат недахопаў і ў эксплуатацыі ачышчальных збудаванняў.

Некаторыя прадпрыемствы, маючы вялікія магчымасці па эканоміі вады і зніжэнню забруджванняў, не надаюць належнай увагі павышэнню культуры вытворчасці, у выніку чаго іх тэрыторыі забруджваюцца нафтапрадуктамі, адходамі вытворчасці, якія змываюцца ў ліўневую каналізацыю і трапляюць у вадаёмы.

Тое ж можна сказаць і аб размяшчэнні збудаванняў ачысткі сцёкавых вод. У выніку адсутнасці ачышчальных збудаванняў ці дрэннай эксплуатацыі наяўных, сцёкавыя воды парушаюць прыродны рэжым вадаёмаў. Пагоршэнне якаснага саставу вады не дае магчымасці выкарыстоўваць вадаёмы ў аздараўленчых мэтах і на многія іншыя патрэбы.

Адсутнасць добрага ўліку выкарыстання вады і норм спажывання яе на адзінку прадукцыі, асабліва на ведамасных водаправодах, не даюць магчымасці рабіць аналізы рацыянальнасці водакарыстання, а значыцца, і распрацоўваць эфектыўныя мерапрыемствы па ліквідацыі недахопаў. Нарміраванне водаспажывання з'яўляецца эфектыўным сродкам, які прымушае інжынерна-тэхнічны персанал і ўвесь калектыў прадпрыемства працаваць над удасканаленнем тэхналагічных працэсаў, у якіх выкарыстоўваецца вада. Гэта пацвердзілася вопытам некаторых прадпрыемстваў, якім устаноўлены ліміт на ваду з гарадскіх водаправодаў, з павышанай аплатай за перарасход. Уведзеная мера эканамічнага ўздзеяння ў першыя ж гады прывяла да рэзкага скарачэння ўцечак вады, павелічэння аб'ёмаў выкарыстання яе ў абаротных і паўторных сістэмах, арганізацыі больш строгага прыборнага ўліку.

Таму ўстаноўленне нарміравання колькасці здабываемай з крыніцы вады з улікам навукова абгрунтаваных норм расхода яе на вытворчасць адзінкі кожнага віду прадукцыі з'яўляецца адным з галоўных фактараў, якія спрыяюць рацыянальнаму выкарыстанню і ахове водных рэсурсаў.

Уведзены ў дзеянне з 1 чэрвеня 1973 года Водны кодэкс Беларускай ССР вялікую ўвагу надае ўдзелу грамадскіх арганізацый і грамадзян у ажыццяўленні мерапрыемстваў па рацыянальным выкарыстанні і ахове вод (арт. 9, 10 і 11). І, сапраўды, ролю грамадскіх арганізацый і грамадзян у забеспячэнні рацыянальнага выкарыстання водных рэсурсаў, у ахове іх ад забруджвання, выдаткавання цяжка пераацаніць.

Пры рэспубліканскім, абласных і многіх раённых саветах Таварыства па ахове прыроды створаны і працуюць секцыі па ахове водных крыніц. Мясцовымі аддзяленнямі і іх членамі сумесна з прадстаў-

нікамі дзяржаўных устаноў нярэдка правяраецца стан будаўніцтва і эксплуатацыі збудаванняў ачысткі сцёкавых вод. Пры дапамозе грамадскасці ўзнаўляюцца сажалкі і іншыя вадаёмы. У ахове водных рэсурсаў прымае ўдзел вялікая колькасць грамадскіх інспектараў, створаны кантрольныя пасты па ахове вод ад забруджвання.

І ўсё ж робіцца яшчэ мала. Стан выкарыстання водных рэсурсаў і якасць рэк патрабуюць больш актыўнай работы членаў Таварыства па ахове прыроды. Асабліваю ўвагу трэба надаваць ажыццэнню работы секцыі па ахове водных рэсурсаў.

Іх работа павінна быць накіравана на: актывізацыю дзейнасці першачынных арганізацый Таварыства па прадпрыемствах і аб'ектах, якія спажываюць ваду і скарочваюць сцёкавыя воды ў вадаёмы;

узмацненне грамадскага кантролю за будаўніцтвам і эксплуатацыяй ачышчальных збудаванняў на прадпрыемствах, якія забруджваюць вадаёмы;

садзеянне праўленнем калгасаў і кіраўніцтва саўгасаў у правядзенні мерапрыемстваў па барацьбе з воднай эрозіяй глебы, якая вядзе да заглаивання малых рэк і іншых вадаёмаў;

барацьбу з забруджваннем рэк, сажалак і азёр неачышчанымі бытавымі і прамысловымі сцёкамі і адходамі;

прыцягненне членаў Таварыства і насельніцтва да практычнага ўдзелу ў работах па аблясенню берагоў рэк і азёр, буйных схілаў і стварэння лясных насаджэнняў, якія спрыяюць лепшаму захаванню воднага рэжыму;

узмацненне агітацыйна-прапагандыскай работы па ахове вадаёмаў і рацыянальным выкарыстанні водных рэсурсаў.

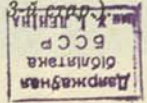
Да пытання дзейнасці першачынных арганізацый Таварыства па прадпрыемствах і аб'ектах неабходна перш за ўсё аднесці рацыянальнасць у выкарыстанні вады, г. зн. ліквідацыю ўцечак і разліваў у тэхналагічных цыклах і бытавых прыборах. Вельмі часта на прадпрыемствах вада леецца без патрэбы з душавых сетак, з кранаў і інш. Таму трэба накіраваць работу першачынных арганізацый менавіта на ліквідацыю гэтых недахопаў.

Асабліваю ўвагу трэба надаваць эксплуатацыі наяўных ачышчальных збудаванняў. Вельмі часта яны эксплуатауюцца дрэнна, своечасова не ачышчаюцца.

Трэба мець на ўвазе пытанні будаўніцтва і ўводу ў эксплуатацыю ачышчальных збудаванняў. Асабліва гэта тычыцца малых аб'ектаў — крухмальных заводаў, школ, жывёлагадоўчых пабудоў.

Вялікае поле дзейнасці арганізацый у камунальнай гаспадарцы. Цяпер добраўпарадкаванне гарадоў значна ўзрасло. На развіццё водаправодных і каналізацыйных сетак штогод выдаткоўваецца вялікія сродкі. А як выкарыстоўваецца вада? Па арыенціровачных дадзеных страты вады дасягаюць у водаправодах 25—30%. У сярэднім па рэс-

(Заканчэнне на 3-й стар.)

05
22246

СІНЯЯ

КАЗКА

Усю ноч і ўвесь дзень ішоў ціхі снег. Лёгкія сняжынкi павольна апускаліся з шэрага неба. Той снег, што выпаў раней, пачарнеў, а цяпер, прыцярушаны свежым, пабялеў, нібыта напудрыўся.

Кожная былінка, кожны куст, кожнае дрэва стаялі таксама падбеленыя. Дыхні — і з галінак пасыплецца белая снежная пудра.

Ранкам і ўдзень у лесе было змрачнавата: хмары засланялі сонца.

Пад вечар яны разышліся.

Адкрылася неба з жаўтаватым сонцам. Паветра адразу змянілася — зрабілася сухаватае, колкае.

Па дарозе нехта праехаў саньмі — рэдка цяпер такое ўбачыш, — сляды ад палоззяў былі слізкія, роўныя, нібы адгабляваны і пакрыты лакам.

Сонца садзілася ў рэдкіх лёгкіх хмарах.

Хмары ружавелі, гарэлі, як падпаленыя, а ўсё наваколле ад сонечнага водбліску афарбавалася пяшчотнымі лілова-сінімі колерамі.

Як толькі-толькі сонца схавалася за лесам, пасіненлі і хмары, і неба.

Нават рыжая сойка з блакітнымі пёркамі на крылах, якая села на сасонку, здавалася сіняй.

Снег на дарозе рыпеў пад ботамі. Спыніўся — і нібыта ўсё навокал разам з табою сцішылася і застыла: ні таямнічых лясных шолыхаў, ні шоргату галін, ні скрыпу дрэў — толькі адна цішыня ў сінім зачараваным лесе.

Сіняя казка зімовага вечара!

Выйшаў з лесу. Пяшчотныя сінія фарбы змяніліся шэра-сінімі.

Я адчуваў, як паколвае шчокі.

Чакалася зорная марозная ноч.

Зм. ВЕРАС.

Фота М. Ананьіна

публіцы гэтыя страты складаюць каля 100 тыс. кубаметраў за суткі, што раўняецца магутнасці водаправоднай станцыі для забеспячэння сярэдняга горада. Каштуе будаўніцтва такой станцыі прыкладна 5—6 мільёнаў рублёў, а эксплуатацыя яе — 250 тысяч рублёў у год. Страты ад уцечкі вады, якая падаецца праз водаправоды, складаюць каля 400 тысяч рублёў у год. Акрамя таго скід гэтых нявыкарыстаных вод у каналізацыю прымушае мець магутнасць ачышчальных збудаванняў на 10—20% вышэй патрэбнай.

Уцечка вады ў водаправодных сетках адбываецца праз няшчыльнасці стыкаў у трубах і, галоўнае, праз водаразборную арматуру з-за дрэннай эксплуатацыі і лішковых напораў у начны час.

Арганізацыя рэйдаў па жылых дамах і прадпрыемствах сумесна з работнікамі камунальнай гаспадаркі і іншых мерапрыемстваў аказалі б вялікую дапамогу дзяржаўным органам.

У агульным балансе рэсурсаў адно з важнейшых месц займаюць азёры. Між тым стан некаторых азёр рэспублікі з пункту гледжання іх захаванасці дрэнны. Асабліваці мінеральнага жыўлення, высокай прадуктыўнасці біямасы, а ў шэрагу выпадкаў і значны ўплыў ветравой і воднай эрозіі, вядуць да таго, што ў іх збіраецца вялікая колькасць донных адкладанняў, перш за ўсё арганічных, і ў выніку да абмялення вадаёмаў.

Гэтым натуральным працэсам адмірання азёр спрыяе і дзейнасць чалавека. Напрыклад, у многіх мелкаводных азёрах (Баторын, Чэрсвяты і інш.), якія маюць рыбнапрамысловае значэнне, у выніку скіду сцёкавых вод з бліжэйшых жылвагадоўчых ферм, часта назіраюцца заморы рыбы.

Калі накіраваць дзейнасць пярвічнай арганізацыі Таварыства па ахове прыроды на вырашэнне толькі адной задачы — ліквідацыі забруджвання азёр, — мы можам сказаць, што будзе вялікая карысць.

У Беларусі — тысячы артызіянскіх свідравін, але паглядзіце як яны эксплуатауюцца, асабліва ў сельскай мясцовасці.

Павільёны большасці свідравін — драўляныя — зімой прамярзаюць. З мэтай захавання помпевага абсталявання ад размарожвання, вусці свідравін і помпы, як правіла, уцяпляюцца гноем і торфам. Павільёны свідравін не ацяпляюцца, дзверы павільёнаў не закрываюцца. Помпавае абсталяванне бруднае, іржавае.

У многіх свідравін няма зон санітарнай аховы. Плошчы, прызначаныя для іх, выкарыстоўваюцца пад загоны для жывёлы, завалены гноем, торфам, аўтамабільным і гужавым транспартам. У некаторых гаспадарках на тэрыторыі зон ці ў непасрэднай блізкасці ад іх абсталяваны мыйкі аўтамашын і трактароў, ад якіх сцёкавыя воды, якія ўтрымліваюць нафтапрадукты, скідаюцца ў нізіны, забруджваюць глебу, паверхневыя і грунтавыя воды.

Такая эксплуатацыя можа прывесці да выхаду са строю каштоўных крыніц водазабеспячэння.

Вось чаму так важна арганізаваць грамадскасць на барацьбу з забруджваннем падземных вод. Пярвічныя арганізацыі калгасаў і саўгасаў у першую чаргу павінны навесці парадак у гэтых пытаннях. У нашай рэспубліцы ўзяты пад ахову ўсе прыродныя рэсурсы на тэрыторыі калгасаў і саўгасаў. Таму пярвічным арганізацыям неабходна дабіцца таго, каб уключаць у сацыялістычны абавязальнасці і пытанні аховы водных рэсурсаў.

У рабоце грамадскасці па ахове водных рэсурсаў трэба памятаць і пра водную эрозію.

У адных выпадках разбурэнне берагоў рэк і азёр адбываецца пад уздзеяннем ліўневых вод і паводак. У іншых — яно з'яўляецца вынікам дзейнасці чалавека: распрацоўка кар'ераў на берагах, ворыва глебы да краю берага, знішчэнне лесу і іншай расліннасці.

Напрыклад, у сувязі са здабычай гравію ва ўрочышчах Копач, Канышы на Заходняй Дзвіне адбываецца апаўзанне карэнных берагоў ракі і іх разбурэнне паводкамі. Але кіраўнікі гаспадарак, землі якіх прымыкаюць да гэтых участкаў (саўгасы «Рудакова» і «Старасельскі»), не толькі застаюцца абыхавымі назіральнікамі, але і спрыяюць распаўсюджванню эрозіі ворывам карэннага берага. Аналагічнае становішча назіраецца на рацэ Днепр ва ўрочышчах Вусце, Сметанка і Копысь (калгасы «Ленінская іскра», імя Янкі Купалы), Стайкі, Седзіч (калгас «Чырвоная зорка» і саўгас «Халстова») і іншых.

Гэтыя прыклады пацвярджаюць неабходнасць прыняцця тэрміновых мер па прадухіленню далейшага развіцця эразійных працэсаў берагоў рэк. Але галоўная задача грамадскасці — перашкад-

жаць бессістэмнай распрацоўцы кар'ераў па берагах вадаёмаў, высечцы лесу і хмызнякоў, ворыва берагоў.

Кароткі аналіз асноўных напрамкаў у рабоце пярвічных арганізацый, раённых і абласных аддзяленняў, а таксама секцый аховы водных рэсурсаў ні ў якім разе не вычэрпае тых пытанняў, якія можа вырашаць грамадскасць у галіне рацыянальнага выкарыстання і аховы водных рэсурсаў.

Работу секцый і грамадскіх інспектараў неабходна накіроўваць на непасрэдны ўдзел у водаахоўных мерапрыемствах. Значнае месца ў іх рабоце павінны займаць пытанні грамадскага кантролю за эксплуатацыяй і будаўніцтвам ачышчальных збудаванняў. Аб выніках праварах трэба інфармаваць мясцовыя Саветы дэпутатаў працоўных, райкомы, гаркомы і абкомы партыі, камітэты народнага кантролю, органы Дзяржаўнага камітэта СМ БССР па ахове прыроды, дамагаючыся прыняцця неабходных пастаноў і іх выканання.

Секцыі аховы водных рэсурсаў павінны больш удзельнічаць у арганізацыі правядзення конкурсаў і саборніцтваў на лепшае выкарыстанне водных крыніц і іх ахову. Тэматыка можа быць самая разнастайная: «На лепшую эксплуатацыю ачышчальных збудаванняў», «На лепшую прапанову па ўдасканаленню тэхналогіі ачысткі сцёкавых вод» і інш.

Правядзенне такіх конкурсаў спрыяла б памяншэнню скідаў сцёкавых вод, паляпшэнню якасці ачысткі, павелічэнню магутнасцей абаротных сістэм водазабеспячэння.

Секцыі павінны трымаць сувязь з вучонымі, спецыялістамі і практыкамі, прыцягваць іх да распрацоўкі мерапрыемстваў па ахове водных рэсурсаў. Гэтая задача аблегчана тым, што ва ўсіх гарадах нашай рэспублікі ёсць аддзяленні розных навуковых і навукова-тэхнічных таварыстваў, з якімі неабходна ўстанавіць сувязь.

Вялікія і разнастайныя задачы Таварыства аховы прыроды ў галіне выкарыстання і аховы водных рэсурсаў. І гэтыя задачы можна вырашыць. Трэба толькі паспрабаваць цаніць нашу прыроднае багацце — ваду. Гэта значыць, што трэба змагацца са стратамі вады пры яе выкарыстанні, не мірыцца з фактамі забруджвання рэк і азёр. Нашы вадаёмы павінны быць чыстыя.

ДАРАГІ НЕДАГЛЯД

У цяперашні час вялікая ўвага надаецца будаўніцтву дарог на лясных землях, што дасць магчымасць больш поўна правесці ўтылізацыю біямасы, якая вырасла ў лесе, паменшыць пажаранебяспечнасць дрэвастояў, палепшыць эксплуатацыю спецыяльнай тэхнікі.

Аднак нярэдка бываюць выпадкі, калі будаўніцтва дарогі, асабліва на пераўвільготненай глебе, спрыяе штучнаму забалочванню тэрыторыі, якая прылягае да дарогі, што вядзе да гібель высокапрадуктыўных насаджэнняў.

Будаўніцтва дарогі, якая праходзіць па тэрыторыі Меляш-ковіцкага лясніцтва Мазырскага лясгаса, адмоўна адбілася на водна-паветраным рэжыме лясной глебы. Асноўная прычына — недастатковасць водапрапускіх труб пад дарогай і высокабанітэтная насаджэнні, якія ўжо дайшлі амаль да ўзросту галоўнай сечкі, пачалі сохнуць. Праз 3—4 гады будаўніцтва дарогі пачаўся энергічны працэс забалочвання тэрыторыі, што прывяло да ўсыхання і вымірання дрэвастояў.

Матэрыяльна-грашовая ацэнка толькі той часткі насаджэнняў (каля 15 гектараў), якая зараз загінула ад штуч-

нага затаплення, паказала, што страты карыснай (у той ці іншай ступені) драўніны склалі каля 300 рублёў на 1 гектар. Вядома, гэта арыенціровачныя страты, таму што тут не ўлічваліся многія фактары: адсутнасць натуральнага ўзнаўлення, г. зн. неабходнасць штучнага засялення тэрыторыі драўніннымі пародамі, пагаршэння умоў нарыхтоўкі і тралёўкі драўніны і інш.

Маршрутнае і тапаграфічнае вивучэнне лясных зямель у зоне затаплення пацвердзіла, што на участку дарогі 2—2,5 кіламетра пры будаўніцтве трэба было пракласці дзве трубы на пераездах, што дало б магчымасць пазбегнуць гібель высокапрадуктыўных насаджэнняў.

Вырасціць добры лес да ўзросту яго высечкі — гэта вялікая і напатлівая праца не аднаго пакалення лесаводаў. Таму беражлівія адносіны да лесу павінны стаць нормай паводзін не толькі чалавеча, але і розных праектных устаноў, інтарэсы якіх у той ці іншай ступені тычацца лясной гаспадаркі.

В. ПАЦЬБЕУ,
кандыдат сельскагаспадарчых навук.

НАСУСТРАЧ АГНЮ

З трэскам і гулам агонь ахопліваў дрэвы, слаўся па выжарынах.

Мітусіліся напалоханыя звяры, трывожна кружыліся птушкі...

Павел Фёдаравіч Трафімаў, старшы лётчык-назіральнік Беларускага ўпраўлення грамадзянскай авіяцыі, спяшаючыся, рабіў апошнія занатоўкі ў патрульным данясенні. Схіліўшыся над планшэтам, толькі і кінуў пілоту:

— У лясніцтва.

Словы гэтыя прагучалі хутчэй просьбай, чым загадам. Ды лётчыка і прасіць не трэба было, ён разумеў усё з паўслова. Самалёт змяніў курс і, ледзь не кранаючыся вяршалін соснаў, пачаў аддаляцца ад месца пажару.

Вось і лясніцтва.

Вымпел з данясеннем скінуты. Праз лічанья хвіліны па пыльнай дарозе ўжо спяшаюцца лясныя пажарнікі на машынах. Лётчыкі задаволеныя. Атрымалася хутка, аператыўна.

А самалёт марудзіць адлятаць, кружыць над лесам. Трафімаў ведае: няшчасце можа паўтарыцца. Ці то ад іскраў загарыцца суседні ўчастак, ці то гэты ачаг не будзе да канца ліквідаваны.

— Вось і ўсё! — нарэшце гучна вымаўляе Трафімаў і з палёгкай адкідваецца на спінку пілоцкага крэсла.

— Колькі мы ўжо ў паветры? — пытае ён пілота. І, паглядзеўшы ў свае запісы, сам жа адказвае:

— Хутка будзе пяць гадзін. Можна і дадому.

...Павел Трафімаў амаль не памятае бацькі. Разам з трыма братамі малым застаўся ён у маці на руках. Цяжкая, знясільваючая работа на кулацкай зямлі дорага абышлася Фёдару Трафімаву. Не дажыў бацька да светлых дзён. Нялёгка было і маці ў тыя цяжкія гады. Ішла грамадзянская вайна. Эпідэміі, голад, контррэвалюцыя, кулацкія паўстанні. Але людзі змагаліся за новае жыццё, за ўладу Саветаў. Змагаліся і перамаглі.

Сям'я была дружная. Аднавяскоўцы любілі і паважалі Трафімавых. Паважалі за ўменне дапамагаць адзін аднаму, прыходзіць на дапамогу людзям. І калі на сяле пачалі ствараць калгас, першымі сярод яго стваральнікаў былі Трафімавы.

Неўзабаве камсамалец Павел Трафімаў становіцца студэнтам Ленінградскага суднабудаўнічага тэхнікума. Пасля тэхнікума — армія, затым авіяцыйнае вучылішча. Тут і застала курсанта Вялікая Айчынная вайна.

Рапарт з просьбай накіраваць на фронт... І адказ: вучыцца далей... Бой з нямецкімі дыверсантамі-парашуцістамі... Вучоба на новым месцы... І новы рапарт... І загад камандавання: пакінуць ін-

структарам... Пераможны 45-ты, уступленне ў рады Камуністычнай партыі...

У якасці лётчыка-назіральніка Трафімава паслалі працаваць у Беларусь. Шмат чуў ён раней пра гэты гераічны

лясны партызанскі край: для народных мсціўцаў лес быў і полем бою, і роднай хатай, і кармільцам, і верным таварышам. Шмат гадоў патрулюе Трафімаў над беларускімі, цяпер ужо мірнымі, лясамі. Па некалькі разоў на дзень, з ран-

ку да позняга вечара, узлятае ён з аэрадрома.

Самалёт у паветры. Павел Фёдаравіч выразна заўважае ўдалечыні невялікае шэрае воблака. Падляцеўшы бліжэй, убачыў: гарыць сасновы маладняк у Гроднаўскім лясніцтве Чэрвеньскага лясгаса.

Моцны вецер дапамагае стыхіі. Марудзіць нельга. Па радыё на спецыяльны дыспетчарскі пункт пры абласным упраўленні лясной гаспадаркі ляціць паведамленне. У лясніцтве скідваецца вымпел з каардынатамі месца пажару. Меры прымаюцца аператыўна. Пры паўторным аблёце лётчык пераконваецца: пажар ліквідаваны.

З 1962 года на тэрыторыі нашай рэспублікі авіятары дапамагаюць падлічваць з паветра рэдкіх насельнікаў запаведнікаў — дзікоў, зуброў, ласёў, казуль. Праводзіцца так званы авіяўлік капітных жывёл.

Паўлу Фёдаравічу не раз даводзілася выконваць гэту работу.

— Найбольш поўныя звесткі аб колькасці розных жывёл, — гаворыць Трафімаў, — дае генеральны ўлік, які праводзіцца зімой па «белай сцэжцы», г. зн. па слядах на снезе.

...Самалёт пракладваў свой маршрут непадалёк ад возера Палік. І тут лётчыкі ўбачылі статак ласёў. Падлічылі. Іх аказалася чатырнаццаць. Некаторыя спакойна стаялі, не звяртаючы ніякай увагі на самалёт. Іншыя, узняўшы галовы, насцярожана ўгледваліся ў жалезную дзіваптушку.

Самалёт паступова пачаў аддаляцца.

— Глядзіце, глядзіце! — раптам закрычаў Трафімаў.

Усе паглядзелі на зямлю. Ледзь не наступваючы адзін на аднаго, правальваючыся ў снезе, да ласёў спяшаліся пяцёра ваўкоў.

— Трэба тэрмінова паведаміць у лясніцтва.

Самалёт знізіўся, і лётчык, мяняючы рэжым работы матара, пачаў палохаць ваўкоў моцнымі гукамі.

Зграя схавалася ў лесе. У лясніцтве паведамленне прынялі адразу ж. Праз чекалькі хвілін у лес выйшла група паліўнічых.

— Цяпер усё будзе добра, — падумалі авіятары.

Так пільна нясуць сваю вахту летам і зімой гэтыя нястомныя працэўнікі зямлі і неба, ахоўваючы народнае дабро — цудоўную беларускую прыроду.

В. ЦЕЛЯКОУ.

ВОЗЕРА КРИВОЕ

Фота М. Шарая

Вяселле ў доме старога рыбака. Сын яго жэніцца на прыгажуні Алесі. Рады бацька. Працавіты вырас сын. Ніхто ў акрузе не можа паспрачацца з ім — заўсёды ў яго поўны невад. З такім памочнікам не прападзеш. Ёсць у хаце і скварка і да скваркі. Вось і гуляюць госці, граюць музыкі.

Раптам сціхла гамонка, змоўклі цымбалы і бубны. На парозе нечакана вырас пан. Надзьмуты, нос угору. Зверам на малядых глядзіць. «Маю рыбу,— кажа,— жрэце? Маімі грыбамі і ягадамі ласуецца? Не будзе вам шчасця!» — сказаў гэта пан і ляпнуў дзвярыма.

Прыціхлі госці. Але ўзняўся стары рыбак і сказаў: «Каб грыбы і ягады не раслі ў тваіх лясах, паночку, каб вада прапала з твайго возера!» І разгуляўся шалёны вецер, скалануў зямлю. Пачалі падаць дрэвы, а па возеры пабеглі высокія хвалі. Панскае возера пачало змяншацца і адступаць ад ягонай сядзібы. Вось дык цуд! А стары быццам і не здзівіўся. Гаворыць людзям: «Наша праўда мацней за панскую крыўду».

З тае пары і мае возера назву — Крывое.

Знаходзіцца возера Крывое на Ушаччыне, ля вёскі Дуброўка. Крывое — адно з самых маляўнічых і цікавых азёр Беларусі. Нездарма тут летам убачыш і масквічоў, і ленінградцаў, і, вядома, ж мінчан.

Возера ляжыць у глыбокай катлавіне. Акружана высокімі марэннымі ўзгоркамі. Месцамі яны ўзвышаюцца на пяцьдзесят метраў. Да самай вады збягаюць па крутых схілах ялова-сасновыя лясы. На беразе ляжаць вялікія каменні. Здалёк здаецца, што нейкія агромістыя жывёліны п'юць ваду.

Крывое возера багата на рыбу. Водзяцца сняток, вугор, су-

дак, лешч, акунь, шчупак, плотка. Возера Крывое ледавіковага паходжання. Катлавіна возера выцягнута ўсяго на 6 кіламетраў, а шырыня — каля аднаго кіламетра. Але каб абысці яго па беразе, трэба пераадолець больш як 20 кіламетраў. Вузкая палоска вады ў 200—300 метраў аддзяляе паселішчы, але толькі зімой па лёдзе ці ўлетку на лодцы можна хутка трапіць з адной вёскі ў другую.

Вада ў возеры чыстая, празрыстая, мае сярэдняю мінералізацыю. Кіслародны рэжым на працягу ўсяго года спрыяльны. Асноўную частку ложы высцілаюць крэменязёмістыя сапрапелі, а глыбокія ўпадзіны — глініста-чорныя і светла-карычневыя высаказольныя мулы. З пясчоў складзены перакаты.

Для возера Крывого характэрна слабая ступень зарастання. Толькі асобныя мелкаводныя залівы пакрыты жоўтымі і белымі гарлачыкамі, урэчнікам, рагаліснікам, эладзеяй. У вадзе між водарасцяў і затанулых дрэў бачны чародкі серабрыстых рыбак, цёмныя сілуэты шчупакоў, што стаяць у засадзе.

У блакітную ваду возера не кідаюць манет, не клянцця прыехаць яшчэ раз. Усё і так зразумела. Кожны, хто хоць раз наведзе яго, абавязкова вернецца сюды.

Зверху Крывое нагадвае блакітную падкову. Тую падкову, якую звычайна бяруць на шчасце.

Возера Крывое варта таго, каб яго абвясціць заказнікам. Чым раней гэта будзе зроблена, тым лепш.

В. КАЛЕЧЫЦ,
загадчык навукова-даследчай лабараторыі
возеразнаўства Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна.

Мітынг, прысвечаны перакрыццю Віліі.

А. ХУДАВЕЦ

Не думалі, не гадалі жыхары вёсак Слабада, Касута, Малмыгі, Пахомава і многіх іншых населеных пунктаў Вілейшчыны, што іх здаўна абжытыя сядзібы

прывілейскім мясцінам. І там, дзе яшчэ зусім нядаўна стаялі гонкія сосны, шумелі шыракалістыя дубровы, арэхава і бярозавыя гаі, зараснікі вербалозу і аleshніку, дзе на паллавах пасвіліся калгасныя статкі, чуліся вясельныя галасы і рыпелі калодзежныя жураўлі,—цяпер

вадасховішча. А тым, у каго будынкі былі старыя, непридатныя да пераносу, далі кватэры ў новых дамах, пабудаваных з цэглы.

З месца заталення вынесены таксама лініі сувязі і электраперадач, дарогі і масты. Вывезены мільёны тон торфу, сотні тысяч кубаметраў карыснай драўніны. А пні і кустоўе выкарчаваны.

Ніколі яшчэ не ўмешваўся чалавек у справы Віліі. На працягу стагоддзя рака не змяняла свайго старадаўняга рэчышча, несучы свае празрыстыя хвалі да сівога Нёмана. І вось цяпер, па волі чалавека, Віліі давядзецца падзяліцца сваімі водамі з беднай і далёкай суседкай Свіслаччу, якая цячэ праз Мінск, каб яна таксама была такая ж чыстая і паўнаводная.

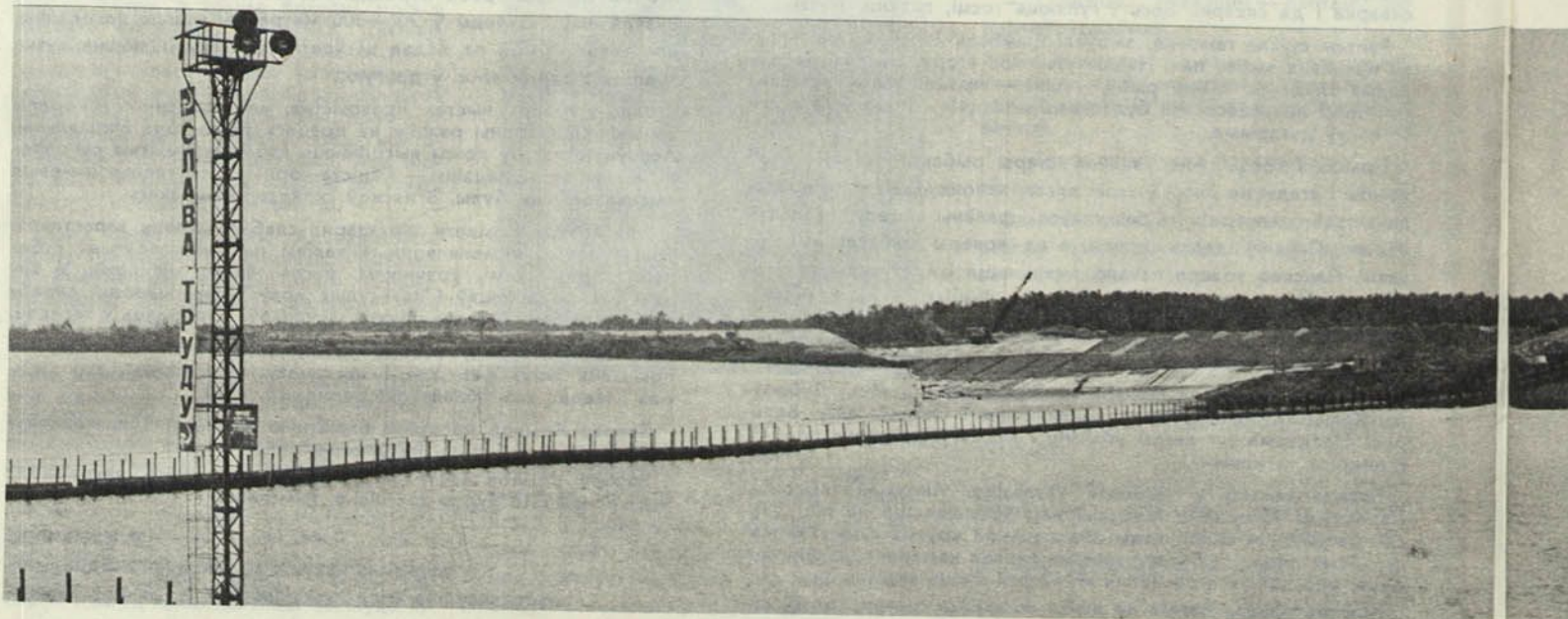
Гэтага дня з нецярплівацю чакалі ўсе — механізатары, якія падрыхтавалі не адзін мільён кубаметраў грунту; электразваршчыкі і цесляры, ізаліроўшчыкі і мантажнікі, арматуршчыкі і бетоншчыкі, якія ўзводзілі і «апаналі» аб'ект у звышмоцны панцыр; праекціроўшчыкі, дзяўчаты з рабочай сталойкі... І гэты знамянальны дзень нарэшце настаў! Ён быў незвычайна ціхі, цёплы і сонечны. Сюды, да месца гіганцкага вадаскіду, упрыгожанага сцягамі і лозунга-

І НАРАДЗІЛАСЯ НОВАЕ МОРА

апынуцца пад вадой, а ім давядзецца перасяліцца на новыя месцы, стаць «паморамі» і жыць ля самага сіняга мора. Так ужо атрымалася, што пасля доўгіх пошукаў, разлікаў, абгрунтаванняў перавага была аддадзена гэтым нізінным

плешчуща хвалі.

Усе выдаткі па пераносе пабудовы, як індывідуальных так і грамадскіх, дзяржава цалкам узяла на сябе. Пабудовы перанеслі ў перспектывуныя пасёлкі, якія знаходзяцца ў прыбярэжнай зоне новага

мі, з самай раніцы пачалі прыязджаць аўтобусы і легкавыя машыны з людзьмі. Па прасёлачных дарогах ішлі па-святочнаму апранутыя жыхары навакольных вёсак. Прыехалі госці з Мінска, Маладзечна, Вілейкі і іншых раённых цэнтраў і бліжэйшых населеных пунктаў, каб стаць відавочнікамі гістарычнай падзеі — перакрыцця старадаўняга рэчышча Віліі.

На галаўны гідравузел прыехалі кандыдат у члены Палітбюро ЦК КПСС, першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі П. М. Машэраў, старшыня Савета Міністраў Беларускай ССР Ц. Я. Кісялёў, сакратар ЦК КПБ У. Ф. Міцкевіч, сакратар Мінскага абкома партыі І. Я. Палякоў.

На дне вялізнай жалезабетоннай чашы водапрыёмнага басейна, перад імтравізаванай трыбунай сабралася некалькі тысяч людзей, якія трымалі ў руках партрэты кіраўнікоў Камуністычнай партыі і Савецкай дзяржавы, транспаранты і букеты кветак.

Урачысты мітынг, прысвечаны перакрыццю Віліі, адкрывае першы сакратар Вілейскага РК КПБ В. А. Рудакоўскі. Гучаць дзяржаўныя гімны СССР і БССР.

Да мікрафона падыходзіць міністр меліярацыі і воднай гаспадаркі БССР У. І. Паўлючок. Ад імя Цэнтральнага Камітэта Кампартыі Беларусі і ўрада рэспублікі ён гарача віншуе будаўнікоў галаўнога гідравузла з працоўнымі поспехамі, гаворыць пра вялікае народнагаспадарчае значэнне Вілейска-Мінскай воднай сістэмы.

І вось наступае самы хвалюючы момант. З каманднага пункта падаецца сігнал аб пачатку перакрыцця Віліі. Усе накіроўваюцца да ракі, туды, дзе над вадой навісілі цэлыя горы загадка падрыхтаванага гравію, дзе стаяць напатагове бульдозеры. І раптам загрузкалі матары, уздрыганулася зямля...

Штурм Віліі пачаўся адначасова з двух берагоў ракі: з левага і правага. За штурваламі сталых волатаў — перадавыя механізатары — бульдозерысты І. Жыхараў, В. Венцлаўскас, Н. Сташэўскі, П. Ількевіч, А. Бабарыка, Г. Старадуб і іншыя. Заход... Яшчэ заход. І праран

робіцца штораў вузейшы. Вілія шалее, пеніцца, змывае грунт, адчайна змагаецца за сваё старое абжытае рэчышча. Але дзе ёй выстаць супраць чалавека, узброенага такой магутнай тэхнікай! Усяго 15 хвілін спатрэбілася для таго, каб цалкам закрыць праран. Момант сустрэчы бульдозераў, якія штурмавалі раку, быў адзначаны шматгалосым «ура-а-а!», усеагульнай радасцю. Шукуючы выйсця, рака хлынула да падножжа вадаскідду. Ды так хутка, што многія былі адрэзаны вадой на невялікім астраўку. Давялося перапраўляцца па пантонных трубах.

Праз паўгадзіны пасля перакрыцця вілейскага вада пайшла ў абход праз донныя галерэі ў канал — даўжынёй семсот метраў — і далей зноў у сваё рэчышча. Але донныя галерэі прапускалі ў гэты момант менш палавіны патоку Віліі. І рака адразу пачала выходзіць з берагоў, напаўняючы падрыхтаваную для заталення пойму.

Гэты дзень, дзень 8 верасня 1973 года, увойдзе ў гісторыю як дзень нараджэння самага буйнога ў Беларусі штучнага вадасховішча, якое па прыкладу Мінскага з поўным правам можна назваць Вілейскім морам.

Доўгі і нялёгка быў шлях да яго нараджэння. Дзве тысячы дзён людзі, узброеныя магутнай тэхнікай, штурмавалі балоты, лясныя гущары і пяскі, каб яно з'явілася. А пачынаць прыйшлося, як кажуць, на голым месцы. Першыя будаўнікі прыехалі сюды ранняй вясной 1968 года. «Спачатку, — успамінае начальнік будаўнічага ўпраўлення № 1 В. Лузін, — у нас налічвалася ўсяго некалькі інжынерна-тэхнічных работнікаў ды каля дзясцяка механізатараў. На месцы нашага цяперашняга адміністрацыйнага будынка проста ў полі стаяў тады адзіны перасоўны вагончык, дзе размяшчалася кантора будучага. Клопату хапала ўсім. Набіралі рабочых, вывучалі чарцяжы, знаёміліся з мясцовасцю, на якой было запраектавана будаўніцтва аб'ектаў. Паступова прыбывала і тэхніка: новыя экскаватары, бульдозеры, скрэперы».

Першым аб'ектам, з якога пачалося будаўніцтва галаўнога гідравузла, была левабярэжная агараджальная дамба. Сярод тых, хто ў маі 1968 года паклаў першыя кубаметры гравію ў збудаванне, былі машыністы экскаватараў І. Новік, М. Хоміч, П. Пагуда і іншыя механізатары, якія і зараз працуюць на будоўлі.

Амаль адначасова пачалася адсыпка земляной плаціны, крыху пазней — пракладка падыходнага ўчастка магістральнага канала.

У сакавіку 1969 года на базе будучага было створана першае будаўнічае ўпраўленне, а ў пачатку 1971 года — самастойнае ўпраўленне механізацыі № 5. На долю калектываў гэтых двух падраздзяленняў трэста «Віліямінскводбуд» і прападае ўвесь той вялізны аб'ём работ, якія выкананы ў зоне галаўнога гідравузла за гэты перыяд. А ён немалы: было вынута, перавезена і ўкладзена ў аб'екты больш як 12 мільёнаў кубаметраў гравію, сотні тысяч кубаметраў гравію, шчэбеню, камення, бетону, арматуры.

Галаўны гідравузел — гэта цэлы комплекс гідратэхнічных збудаванняў: паводкавы вадаскід, які будзе рэгуляваць узровень вады ў «мору»; плаціна і тры агараджальныя дамбы, «апанутыя» ў жалезабетон; дзве дрэнажныя помпавыя станцыі, якія прызначаліся для аховы ўрадлівых тарфянікаў ад размывання; нагорныя каналы, падыходны ўчастак магістральнага канала і, нарэшце, само вадасховішча.

На былой пустэчы створана магутная вытворчая база будоўлі з чыгункай, бетонным заводам, майстэрнямі, пляцоўкамі, памяшканнямі пад склады, лесапільным цэхам і іншымі аб'ектамі.

На ўскраіне Вілейкі вырас мікрараён імя Касманаўтаў, дзе зараз жыве 120 сем'яў рабочых БУ № 1 і УМ № 5.

Дваццаць два мільёны рублёў — такі агульны кошт усіх збудаванняў галаўнога вузла. Скончыўшы яго будаўніцтва, калектывы БУ № 1 і УМ № 5 зараз узводзяць аб'екты на трасе канала — галоўнай магістральнай артэрыі, па якой вілейская вада накіроўецца ў Свіслач.

Даўжыня Вілейскага мора — звыш трыццаці кіламетраў, максімальная глыбіня — 15 метраў, агульная плошча люстраной паверхні больш як 70 квадратных кіламетраў, у ім каля трохсот мільёнаў кубічных метраў вады. Па велічыні яно меншае толькі за Нарач.

Вілейскае вадасховішча забяспечыць сталіцу нашай рэспублікі неабходнай колькасцю вады. Яго прыбярэжная зона, акружаная маляўнічымі лясамі, дзе шмат ягад, грыбоў, арэхаў, ператворыцца ў зону масавага адпачынку працоўных.

І нарадзілася новае мора

Фота У. Марцыёні

НЯВЫКАРЫСТАНЫЯ РЭЗЕРВЫ

А. РЫБАЛЬЧАНКА,

галоўны заатэхнік Упраўлення
пчальарства МСГ БССР.

Ажыццяўленне мерапрыемстваў, распрацаваных XXIV з'ездам КПСС па пяцігадоваму плану развіцця народнай гаспадаркі СССР на 1971—1975 гады, у значнай ступені залежыць ад пчальарства, якое дае мёд і воск, спрыяе павышэнню ўраджаяў шэрагу сельскагаспадарчых культур.

Магчымасці пчальарства не абмяжоўваюцца толькі сельскай гаспадаркай, дзе пчолы шырока выкарыстоўваюцца для апылення энтамафільных раслін. Прадукты пчальарства і саміх пчол у апошні час з вялікім эфектам выкарыстоўваюцца ў медыцыне, ветэрынарыі, парфюмерыі.

У лясной гаспадарцы Беларускай ССР пчальарства з'яўляецца амаль нявыкарыстаным рэзервам вытворчасці. Вялікую колькасць высакаякаснага мёду, воску і пропалісу можна атрымаць у лясх Брэсцкай, Гомельскай і Мінскай абласцей на высечках і палянах. Гэтыя месцы — першакласныя меданосныя палеткі, асабліва выжарыны і высечкі, таму што яны вельмі хутка (на другі-трэці год) зарастаюць малінай і скрыпенем. Шмат на іх і іншых каштоўных устойлівых меданосаў: дзягілю, крушыны, сунічніку, глухой крапівы. Гектар такіх лясных «палеткаў» па меншай меры на працягу шасці-сямі гадоў можа даваць штогод 150 кілаграмаў таварнага мёду. І штогод пад такія высечкі адводзіцца каля трыццаці тысяч гектараў лесу. Вялікае значэнне для пчальарства маюць лясныя плошчы, дзе багата расце вербняку, арэшніку, каліны, бруснічніку, чарнічніку і верасу.

Гэтых меданосаў дастаткова ў кожнай прыроднай зоне рэспублікі, асабліва на Палессі.

Цвіценне большасці з гэтых меданосаў адбываецца да таго, як зацвітаюць на палях меданосныя сельскагаспадарчыя культуры, што асабліва важна для пчальарства і выкарыстання яго ў лясной і сельскай гаспадарках.

Практыка перадавога пчальарства паказвае, што незалежна ад заўсёднага размяшчэння пасекі для паспяховага яе развіцця і прадуктыўнасці першая палавіна актыўнага пчальарскага сезона адводзіцца на ношку з лясных меданосных плошчаў, другая — на ношку з пасяўных культур, якія вырошчваюцца на палях калгасаў і саўгасаў. У канцы сезона пчол перавоззяць на медазбор з верасу. Калі гаспадаркі маюць патрэбу ў пчолаапыленні садоў і агароднінных культур, на месцы пакідаецца неабходная колькасць вуллёў.

Зараз у Беларусі налічваецца больш як 350 тысяч пчаліных сем'яў. Пчол разводзяць каля паўтары тысячы калгасаў, саўгасаў, лясгасаў, прадпрыемстваў і розных устаноў. Шмат якія гаспадаркі маюць даволі буйныя пасекі (ад 250 да 300 і болей пчаліных сем'яў), атрымліваюць вялікую выгаду не толькі ад павелічэння ўраджаяў тых сельскагаспадарчых культур, якія апыляюцца пчоламі, але і ад продажу мёду, воску, пчаліных матак і пчолаадводкаў.

У калгасе «Новае Палессе» Лунінецкага раёна — 270 сем'яў, у Брэсцкім пчолагадавільніку — 864, у Баранавіцкім — 400, саўгасе «Баброва» Лепельскага раёна Віцебскай вобласці — 360. Каля чатырох тысяч пчаліных сем'яў маюць лясгасы. Маючы большасць неабходных для пчальарства на-

туральных рэсурсаў, лясныя гаспадаркі пачалі разводзіць пчол непасрэдна для вытворчасці мёду. Гэта пакуль нявыкарыстаны рэзерв лясной гаспадаркі рэспублікі. У 1972 годзе ад пчол атрымана толькі 6,5 тоны таварнага ляснога мёду. Найбольш атрымалі мёду Пінскі і Касцюковіцкі лясгасы: па 0,5 тоны. У Касцюковіцкім лясгасе — 70 сем'яў, у Пінскім — 83.

Прыродна-эканамічныя ўмовы многіх раёнаў рэспублікі дазваляюць развіваць грамадскае пчальарства больш эфектыўна. Тону таварнага мёду, як мінімум, павінна даваць кожная пасека, 15 кілаграмаў — кожная пчаліная сям'я. Многія гаспадаркі дасягнулі гэтага мінімуму. Больш як тону таварнага мёду штогод атрымліваюць: калгас «Шлях да камунізму» Ляхавіцкага раёна, калгас «Беларусь» Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці, саўгас «Каплічы» Калінкавіцкага раёна, саўгас «Капаткевічы» і калгас імя Леніна Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці, калгас «Беларусь», саўгас «Ульянава» Мінскага раёна і іншыя.

Для гэтага патрэбна: правільна арганізаваць працу пчальароў, засяродзішы іх увагу на выключна дбайным доглядзе пчол: неаднаразовымі пераездамі на медазборы, своєчасовым забеспячэннем пасек штучнай вашчынай, вуллямі і розным абсталяваннем.

І калі грамадскае пчальарства сельскай гаспадаркі рэспублікі пры наяўнасці заатэхнічнай службы, сеткі гандлёвых кропак і навуковых аддзелаў па пчальарству ўсё яшчэ мае шэраг сур'ёзных недахопаў, якія ўплываюць на яго прадуктыўнасць і развіццё, то ў пчальарстве лясной гаспадаркі гэтых недахопаў значна больш.

Пасекам патрэбна ўлік, арганізацыя племяннога развядзення пчаліных сем'яў, ветэрынарнае абслугоўванне, матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне, дапамога ў арганізацыі складання бягучых і перспектывных планаў і г. д. Для своєчасовага вырашэння гэтых важных пытанняў пчальарства патрэбны кваліфікаваныя спецыялісты і пчальары.

У набыцці вуллёў, штучнай вашчыны, пчолаасем'яў значную дапамогу лясгасы атрымліваюць ад абласных кантор пчальарства МСГ БССР. Многія старшыя заатэхнікі раённых упраўленняў сельскай гаспадаркі па пчальарству дапамагаюць пчальарам наладжваць ўлік, фарміраваць новыя сем'і, выводзіць і замяняць матак. Аднак некаторыя заатэхнікі лічаць гэта не сваёй справай.

Узаемная зацікаўленасць лясной і сельскай гаспадарак рэспублікі ў развіцці пчальарства патрабуюць сумеснага і значна большага супрацоўніцтва, паколькі ў іх адна мэта — атрымаць больш мёду, воску, пропалісу, кветкавага пилку, пярці, матачнага малачка, пчалінага яду.

Для гэтага неабходны ўзгодненыя дзеянні не толькі ў выкарыстанні кармавой базы пчальарства, але і ў такіх важных пытаннях гэтай галіны сельскай гаспадаркі, як удасканаленне тэхналогіі вытворчасці, спецыялізацыя, раяніраванне, ахова мясцовых пчол, якія захаваліся ў лясх Беларускага Палесся і лепш за іншых выкарыстоўваюць лясныя ношкі, папярэджанне і ліквідацыя захворванняў пчол.

Пры наяўнасці ў лясной гаспадарцы спецыялістаў па пчальарству і ўзаемавыгаднага супрацоўніцтва ў гэтым кірунку задачы, якія стаяць перад пчальарствам Беларускай ССР, можна будзе вырашаць больш паспяхова.

ЧАЛАВЕК НА СВАІМ МЕСЦЫ

Яшчэ раз перачытваю запіс: «Слабада. Ад Мядзела — дваццаць кіламетраў. Узорная паляўнічая гаспадарка. Старшыня паляўнічага калектыву — А. У. Маляёнак, 1940 г. нараджэння, настаўнік, член партыі...»

Што ён за чалавек, Аляксандр Усцінавіч Маляёнак? Проста выдатны паляўнічы ці...

З Маляёнкам мы сустрэліся ў школе. Заняткі ўжо скончыліся, але ён застаўся, каб паднавіць разам з мастаком стэнды.

Падыходзіць хлапчук (для яго, відаць, «рабочы» дзень таксама не скончыўся) і пытае, што рабіць з калінай — сок выцякае. Маляёнак паглядзеў на машыну, на якой мы прыехалі. Зразумела. Бяром мяшок з калінай, скрынку з жалудамі і каштанамі (далікатэс для дзікоў) і едзем у лес на паляўнічую дачу.

Цішыня. Стынуць у маўчанні дрэвы. Зямля прыцярашана першым снегам. Белая коўдра ў розных кірунках працыравана слядамі.

— Хораша! — уздыхае Маляёнак і глядзіць улыб лесу — туды павялі сляды ськача.

Угоддзі Слабодскай паляўнічай дачы нічым асаблівым не вылучаюцца. Крыху больш за пяць тысяч гектараў, усяго шостую частку займае лес. Палі, пералескі, лужкі... Прастор для зайцоў, лісіц, курапатак. Нават не верыцца, што тут даволі многа капытных — 30 ласёў і 40 дзікоў. У апошні час з Літвы пачалі заходзіць казулі. Чым жа вабяць жывёл мясцовыя лясы?

Маляёнак тлумачыць:

— Сакрэт просты. Многае, калі не ўсё, залежыць ад людзей, ад іх адносін да

прыроды. Мне, як старшыні, пашанцавала. Калектыву добры. У асноўным калгаснікі. Іх не трэба вучыць шанаваць прыроду. Ведаецца, не было ніводнага выпадку, каб хто-небудзь не прыйшоў на сход паляўнічых. Адзінае браканьерства, якое тут адбылося, — ваўкі зарэзалі лясяня.

Для слабодчан мерапрыемствы па біятэхніі сталі нормай. Сакавіты корм, зернеадходы нарыхтоўваюцца тонамі, прымяняюцца ў залежнасці ад умоў года. Выкапаны ямы для захоўвання бульбы і караняплодаў, зроблены паветкі, адно закрытае халоднае памяшканне, расстаўлены кармушкі і карытцы з соллю-лізунцом.

Паляюць толькі брыгадным метадам, абвязкова з сабакамі (толькі ў Маляёнка два чыстапародныя сабакі). Добра вядзецца ўлік здабытай пушніны. План перавыконваецца.

Ёсць у слабодчан і свой «запаведнік». Участак лесу, дакладней, непразлыны зараснікі вербалозу і вольхі — гэта зона абсалютнага спакою. Зверына імкнецца туды з суседніх угоддзяў, бо заўсёды знаходзіць прытулак. Тут не пачуеш ні стрэлаў, ні брэху.

Дзелавітасць слабодскіх паляўнічых заслугуе ўвагі. Вось як, напрыклад, яны вырашылі пытанне з незарэгістраванымі стрэльбамі. Пакуль у іншых месцах б'юцца над гэтай праблемай, тут над ёй даўно ўжо паставілі кропку. Ад імя абласной інспекцыі па ахове прыроды ўладальнікам такіх стрэльбаў было зроблена пісьмовае папярэджанне. Потым актывісты сумесна з участковым міліцыянерам наведлі асобных гаспадароў. Дванаццаць стрэльбаў было канфіскавана, астатнія

добраахвотна прададзены членам БТПР. Пакрыўджаных не было. Людзі пераканаліся: іх аднавяскоўцы, паляўнічыя — сапраўдныя гаспадары.

Пасля адпаведнай тлумачальнай работы знішчылі вандроўных сабак і катой. Наладзілася цесная сувязь з калгасамі «17 верасня» і «1 Мая», на тэрыторыі якіх знаходзіцца Слабодская дача. Гаспадаркі не-не, ды і пакінуць дзе-небудзь ля ўзлесся лапінку аўса ці лубіну. Дапамогуць, калі трэба, тэхнікай. Старшыні калгасаў прысутнічаюць на справаздачных сходах паляўнічага калектыву.

Думаюць у Слабадзе і аб тым, каб выхаваць ашчадныя адносіны да прыроды ў падрастаючага пакалення. 160 вучняў Слабодскай сярэдняй школы з'яўляюцца правадзейнымі членамі БТАП. Паспяхова дзейнічае секцыя юных паляўнічых і рыбаловаў. На паляванні, зразумела, дзеці не ходзяць. Яны дапамагаюць у гаспадарчых работах.

Вось, здаецца, усё, што можна было расказаць аб дзейнасці паляўнічых са Слабады.

За дасягнутыя поспехі Маляёнак узнагароджан бронзавым медалём ВДНГ, грашовай прэміяй. Старшыня прэзідыума раённага таварыства Леанід Андрэевіч Някрасаў сказаў пра Маляёнка: «Да яго, тры гады назад, у Слабодскай паляўнічай гаспадарцы ўсё ішло цераз пень калоду. Як многа значыць — чалавек на сваім месцы!»

А месца Аляксандра Усцінавіча Маляёнка — яго школа, сябры-паляўнічыя і любы сэрцу Нарачанскі край.

В. ДАШКЕВІЧ.

НЕДАРАВАЛЬНАЯ АБЫЯКАВАСЦЬ

Ахова прыроды ў Чавускім раёне набыла новае якаснае значэнне. Двойчы гэтыя пытанні разглядаліся на сесіях райвыканкома, на якіх былі прыняты важныя народнагаспадарчыя рашэнні. Так былі выяўлены землі ў калгасах і саўгасах, якія нерацыянальна выкарыстоўваюцца, якія падвержаны воднай эрозіі, разглядалася пытанне аб перадачы калгасных лясцоў дзяржлесфонду, аб прывядзенні ў парадак выпрацаваных тарфянікаў і кар'ераў, аб ахове і памнажэнні фауны, аб выкарыстанні і захоўванні мінеральных угнаенняў і хімікатаў і іншых.

Райвыканкомам намечаны канкрэтныя мерапрыемствы для ліквідацыі выяўленых недахопаў, устаноўлены кантроль за выкананнем прынятых рашэнняў.

Пераважная большасць кіраўнікоў арганізацый і ўстаноў, калгасаў і саўгасаў раёна ўсвядомілі значэнне пытанняў аховы прыроды і паставілі іх у адзін рад з іншымі гаспадарчымі справамі, якія вырашаюцца штодзённа, штомесячна.

Але некаторыя людзі яшчэ добра не зразумелі і не ўсвядомілі, што ад іх паводзін і дзеянняў залежыць і ўрадлівасць глебы, і жыццё рэчкі, і дрэва.

Райвыканкомам у жніўні 1972 года была прынята вельмі важная пастанова аб паляпшэнні захоўвання і выкарыстання хімікатаў у калгасах і саўгасах раёна. Гэтай пастановай райвыканком абв'язваў кіраўнікоў гаспадарак у трохмесячны тэрмін пабудаваць склады для захоўвання хімікатаў па тыповому праекту.

Мінула больш як паўгода. Была праведзена праверка, як выконваецца гэтая пастанова. Высветлілася, што не ўсе кіраўнікі гаспадарак сур'ёзна аднесліся да гэтай пастановы, не выканалі яе. Старшыні калгасаў «1 Мая» т. Русыянаў, «Звязда» т. Маркаў, дырэктары саўгасаў «Асіноўскі» т. Пацёмкін, «Хацковічы» т. Уласаў наогул не пачалі будаваць склады для захоўвання хімікатаў.

У калгасе «XVIII парт'езд» будаўніцтва склада расцягнулася на два гады, і старшыня калгаса Еўдакія Васільеўна Гарбачова пэўна не можа сказаць, калі ж будзе пабудаваны склад.

Хімікаты паступаюць у «Сельгастэхніку», адтуль па патрэбе выдаюцца калгасам і саўгасам. Аднак у Пронінскім аддзяленні «Сельгастэхнікі», якое ўзначальвае т. Аршак'ян, не ўсё ў парадку з захоўваннем хімікатаў.

Склад для захоўвання хімікатаў металічны, не абгароджаны, тэрыторыя вакол склада не ўпарадкавана, не зроблена цэментавая пляцоўка. Выпадкава рассыпаныя ці разлітыя хімікаты не абсяшкоджаюцца. Не абсталювана спецыяльная пляцоўка для мыцця машын пасля работы з хімікатамі. Хімікаты ў складзе звалены на падлозе як папала, з парушэннем правіл захоўвання. Часам рэшткі хімікатаў пасля заканчэння работы пакідаюцца ў гаспадарках без уліку.

Не ўсе работнікі станцыі аховы раслін і аграномы гаспадарак зрабілі належны ўлік хімікатаў. Ёсць і іншыя недахопы ў захоўванні і выкарыстанні хімікатаў.

Чэму ж так здарылася, што райвыканкомам была прынята канкрэтная пастанова наконт хімікатаў, а некаторыя кіраўнікі гаспадарак аднесліся да яе выканання, скажам шчыра, халатна. Таму што гэтыя людзі яшчэ поўнасьцю не ўсвядомілі таго, што хімікаты з аднаго боку прыносяць невялікую карысць, а з другога — яны могуць нарабіць шмат шкоды, калі іх дрэнна захоўваць, няправільна выкарыстоўваць.

Няшчасныя выпадкаў, на шчасце, не было. Але яны могуць надарыцца, калі не будзе наведзены строгі ўлік, захоўванне і прымяненне хімікатаў.

Для вырашэння гэтага пытання ёсць усе ўмовы, варта толькі паклапаціцца і ўсвядоміць, што да хімікатаў нельга ставіцца абыякава і нядбайна.

Зм. БЯСПАЛЫ.

СТАРШЫ ДЗЯРЖАЎНЫ ІНСПЕКТАР, ЯГО АБАВЯЗКІ І ПРАВЫ

Дзяржаўны камітэт Савета Міністраў па ахове прыроды распрацаваў і зацвердзіў палажэнне аб старшым дзяржаўным інспектары. Паводле гэтага палажэння, старшы інспектар назначаецца і здымаецца з работы Дзяржкамітэтам СМ БССР па ахове прыроды і падпарадкоўваецца ў сваёй дзейнасці начальніку абласной інспекцыі Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды.

У сваёй дзейнасці старшы інспектар кіруецца дзеючым заканадаўствам па пытаннях аховы прыроды і выкарыстання прыродных рэсурсаў, рашэннямі, загадамі і інструкцыямі Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды, а таксама загадамі абласной інспекцыі.

Галоўная задача старшага інспектара — кантроль за станам аховы і рацыянальным выкарыстаннем прыродных рэсурсаў.

У адпаведнасці з галоўнай задачай старшы інспектар кантралюе выкананне планаў па ахове прыроды ўсімі прадпрыемствамі, арганізацыямі, устаноўмі незалежна ад іх ведамаснай прыналежнасці.

Ажыццяўляе кантроль за выкананнем прадпрыемствамі і арганізацыямі рашэнняў, заключэнняў і прадпісанняў Дзяржкамітэта і абласной інспекцыі па пытаннях выкарыстання і аховы прыродных рэсурсаў.

Ажыццяўляе кантроль за выкананнем законаў карыстання зямельнымі ўчасткамі ў адпаведнасці з мэтамі, для якіх яны адведзены, а таксама своечасовага вяртання ў належным стане пастаянным землекарыстальнікам тых зямель, якія выкарыстоўваліся часова; за выкананнем прадпрыемствамі, арганізацыямі, калгасамі, саўгасамі абавязковых мерапрыемстваў па ахове глебы ад ветравой, воднай эрозіі і іншых працэсаў, якія пагаршаюць яе стан; за забеспячэннем аховы ахоўных насаджэнняў; за захаваннем ўрадлівага пласта глебы пры будаўніцтве дарог, пабудовы, прамысловых прадпрыемстваў і іншых аб'ектаў, пры распрацоўцы карысных выкапняў, а таксама за правільным іх выкарыстаннем.

Старшы інспектар ажыццяўляе кантроль за выкананнем прадпрыемствамі, арганізацыямі мерапрыемстваў па рацыянальным выкарыстанні і ахове вод-

ных рэсурсаў ад забруджвання сцёкавымі водамі і адходамі вытворчасці, а таксама ахове атмасфернага паветра ад забруджвання.

Ажыццяўляе дзяржаўны нагляд за ўлікам выкарыстання водных рэсурсаў асобнымі водаспажывальнікамі, правядзеннем мерапрыемстваў па барацьбе са шкодным уздзеяннем вод (падмыванне, забалочванне, эрозія глебы і іншае), а таксама за выкананнем графікаў рэгулявання і планаў выкарыстання водных рэсурсаў усімі водаспажывальнікамі.

Старшы інспектар кантралюе выкананне супрацьпажарных мерапрыемстваў пры работах у лесах і на тарфяніках.

Кантралюе, ці правільна захоўваюцца, выкарыстоўваюцца і знішчаюцца ядахімікаты і тара з-пад іх у калгасах, саўгасах, арганізацыях «Белсельгастэхнікі» і ў іншых гаспадарках і арганізацыях.

Старшы інспектар ажыццяўляе кантроль за станам аховы помнікаў прыроды, выяўляе каштоўныя прыродныя аб'екты, якія маюць вялікае навуковае, культурнае і эстэтычнае значэнне, арганізуе іх вывучэнне і апісанне, прыцягваючы з гэтай мэтай работнікаў навукова-даследчых устаноў і іншых кампетэнтных асоб, уносіць у райвыканком прапановы па ўзнаўленню, абмежаванню выкарыстання і арганізацыі іх аховы і аб'яўленню помнікамі прыроды.

Кантралюе, ці правільна вядзецца паліўнічая гаспадарка і як выконваецца дзеючае заканадаўства па захаванню і ўзбагачэнню флоры і фауны.

Старшы інспектар арганізуе вывучэнне, абагульненне і ўкараненне перадавога вопыту выкарыстання прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя, а таксама яго прапаганду, выкарыстоўваючы для гэтай мэты лісткі навукова-тэхнічнай інфармацыі, публікацыю артыкулаў у газетах і часопісах, выступленні па радыё, афармленні стэндаў і г. д.

Ажыццяўляе ва ўстаноўленым парадку кантроль за работай арганізацыі Беларускага таварыства аховы прыроды і паліўнічых таварыстваў.

Кіруе работай грамадскіх інспектараў Дзяржкамітэта па ахове прыроды.

Старшы інспектар мае права: наведваць прадпрыемствы, арганізацыі і ўстановы, будоўлі, асобныя збу-

даванні і тэрыторыі, рабіць замеры, адбіраць узоры і пробы для аналізаў і г. д., складаць працоўныя і акты, патрабаваць даведкі, тлумачэнні і іншыя матэрыялы, якія датычаць выкарыстання і стану прыродных рэсурсаў;

у межах сваёй кампетэнцыі даваць службовым асобам прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый прапановы для ліквідацыі выяўленых недахопаў і парушэнняў у галіне выкарыстання прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя, пры неабходнасці паведамляць пра гэта ў абласную інспекцыю, мясцовыя партыйныя і савецкія органы;

патрабаваць ад прадпрыемстваў і арганізацый узгаднення з Дзяржкамітэтам праектаў і мерапрыемстваў, якія маюць справу з пераўтварэннем прыроды (меліярацыя зямель, водазабеспячэнне, акліматызацыя і інтродукцыя дзікіх жывёл і раслін і іншае);

удзельнічаць у рабоце нарад па пытаннях, якія датычаць аховы прыроды і выкарыстання яе рэсурсаў, а таксама ў камісіях па выбару пляцовак для будаўніцтва прамысловых і іншых аб'ектаў, месцаў забору вады, выпускаў сцёкавых вод, размяшчэння ачышчальных збудаванняў і г. д.;

ва ўстаноўленым парадку быць прадстаўніком у судах, арбітражах і г. д.

Старшы інспектар своечасова разглядае заявы, скаргі і пісьмы грамадзян і прымае меры да ўхілення недахопаў па пытаннях аховы прыроды, пра якія паведамляюць грамадзяне.

Сваю дзейнасць старшы інспектар ажыццяўляе ў цесным кантакце з мясцовымі партыйнымі і савецкімі арганізацыямі, прафсаюзнымі, камсамольскімі і іншымі грамадскімі арганізацыямі, а таксама з арганамі, дзейнасць якіх звязана з кантролем за станам навакольнага асяроддзя і рацыянальным выкарыстаннем прыродных рэсурсаў (санэпідэма-службай, лясной аховай, рыбааховай, галоўным дзяржаўным інспектарам па ахове зямель і іншымі).

Старшы інспектар ажыццяўляе сваю дзейнасць па планах, зацверджаных начальнікам абласной інспекцыі, вядзе справаводства ва ўстаноўленым парадку.

С. КАНСТАНЦІНОВІЧ.

НА ТВАЮ КНІЖНУЮ ПАЛІЦУ, ПРЫРОДАЛЮБ

БЕЛАРУСКАЕ ПАЛЕССЕ

Нядаўна выйшла з друку кніга «Беларускае Палессе», якую падрыхтаваў калектыў аўтараў — вучоныя Гомельскага ўніверсітэта.

У межах Беларусі Палессе займае каля 30 працэнтаў тэрыторыі рэспублікі, або 6.098 тысяч гектараў.

З веданнем справы аўтары расказваюць пра клімат, рэльеф, падземныя воды, расліннасць, жывёльны свет гэтага краю.

У кліматычных адносінах Палессе мае свае асаблівасці. Тут клімат больш цёплы, чым у паўночных раёнах рэспублікі, вельмі спрыяльны для развіцця мяшаных лясоў, луговой расліннасці і вырошчвання шмат якіх сельскагаспадарчых культур, пладоўных дрэў, кустоў і ягаднікаў. З 1838 дзінарослых, інтрадукцыраваных і сельскагаспадарчых відаў, якія апісаны ў «Флоры Беларусі», на Палессі расце больш як 90 працэнтаў раслін.

«Беларускае Палессе», «Ураджай», Мінск, 1973 г.

Лясы Беларускага Палесся — адно з галоўных яго багаццяў. Яны займаюць 2.539,4 тысячы гектараў і з'яўляюцца каштоўнымі па прадуктыўнасці насаджэнняў, складу драўняных парод і прызначэнню.

Вельмі багаты і разнастайны жывёльны свет Палесся. У раце Прыпяць і яе прытоках водзіцца 34 віды рыб, на Палессі гнездзіцца 250 відаў птушак. Есць бабры, андатры, выдры, норкі, ласі, казулі, дзікі і іншыя.

Палескі край — край лясоў і балот, як раней казалі, мяняе свой выгляд. У пасляваенныя гады значнае развіццё атрымалі паліўна-энергетычная, хімічная, нафтахімічная, лясная, папярочная і дрэваапрацоўчая прамысловасць. Буйнейшая электрастанцыя Беларускага Палесся — Бярозаўская ДРЭС. Магутнасць толькі аднаго яе аграгата перавышае магутнасць усіх электрастанцый рэспублікі 1940 года. А такіх аграгатаў на станцыі шэсць. Толькі тры Салігорскія камбінаты здабываюць палавіну калійных угнаенняў краіны. Будуюцца чацвёрты камбінат.

З 1965 года на палескай зямлі пачала развівацца нафтаздабываючая прамысловасць.

Многа новых прадпрыемстваў будуюцца на палескай зямлі. Гэта і нафтаперапрацоўчы завод у Мазыры, завод аўтаматычных ліній у Баранавічах, электрарухавікоў — у Лунінцы і іншыя.

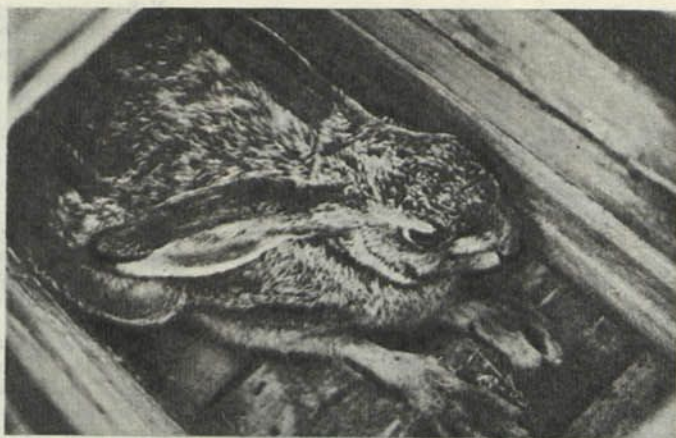
Вялікія поспехі дасягнуты не толькі ў развіцці прамысловасці. На палескіх землях, адваяваных у балот, калгасы і саўгасы

НА ВАСЁЛЫ ПАЛЯЎНІЧЫХ УГОДДЗЯЎ

Для абагачэння і павелічэння паляўнічай фауны ў прыпісных паляўнічых гаспадарках БТПР пяцігадовым планам Таварыства прадугледжаны завоз і рассяленне зайцоў і аленяў. Мінскі абласны савет ужо прыступіў да завозу звяроў.

У канцы верасня мінулага года з Літвы прыбыло 78 зайцоў-русакоў. Усе яны выпушчаны ў Юркавіцкай прыпіснэй паляўнічай гаспадарцы, угоддзі якой знаходзяцца ў Лагойскім і Смалявіцкім раёнах.

У гэтым жа заказніку крыху раней было выпушчана 34 высакародныя алені. У бліжэйшы час з Белавежскай пушчы пераселяцца яшчэ 47 аленяў.

Апошняя хвіліна «палону»

Усё падрыхтавана да выпуску

Адчуўшы волю

Пяцьдзесят аленяў збіраецца завезці і Мінскі гарадскі савет паляўнічых і рыбалоў для выпуску ў паляўнічых угоддзях тых гаспадарак, дзе ёсць штатная егерская служба.

Для захавання выпушчанага пагалоўя зайцоў і аленяў неабходна, каб егерская служба тых гаспадарак, дзе выпускаюцца звяры, арганізавала ахову і барацьбу з драпежнікамі.

С. БАКСАЛАЎ.
Фота М. Шарая

вырошчваюць высокія ўраджаі, атрымліваюць вялікія надой малака.

Цудоўнае Беларускае Палессе! Тут, як пішуць аўтары кнігі, шмат работы інжынеру і вучонаму, калгасніку і рабочаму, філолагу і гісторыку, пазту і меліяратару, настаўніку і геалагу. Той, хто прачытае кнігу «Беларускае Палессе» даведаецца шмат цікавага пра жывёльны і раслінны свет Палескага краю і захоча, безумоўна, наведаць яго яшчэ раз.

І. ЧАРНЯУСКІ.

ПАТРЭБНАЯ КНІГА

Важнай умовай ў барацьбе з рознымі відамі эрозіі з'яўляецца глыбокае веданне канкрэтных прыродных і гаспадарчых фактараў, ад якіх яна залежыць, неабходна дакладнае ўяўленне аб сутнасці эразійных працэсаў.

Кніга Валянціна Еўціхевіча «Эрозія глебагрунтаў і барацьба з ёй» праследуе менавіта гэтую мэту. Разглядаючы зямлю як

В. М. Еўціхевіч. «Эрозія глебагрунтаў і барацьба з ёй». «Вышэйшая школа». Мінск. 1973 г.

асноўны сродак сельскагаспадарчай вытворчасці аўтар развівае думку, што інтэнсіўнае і рацыянальнае выкарыстанне зямельных рэсурсаў непасрэдным чынам звязана з аховай глебавага покрыва ад эрозіі.

Асаблівай увагі заслугоўвае раздзел, прысвечаны фактарам воднай эрозіі глебагрунтаў, якія выклікаюцца «...дзейнем цэлага шэрагу прыродных і сацыяльных фактараў». Гэта—стан глебавага покрыва, даўжыня, круцізна, форма і экспазіцыя схілаў, кольнасць і інтэнсіўнасць дажджавых і расталых вод, прысутнасць межаў, гаспадарчая дзейнасць чалавека.

Найбольш дэталёва аўтар спыняецца на класіфікацыі лінейных форм эрозіі, асабліва яроў, раскрывае прычыны іх узнікнення, метады вывучэння. Прапанаваныя фота- і гідратэхнічныя мерапрыемствы дазваляць больш эфектыўна змагацца з гэтым відам эрозіі не толькі на палях севазваротаў, але і паблізу населеных пунктаў.

Кніга Еўціхевіча не пазбаўлена некаторых недахопаў. Аўтар у пэўнай меры абсалютызуе працэс кропельнай эрозіі, асабліва ў верхніх частках схілаў.

У цэлым кніга Еўціхевіча патрэбны дапаможнік, яна багата ілюстравана, лёгка чытаецца. Мярнуем, што яна зацікавіць студэнтаў, вучоных, практыкаў сельскай гаспадаркі, усіх, хто неабыхавы да лёсу нашай прыроды і яе галоўнага кампанента—глебы.

В. ЯЦУХНА.

Птушанята шэрай чаплі

РЫБГАСЫ І РЫБАЕДНЫЯ ПТУШКІ

В. Б. ВАДКОУСКІ,
кандыдат біялагічных навук.

Фота аўтара і Б. Галадушкі

Птушанята малага бугая

У Беларусі гнездзіцца каля сарака відаў рыбаедных птушак, ці птушак-іхтыяфагаў. Ацэнка каштоўнасці гэтых птушак з пункту гледжання рыбнай гаспадаркі рабілася шэрагам аўтараў галоўным чынам на вадаёмах натуральнага паходжання: морах, рэках, азёрах.

У выніку гэтых даследаванняў складалася агульная думка, што большасць рыбаедных птушак практычна амаль не ўплывае на колькасць, узнаўленне і велічыню ўловаў промыславай рыбы, што значная частка рыбаедных птушак з'яўляецца іхтыяфагамі толькі часткова (галянастыя, чайкі, паганкі і іншыя).

Устаноўлена, што многія віды рыбаедных птушак, апроч каштоўнай рыбы, знішчаюць шкоднікаў рыбнай гаспадаркі, што асабліва істотна ў момант іх масавага размнажэння. Гэтым самым птушкі прыносяць вялікую карысць. Аднак здымаць пытанне аб далейшым вывучэнні рыбаедных птушак нельга, таму што ў асобных канкрэтных умовах іх роля ў экасістэме, а адсюль і значэнне ў рыбнай гаспадарцы, можа атрымацца іншай. Асаблівае месца займаюць птушкі, якія гнездзяцца на карпавых сажалках.

Цікавае да праблемы рыбаедных птушак узнікла пасля прац А. І. Пахульскага, якія з'явіліся штуршком для вывучэння ролі птушак, ацэнкі іх рыбагаспадарчага і эпизасталагічнага значэння. Вядома, што высновы, зробленыя Пахульскім аб адмоўным уздзеянні птушак на рыбную гаспадарку і іх уплыў на змяншэнне запасаў рыбы, не пацвердзіліся, як гэта было паказана ў працах Н. А. Гладкова (1953, 1965) і адлюстравана ў рашэнні Бюро іхтыялагічнай камісіі Міністэрства рыбнай гаспадаркі СССР (1963), у якіх гаворыцца пра неабходнасць далейшага даследавання гэтай праблемы з улікам канкрэтных умоў, тыпу і ўзроўню вядзення гаспадаркі.

У Беларусі найбольш перспектыўная галіна рыбнай гаспадаркі — сажалкавае рыбаводства. Таму вызначэнне ролі рыбаедных птушак на карпавых сажалках, пры высокай канцэнтрацыі рыбы, ствараемай чалавекам штучна, з'яўляецца актуальнай задачай. Сярод працаўнікоў рыбнай гаспадаркі, паляўнічых і мясцовага насельніцтва складалася няправільнае ўяўленне пра значэнне рыбаедных птушак.

У іхтыялагічнай літаратуры мы знаходзім памылковыя выказванні пра значэнне рыбаедных птушак. Так, напрыклад, у кнізе К. В. Глушанкова «Хваробы і ворагі рыб» (Сельхозгиз, М., 1951) да ворагаў рыбы аднесены: падорлікі, качкі, вадзяныя курачкі, шэрыя вароны. У вучэбным дапаможніку Э. Ляймана «Курс хвароб рыб» (выдавецтва «Вышшая школа», М., 1966) да ворагаў рыбы прылічаны: бугаі, чорны і белы буслы, арлан-белахвост, зімародак. Даюцца памылковыя рэкамендацыі па барацьбе з такой птушкай як скапа (відам, які зніжае), прапануецца нават разбураць яе гнёзды і знішчаць птушанят.

Адмоўнай ролі птушак прыпісваюць таксама немалую долю страт пасадачнага матэрыялу і выхаду таварнай рыбы ў сажалках. Менавіта гэта і вызначае адносны чалавека да птушак іхтыяфагаў, якія прыводзяць да навукова неабгрунтаванага знішчэння ў рыбгасах Беларусі многіх відаў птушак. Дастаткова сказаць, што толькі ў дзесяці рыбгасах і адным рыбагадавальніку за дзевяць гадоў (з 1960 па 1968) у Беларусі было знішчана 45.700 дарослых птушак, птушанят і яек

іхтыяфагаў, у тым ліку: чапляў — 6.670, белых буслоў — 43, каршуноў — 325, азёрных чаек — 862, скапаў — 88, бугаёў — 72, крачак — 2.075, паганак — 1.618, арлану-белахвостаў — 14, яек паганак — 161, чаек і іншых птушак — 33.772 (дадзеныя прыводзяцца па актах выплаты грашовых узнагарод). За кожную забітую або злоўленую птушку, а таксама сабраныя яйкі, адміністрацыямі рыбгасаў выплачваліся грашовыя ўзнагароды ад 30 да 90 кап. Напрыклад, у рыбгасе «Волма» штогод збіралі ад 3.000 да 4.000 яек, якія потым скормліваліся качкам на птушкаферме. Заадно збіраліся яшчэ ненаседжаныя яйкі вадаплаўных птушак.

Даследаванні, праведзеныя аддзелам заалогіі і паразіталогіі АН БССР, а таксама аналагічныя дадзеныя, атрыманыя арнітолагамі ў ГДР пры вывучэнні рыбаедных птушак, сведчаць пра тое, што далёка не ва ўсіх відаў птушак-іхтыяфагаў, якія жывуць на рыбаводных сажалках, каштоўная рыба (карп, серабрысты карась) складаюць аснову кармлення. Аналіз больш як 700 ежавых проб (рэшткі корму, знойдзеныя ў гнёздах і ў страўніках птушак) і назіранні за іх кармавымі звычкамі паказваюць, што гэтыя птушкі наносяць рыбаводству не такую ўжо вялікую шкоду. Напрыклад, некаторая шкода (прытым у абмежаваны перыяд), якую прычыняе шэрая чапля, кампенсуецца знішчэннем ёю вадзяных насякомых (жукоў-пльвінцоў, іх лічынак, шчыцікаў, лічынак стракоз і іншых), якія нападаюць на малявак і дарослых рыб.

Рыбаедныя птушкі з'яўляюцца індыкатарамі стану папуляцыі рыб. Калі ў зімавальных сажалках гіне рыба, іх наведваюць чайкі, чаплі, сарокі, вароны і нават арланы-белахвосты. Санітарная роля гэтых птушак на сажалках відавочная.

У нагульных сажалках рыба недаступная для птушак, таму што яна дасягае вагі 300—500 грамаў. У сажалках, дзе рыба гадуецца, птушкі з'ядаюць розную драбязу (некаштоўныя пароды) і вадзяных беспазваночных, шкодных для рыбнай гаспадаркі. Прафілактычная роля рыбаедных птушак як біялагічнага метаду барацьбы з вадзянымі насякомымі, непажаданымі ў нераставых, гадавальных і нагульных сажалках, не павінна выпадзець з поля зроку і можа ацэньвацца як станоўчая, карысць ад якой у шмат разоў большая за тую нязначную шкоду, якую робяць некаторыя віды рыбаедных птушак, што ў абмежаваны перыяд з'ядаюць каштоўныя віды рыбы. Гэтую

Арлан-белахвост

«шкоду» ў шырокім біяэналагічным плане можна паставіць пад сумненне, паколькі ў любой экасістэме, якая знаходзіцца ў рухомай раўнавазе і збалансавана ў пэўны прамежак часу, не існуе ні абсалютна карысных, ні абсалютна шкодных элементаў. Гэты стан ускладняецца тым, што арганізмы, якія ўваходзяць у сістэму «драпежнік — ахвяра» і ўтвараюць шматлікія трафічныя звёны, у пэўных сітуацыях могуць мяняцца месцамі.

Птушкі-іхтыяфагі з'яўляюцца неабходным элементам экасістэмы як фактар натуральнага адбору (выбракоўка хворых, траўміраваных і аслабелых рыб). Яны аказваюць станоўчую ролю на іхтыяфауну карпавых сажалак, з'ядаючы дробных рыбак — пераносчыкаў хвароб і асноўных канкурэнтаў рыб, якіх разводзяць.

У асобных выпадках пры вялікім скапленні пералётных птушак на сажалках іх патрэбна адганяць (патруляванне, развешванне розных прадметаў, якія могуць напалохаць птушак і інш.), а таксама ўжываць больш сучасныя і эфектыўныя сродкі палохання птушак, распрацаваныя ў СССР і за мяжой, — акустычныя рэпеленты. З іх дапамогай птушкі рассяваюцца, а не знішчаюцца. Гэта асабліва важна тады, калі тыя ці іншыя віды птушак непажаданы ў нейкім месцы толькі ў пэўны час года, а ў астатні час вельмі карысныя. У Венгрыі, напрыклад, выкарыстоўваюць драпежных птушак для аховы рыбы і пасаваў. Сокал-сапсан адганяе рыбаедных птушак з рыбных сажалак. Ястраб-перапёлачнік і пустальга выкарыстоўваюцца для палохання вераб'ёў і шпакоў з рысавых палёў і вінаграднікаў.

Такім чынам, барацьба з рыбаеднымі птушкамі не з'яўляецца галоўнай умовай памяншэння адходаў рыбы і паспяховага вядзення рыбнай гаспадаркі.

У апошнія гады адносіны да рыбаедных птушак у Беларусі змяніліся. Дзяржкамітэт СМ БССР па ахове прыроды ануляваў у «Правілах выкарыстання паляўнічага фонду Беларускай ССР» (1964) пункты, у якіх гаворыцца аб барацьбе з некаторымі відамі рыбаедных і драпежных птушак. Зараз іхтыяфагі ахоўваюцца як птушкі, якія з'яўляюцца карыснымі для рыбнай і сельскай гаспадаркі і маюць навукова-пазнавальнае і эстэтычнае значэнне. А такіх птушак, як зімародак, чорны бусел, арлан-белахвост, філін, арлан-карлік і змеяд мы прапануем аб'явіць помнікамі беларускай фауны і ўзяць іх пад ахову дзяржавы.

Азёрная чайна

НАШ КАЛЯНДАР

САДАВОДУ
АГАРОДНІКУ
КВЕТАВОДУ

СТУДЗЕНЬ

У САДЗЕ

Калі чакаецца значнае паніжэнне тэмпературы, то пладовыя дрэвы патрэбна ўцяпляць. Для гэтага да штамбаў і асноў шкільных галін падсыпаюць снег. У часе адлігу, калі дрэвы на зіму не былі абвязаны, абтапчыце снег вакол штамбаў маладых пладовых дрэў. У адлігу таксама ўтоптаюць снег над чаранкамі пладовых культур, якія захоўваюцца ў садзе. Пасля вялікіх снегападаў, каб не паламіліся галіны, трэба атрэсці з іх снег.

Наведваючы зімою сад, не забудзьцеся падкарміць птушак. Корм трэба пакідаць на адкрытых пляцоўках пад стрэхамі — у месцах, дзе ён будзе захаваны ад снегу, даступны і бачны для птушак.

У магазінах набываецца садовы інвентар, ядахімікаты, насенне, посуд для кансервавання.

Праўленні садовых таварыстваў арганізуюць завоз арганічных, мінеральных угнаенняў.

Са станцыямі аховы раслін ці з суседнімі калгасамі і саўгасамі заключаюць дагаворы на апыркванне садоў.

У АГАРОДЗЕ

Перш чым скласці план па вырошчванню агародніны, карысна будзе падвесці вынікі мінулага года. Трэба высветліць, якія гатункі далі самы ранні і высокі ўраджай, менш хварэлі і пашкодваліся шкоднікамі. У першую чаргу пастарайцеся набыць насенне гэтых гатункаў. Удакладніце колькасць насення, якое ў вас ёсць, і складзіце спіс, якое трэба яшчэ набыць.

У каго пачное ацяпленне, збірайце попел. Ніводнага грама гэтага каштоўнага ўгнаення не павінна загінуць.

У КВЕТНІКУ

Вызначаюць план пасадкі кветак на ўчастку, падбіраючы іх па афарбоўцы, часе цвіцення, форме і пабудове куста. Набываюць насенне аднагадовых і шматгадовых кветак. Правяраюць іх на ўсходжасць. Тым, хто жадае вырасціць раннія кветкі, трэба падрыхтаваць скрынкі з зямлёю для вырошчвання расады.

Не забудзьцеся праверыць, як захоўваюцца клубні вяргінь, гладыёлусаў. Усе хворыя экзэмпляры абавязкова выкідаюцца.

ЛЮТЫ

У САДЗЕ

Найбольш зручны час для майстравання і рамонту хатак для птушак, замены старых шпакоўняў новымі, ачысткі іх ад старых гнездаў.

У гэты ж час рамантуюць садовы інвентар, рыхтуюць садовы вар, робяць лесвіцу. Яна патрэбна для саду 8—10-гадовага ўзросту.

Скідваюць з пабудой снег, але асцярожна, каб не пашкодзіць дрэвы, якія растуць паблізу. Зімою драўніна вельмі ломкая і яе лёгка пашкодзіць.

У канцы месяца снег спрасоўваецца і па ім можна хадзіць. Пачынаецца абрэзка ахоўных насаджэнняў, зялёных агароджаў і іншых дэкаратыўных драўняных парод. Пладовыя дрэвы абразаць яшчэ рана, таму што можа быць паніжэнне тэмпературы. У сонечныя дні можна бяліць маладыя дрэвы.

У АГАРОДЗЕ

Хто вырошчвае расаду сам, павінен пацікавіцца тэрмінамі яе пасаваў. Трэба праверыць на ўсходжасць насенне, калі гэта не зроблена. Для пікіроўкі расады трэба зрабіць папяровыя скрыні.

У КВЕТНІКУ

Трэба праверыць, як захоўваюцца вяргіні і гладыёлусы. Усе хворыя неадкладна выкідаюцца. Калі гладыёлусы пачалі прарастаць, іх трэба перанесці ў больш халоднае асветленае месца — гэта затрымае іх рост.

Праверце, як зімуюць ружы, аднагадовыя і шматгадовыя кветкі.

Калі пасля адлігі ўтварыўся лядок, яго трэба прабіць, каб расліны не задыхнуліся. Каб не паламіліся галіны дэкаратыўных і пладовых кустоў, якія занесены снегам, іх пасыпаюць попелам. Снег будзе раставаць нераўнамерна і не ўтвораць лёд.

КЛІЧУЦЬ НОВЫЯ ДАРОГІ

П. БАГДАНАЎ,
старшыня Беларускага
рэспубліканскага савета
па турызму і экскурсіях

У пасляваенныя гады матэрыяльна-тэхнічная база турызму ў рэспубліцы толькі нараджалася. Асноўныя сродкі, як вядома, ішлі на аднаўленне разбуранай фашысцкімі захопнікамі гаспадаркі.

Цяпер становіцца непазнавальна змянілася. Вельмі інтэнсіўна развіўся турызм у апошнія дзесяцігоддзе. Мяркуецца, што да канца пяцігодкі турыстычныя і экскурсійныя арганізацыі Беларусі будуць абслугоўваць звыш пяці мільёнаў чалавек. З'ява, якая радуе нас (расце дабрабыт народа) і вымушае сур'ёзна задумацца над рэакрацыйнымі магчымасцямі зон актыўнага наведвання.

Дзяржбуд БССР на навуковай аснове распрацаваў праект развіцця ў рэспубліцы асноўных відаў адпачынку. На карту нанесена 18 перспектывных зон. Згодна плана будуць размяшчацца новыя турбазы, дарогі і г. д. Прамысловае будаўніцтва ў адведзеных для адпачынку зонах забараняецца.

Праект прадугледжвае тры этапы засваення турыстычных зон: бліжэйшы на 1971—1975 гг., чарговы на 1976—1980 гг. і перспектывны — 1980—2000 гады.

План першага этапа ўжо ажыццяўляецца. Дзейнічаюць новыя турыстычныя гасцініцы «Беларусь» у Брэсце і «Турыст» у Мінску. У гэтым годзе павінны адкрыцца турыстычныя базы «Палессе» ў Петрыкаўскім раёне і «Лясное возера» пад Баранавічамі. Да пачатку сезона 1975 года будуць здадзены ў эксплуатацыю турбаза «Нёман» пад Гродна і «Віцебская» на возеры Лосвіда, а таксама кэмпінг «Нарачанка» на 600 месц і дзевяціпавярховы спальны корпус на турбазе «Возера Нарач». Неблагі дадатак, калі ўлічыць, што ў рэспубліцы ўжо дзейнічае сем турбаз.

Беларусь заўсёды будзе прыцягваць падарожнікаў. Шмат пісьмаў прыходзіць з розных куткоў краіны на адрас рэспубліканскага савета па турызму і экскурсіях. Пішуць вучоныя Арменіі, хлеба-робы Алтая, школьнікі Прыбалтыкі... На жаль, усе просьбы задаволіць нельга. Попыт, пакуль што пераважае магчымасці.

Нам даводзіцца слухаць і крытыку. Да росту новых турбаз, трэба ставіцца, маўляў, асцярожна. Але мы ведаем, што найбольшую шкоду лясам, азёрам, асобным помнікам прыроды прычыняюць «бяздомныя» турысты. Турыстычнай база не толькі месца начлегу і прыпынку, але і школа, дзе можна набыць практычныя веды па ахове прыроды. Менавіта аб гэ-

тым вялася гаворка на сумесным пасяджэнні Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды, рэспубліканскага савета па турызму і экскурсіях і Белрыбвода.

Усе нашы турбазы наладзілі цесныя сувязі з раённымі аддзяленнямі Беларускага таварыства аховы прыроды. Многія работнікі турбаз з'яўляюцца грамадскімі інспектарамі аховы прыроды. Сярод іх дырэктар турбазы «Браслаўскія азёры» Рыгор Васільевіч Аўдзееў, які своечасова правёў упарадкаванне акаляючага турбазу асяроддзя. Не засталіся без увагі і самадзейныя турысты, што прыязджаюць сюды без пуцёвак: выдзелены спецыяльныя месцы для стаянак, арганізаваны пункты пракату. Такім чынам, стала магчымым прыцягваць да адказнасці тых, хто парушае правілы. Пад кантролем знаходзяцца палатачныя гарадкі. Інструктары праводзяць гутаркі не толькі з адпачываючымі, але і з мясцовымі жыхарамі. Такія прафілактычныя меры прыносяць карысць.

На прыкладзе браслаўчан арганізоўваюць сваю работу і іншыя турбазы.

Партыя і ўрад пастаянна клапацяцца аб здароўі і адпачынку савецкіх людзей. Турызму і экскурсіям у гэтай справе адводзіцца важная роля, бо дзе яшчэ так спалучаюцца пашырэнне ведаў і актыўны адпачынак?

ХТО Ё ЛЕС...

Інтэнсіўнасць руху на вуліцах і дарогах няўхільна расце. Сучасны вадзіцель павінен валодаць трывалымі ведамі па эксплуатацыі машын і бездакорна выконваць правілы руху. У новых праграмах падрыхтоўкі шафёраў усё, здаецца, ўлічана. Але якой бы дасканалай не была праграма, апошнія слова — за вадзіцелем.

Павышэнню кваліфікацыі шафёраў, асабліва аматараў, дапамаглі б клубы аўтамотатурыстаў. Такія клубы паспяхова дзейнічаюць у Маскве і Ленінградзе, у сацыялістычных краінах.

Клуб — гэта перш за ўсё арганізацыя. У бліжэйшыя гады тысячы савецкіх грамадзян, у тым ліку і беларусаў стануць уладальнікамі легкавых машын. Уявіце сабе: шмат механізаваных турыстаў накіруюцца ў розныя куткі краіны. Што будзе рабіцца на дарогах? Аўтававілон. Усе едуць, куды хочуць, спыняюцца дзе хочуць. Прыклады ёсць: неарганізаваныя «дзікія» машыны рабілі і робяць прыродзе шмат шкоды.

Клубы аўтамотатурыстаў дазволілі б узяць пад кантроль многіх механізаваных аматараў падарожжаў. Баяцца дыктату з боку клубаў няма чаго. Наадварот, клубы забяспечаць аўтамотатурыстаў самай надзейнай інфармацыяй аб маршруце, да-

дуць неабходную тэхнічную кансультацыю і г. д. Акрамя гэтага, клуб як юрыдычная арганізацыя мог бы выдаваць адпаведную метадычную і даведную літаратуру, праводзіць гутаркі і лекцыі сярод насельніцтва. Праводзіць такую работу ёсць з кім, бо ў Беларусі значны атрад аўтамотатурыстаў.

Летам мінулага года на Нарачы быў праведзены V Усеаюзны злёт аўтамотатурыстаў пад дэвізам «Па дарогах рэвалюцыйнай, баявой і працоўнай славы савецкага народа». У ім прынялі ўдзел 11 зборных каманд саюзных рэспублік, Масквы і Ленінграда, 29 каманд асобных абласцей.

Прыемна адзначыць, што першае месца заваявалі беларускія аўтамотатурысты.

Турысцкія арганізацыі Беларусі маюць багаты вопыт па выхаванню працоўных на слаўных традыцыях савецкага народа. Відавочна, што гэтую ідэалагічную работу трэба разгортаць і надалей. Стварэнне ў рэспубліцы клубаў аўтамотатурыстаў дало б магчымасць арганізаваць механізаваных турыстаў. А значыць, зменшылася б і шкода, якую робяць механізаваныя турысты прыродзе.

С. ЕЛІСАЎ.

«БАЧУ НАШЫ СОСНЫ...»

Бярозы, што выбеглі на ўзлессе за вёскай Пятрылавічы, нібы запрашаюць да сябе ў госці. Хочацца пасядзець з дарогі, паглядзець на белы карагод. Заснежаная сцяжына кліча ўглыб лесу. Там таямніча і ціха. Пахне соснамі і малядым ядроўцам.

Тры кіламетры лясной дарогі — і наперадзе зноўку бялеюць бярозы. Майклівія, з павіслым голлем яны застылі на паляне.

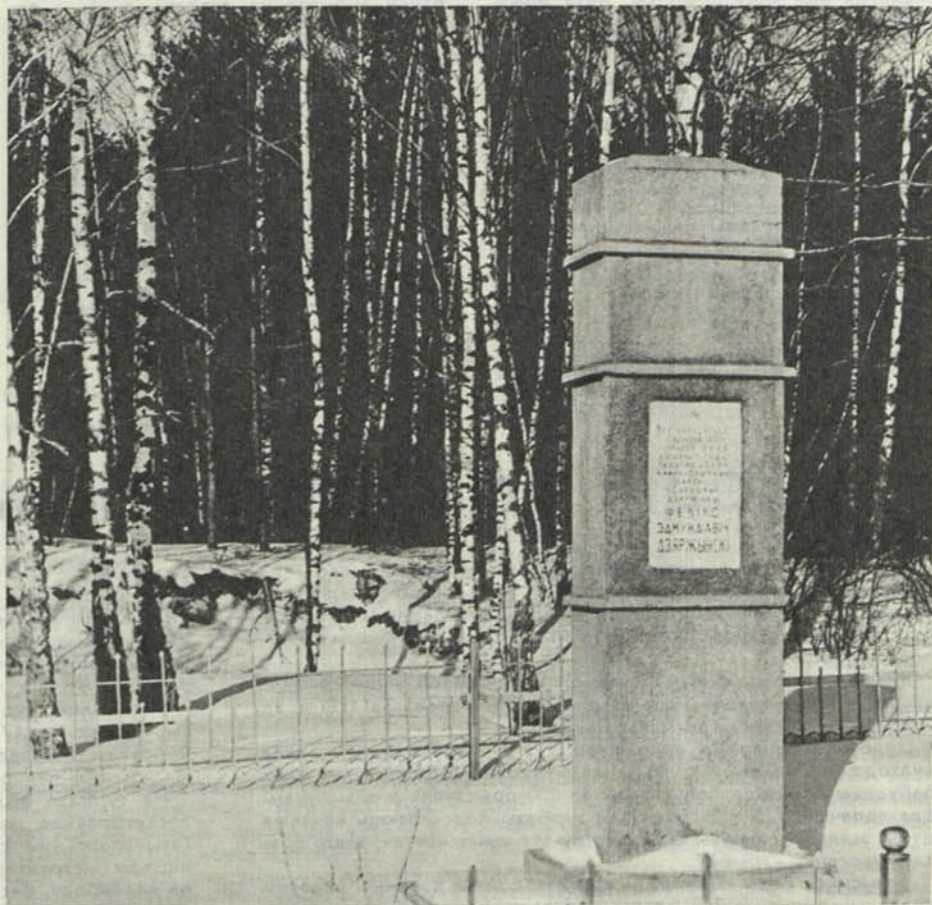
Некалі тут стаяў дом Дзяржынскіх. У ім жылі бацькі Фелікса Эдмундавіча, сёстры і браты. 30 жніўня (11 верасня) 1877 года ў сям'і Дзяржынскіх нарадзілася «дзіця па імя Фелікс», як запісана ў пажоўклэй кнізе.

Назаўсёды запомнілася Дзяржынскаму цяпло матуліных вачэй, сцішанае святло лампы, доўгія зімовыя вечары. Як добра слухаліся тады казкі! Алена Ігнатаўна расказвала не толькі пра русалак і вядзьмарак. Яна гаварыла пра цяжкі лёс сялян, пра іх пакуты, аб бяспраўі простага чалавека.

«І гэта было рашаючым момантам. Гэта садзейнічала таму, што я потым пайшоў па шляху, па якім я ішоў... Ужо тады маё сэрца і мозг чуйна ўспрымалі крыўду, якую цярпелі людзі, і ненавідзеў зло», — пісаў Ф. Э. Дзяржынскі.

У 1943 годзе немцы кінулі супроць партызан Баранавіцкага злучэння звыш 60 тысяч салдат. Фашысты спалілі і сялібу Дзяржынскіх. На папярлішчы пазней выраслі бярозы. Зямля загаіла раны. Тут быў пастаўлены абеліск.

Горача любіў Фелікс Эдмундавіч родныя мясціны. У пісьме брату Уладзіславу ён пісаў у 1916 годзе з маскоўскай турмы: «Калі я ва ўспамінах звяртаюся да нашых гадоў у Дзяржынаве, мяне ахоплівае радаснае пачуццё... У гэтыя хвіліны я хачу апынуцца ў нашых лясах

і слухаць шум дрэў, песні жаб — усю музыку нашай прыроды. Магчыма, у жыцці мне і давала сілу гэта музыка лесу, музыка маіх дзіцячых гадоў, якая і зараз увесь час іграе ў маёй душы гімн жыццю. Я не раз думаю аб нашым Дзяржынаве, як аб казцы... У сне я бачу дом наш і сосны нашы, і горкі белага пяску, і канавы, і ўсё, усё, да маленькіх драбніц».

Словы гэтыя — чыстая споведзь душы. Светлая, празрыстая душа была ў «Жалезнага Фелікса».

Наведайце Дзяржынава. Вы яшчэ раз адчуеце і зразумееце, як многа дае прырода, родная зямля чалавеку — свайму спраўдному сыну.

А. ФЕДАРУК.
Фота аўтара

Мінск праводзіў нас халодным дажджом. Гомель сустракаў зелянінай і сонцам. А ў Кіеве ўсё было ў квецні: бэз, каштаны. Мы прыліпаем да вокнаў цяжкіх.

Мы — гэта сем мінчан і «загадчык гаспадарні» Юста з Літвы.

У Сімферопалі — свята. Музыка, кветкі. Гарачае крымскае сонца.

...Увечары мы спыніліся ля падножжа Чатыр-Дага. А дзевятай гадзіне, калі амаль сцямнела, нашы суседзі нечакана прапанавалі нам прагулку ў Чырвоную пячору — Кізіл-Коба. Не раздумваючы, пагадзіліся.

Слізае святло ліхтароў па вільготных сценах — і ўзнікаюць, як здані, вычварныя каменныя слупы, вузкія лазы, калодзежы. Шуміць падземная рака.

Кізіл-Коба — адна з самых доўгіх пячор. Агульная працягласць даследаваных галерэй — 12,5 кіламетра.

У тры гадзіны раніцы, перапэцканая і, канечне, задаволеная вяртаемся да палаткаў.

Некалькі гадзін сну — і стомленасці як не было. Выходзім на Чатыр-Даг. Некаль-

КРЫМСКІЯ АКВАРЭЛІ

ні снальных каскадаў, крутая сцэнка ўгору — і мы на ніжнім плато. Вакол кветкі.

Плато Чатыр-Даг багата карставымі пячорамі. Агледзелі дзве з іх: утульную, багатую рознымі сталактытамі і сталагмітамі Тысячагаловую (Бінбаш-Коба) і вялізную Халодную (Суук-Коба).

Увечары спусціліся і заначавалі на шырокай паляне сярод чужоўнага лесу.

Дарога вядзе сярод фантастычных ствалоў старога букавага лесу. Пстрыкаючы затворы фотаапаратаў.

Пакінуўшы рэчы ля палаткаў, узнікаем-ся на плато Дэмерджы і ідзем да цяснны

Хапхал. Вельмі круты, усыпаны старым лісцем, шлях уніз — і мы ля рачулькі Улу-Узень.

Цёмна-зялёны змрок, скалы, парослыя мхом і ўвітыя плюшчом, срэбная вада. Рака ляціць уніз шырокімі празрыстымі каскадамі, потым тугім жгутом імчыць па вузкай ложы і звініць, звініць... А ўнізе, пад старымі дрэвамі, — Джур-Джур, самы вялікі вадаспад Крыма, які прыгожа распусціў свае срэбныя струмені.

Ад вадаспада мы спусціліся ў Генеральскае і даехалі да Лучыстага. Да палаткаў вярталіся міма Даліны зданяў.

З ёю звязана старадаўняя легенда пра злога Каваля, які каваў на Дэмерджы зброю для заваўнікаў, і пра дзяўчыну Марыю, якая жадаючы выратаваць аднасяльчан, была забіта Кавалём. І Каваль, і Марыя ператварыліся ў камяні Даліны зданяў. А вакол вялізныя каменныя слупы, мудрагеліста апрацаваныя ветрам.

Побач з Далінай зданяў — Хаос — вялізны абвал, фантастычнае награвашчанне каменных глыб.

Апоўдні тралейбусам прыехалі ў Ялту. Агледзелі дом-музей Чэхава і Паляну ка-

зак — музей драўлянай скульптуры і знаходан аматараў прыроды. Ялта можа ганарыцца гэтым музеем пад адкрытым небам.

На спадарожнай машыне праз Ай-Петры пераехалі ў Саналінае. Ідзем у Вялікі Каньён.

Вялікі Каньён — нібы створаная фантазіяй прыродная казка пра адзіноцтва зеляніны, камення і вады. Вада цяча па вапняковай ложы і за многія стагоддзі вытачыла ў ім катлы, ванны, каскады. Самая вялікая з ваннаў — «Ванна маладосці», цёмна-зялёны глыбокі крышталі ў беларынным птоку.

Па скалах, праз валуны і награвашчванні камення, дабіраемся да канца Каньёна, дзе вялізныя сцены звужаюцца да двух-трох метраў.

Высока над Каралезскай далінай, недалёка ад Залеснага, узвышаецца плато з чатырма мысамі. На ім — руіны сярэд-

невяковага горада Мангупа. Плато з усіх бакоў абрываецца скаламі, а від з яго шасцісотметровай вышыні ўражае прыгажосцю і багаццем фарбаў.

У 1475 г. Мангуп быў захоплены туркамі і разрабаваны. Да XVIII стагоддзя тут стаяў турэцкі гарнізон, а ў цытадэлі знаходзіліся палоннікі, у тым ліку і рускія паслы Афанасій Нагі і Васіль Гразны. Пасля далучэння Крыма да Расіі Мангуп быў пакінуты. Але дагэтуль вабяць руіны цытадэлі, гроты з крыніцамі, рэшткі могілак.

У гэты дзень мы агледзелі руіны пячорнага горада Эскі-Кермен, заснаванага ў VI ст. Незабыўнае ўражанне пакідаюць высечаныя ў скалах асідны калодзеж, назематы, пячорныя храмы. Пячоры — шматлікія сляды былога жыцця.

На жаль, шматлікія гора-аматары «ўвечываюць» свае імёны на сценах, дрэвах і скалах Эскі-Кермена.

Бахчысарай. Гарачы, без летняга на-

плыву турыстаў Ханскі палац. Фантан слёз, апеты Пушкіным.

Пабывалі мы і ў Чуфут-Кале, пячорным горадзе караімаў.

І. М. Мураўёў-Апостал пісаў: «Венецыя — вадзяны горад. Чуфут-Кале — паветраны. Жылё караімаў падобна на арліныя гнёзды на вяршыні крутой, непрыступнай гары».

Мы хадзілі па руінах горада, агледзелі маўзалеі Джэныке-ханым, слухалі легенды. Але самае незабыўнае ўражанне пакінула глыбокая каляіна ад арбаў, павозак — вечны след шматвяковага жыцця Чуфут-Кале.

Вось і скончыўся наш паход. Сёння — 12 мая. Цягнік адыходзіць ад перона Сімферопальскага вакзала.

Да пабачэння, Крым! Дзякуй табе за радасць знаходка, за чыстыя анварэлі, за гарачае сонца і халодную ваду.

Б. ГАНКІН.

ТУРЫСЦКІ КОМПЛЕКС НА МАГІЛЁЎШЧЫНЕ

Турыцкая база «Днепр» Магілёўскага абласнога савета па турызму і экскурсіях размешчана ў маляўнічым Любужскім лесапарку, недалёка ад жыллага пасёлка аўтазавода імя Кірава. Гэта сапраўдны турыцка-спартыўны гарадок на левым беразе Дняпра.

Жылы комплекс з усімі дапаможнымі памяшканнямі размешчаны паблізу шашы Ленінград — Кіеў — Адэса. За 170 м ад турбазы нясе свае воды сівы Днепр.

Цудоўная панарама адкрываецца з відавой пляцоўкі, якая знаходзіцца на вышыні 86 м над узроўнем Дняпра. Да ракі пабудавана лесвіца больш чым на 200 прыступак з пляцоўкамі для адпачынку. З усіх бакоў да турбазы падступаюць векавыя дубы, маладыя сасновы бор. Улетку тут шмат кветак, ягад, арэхаў, увосень — грыбоў.

Турыцкая база «Днепр» — круглагадовага дзеяння. Галоўны спальны корпус на 263 месцы мае двух- і трохмесныя нумары (з санвузламі і душавымі). На кожным паверсе прасторныя холы для адпачынку турыстаў. Жылы будынак на першым і другім паверхах злучаецца пераходнымі галерэямі, у якіх размешчаны неабходныя службы для абслугоўвання турыстаў: рэгістратура, аддзяленне сувязі, міжгароднія і гарадскія тэлефоны-аўтаматы, аптэчны кіёск і інш.

У гаспадарчым корпусе размешчаны: сталовая на 235 месцаў, кіназал на 250. У бібліятэцы налічваецца каля 4 тысяч экзэмпляраў палітычнай, навукова-тэхнічнай, мастацкай літаратуры,

сістэматычна паступаюць газеты і часопісы. Ёсць турыцкі кабінет са схемамі водных і пешаходных маршрутаў, дзе турысты перад паходамі атрымліваюць інструктаж. На турбазе ёсць цырульня, фоталабараторыя. На другім паверсе побач з кіназалай і бібліятэкай размешчана прасторная зала, дзе можна пагуляць у тэніс, а ўвечары патанцаваць пад эстрадны аркестр.

У комплекс турбазы «Днепр» уваходзіць летні трохпаверховы корпус на 172 месцы, які размешчаны побач з галоўным корпусам і складаецца ў асноўным з двухмесных нумароў. На кожным паверсе ёсць холы, душавыя.

На турбазе ёсць спартыўны сектар, у складзе якога адна баскетбольная, дзве валебольныя пляцоўкі, бегавыя дарожкі. Гэты спартыўны сектар ніколі не бывае свабодны. Пад кіраўніцтвам інструктара-фізкультурніка праводзяцца спартоўныя і валебольныя, баскетбольныя, сістэматычна пад акампанемент музыкі праводзіцца фіззарядка, здаюцца нормы ГПА.

На беразе Дняпра ёсць лодачная станцыя на 50 лодак, два катары. Турысты ў любы час маюць магчымасць карыстацца лодкамі, байдаркамі, іншым інвентаром.

Базай распрацаваны тры цікавыя маршруты: адзін водны і два пешаходныя. У будучым іх будзе больш. Водны маршрут пачынаецца ў сталіцы Беларусі — Мінску: гасцініца «Турыст» — турбаза «Днепр» — і заканчваецца на турбазе «Сож» Гомельскага аблсавета па турызму і экскурсіях.

Паход на лодках па Дняпры, начоўка ў палатках, прыгатаванне ежы, музыка, песні, знаёмства з маляўнічай прыродой, помнікамі мінулага добра ўплываюць на адпачынак.

Пешаходныя маршруты па Магілёўшчыне распрацаваны такім чынам, што турысты знаёмяцца з гістарычным мінулым і сучаснасцю, з помнікамі, дасягненнямі працаўнікоў сельскай гаспадаркі. Усе паходы праводзяцца пад кіраўніцтвам інструктараў.

Турбаза «Днепр», акрамя планавага экскурсій (па горадзе Магілёве, заезд у краязнаўчы музей, Горкі — в. Леніна — мемарыяльны комплекс польска-савецкай дружбы, па месцах рэвалюцыйнай, баявой і працоўнай славы), праводзіць дадатковыя экскурсіі: Мінск — Хатынь, в. Салтанаўка, дзе ў 1812 г. адбылася бітва паміж войскамі Напалеона і Баграціёна (корпус Раеўскага), в. Лясная — бітва рускіх войск са шведамі, якую Пётр I назваў «маці Палтаўскай баталіі» (1708 г.), г. Орша — музей К. Заслонава, да помніка рэактыўных мінамётаў «кацюшы», а таксама экскурсіі на камбінат сінтэтычнага валакна, аўтазавод імя Кірава. Ёсць пешаходныя экскурсіі вакол турбазы па месцах, дзе дзейнічалі падпольныя групы партызан у гады вайны.

Турбаза «Днепр» — любімае месца адпачынку магіляўчан. Многія працоўныя горада і вобласці правялі ўжо свае адпачынку на турбазе па два разы. Падабаецца ім гэты маляўнічы гарадок адпачынку.

А. ЧУДНІКАУ,
дырэктар турбазы «Днепр».

Нас, спецыялістаў сельскай гаспадаркі, часта пытаюць: «Што здарылася з андатрай на Асвейскім возеры?» Мясцовыя паляўнічыя на гэта пытанне адказваюць па-рознаму: адны гавораць, што андатра «пайшла», другія — што яе вылавілі, трэція сцвярджаюць, што андатра загінула таму, што прамерзлі разбураныя хаткі.

Паспрабуем разабрацца, хто з іх мае рацыю, ці няма іншага адказу на гэтае пытанне і што на самой справе адбылося на Асвейскім возеры.

Акліматызация андатры на Асвейскім возеры пачалася вясною 1956 года: было выпушчана амаль 500 звяркоў, завезеных з Кызыл-Ардынскай вобласці Казахскай ССР. У справе акліматызацыі (і не толькі андатры) існуе два ўзаемазвязаныя бакі. Адзін — прыродны: узаемаадносінны звярка з навакольным асяроддзем, у якім ён жыве; другі — абумоўлены дзейнасцю чалавека.

На працягу першых чатырох-пяці гадоў андатра прыстасоўвалася да новых умоў жыцця: гідрарэжыму, цыклічнасці кліматычных з'яў, корму, сувязям у новым для яго біяцэнозе. У гэты перыяд колькасць андатры заставалася на амаль нязменным (нізкім) узроўні. На возеры андатра знайшла значныя плошчы, спрыяльныя для яе жыцця ў трох галоўных напрамках: высокую кармавую базу — зараснікі трыснягу, рагозу, аеру, чароту і іншых раслін; месцы, прыдатныя для гнезджання, дзе можна схаватца ад небяспекі; наяўнасць сплавін, зрэзаная берагавая лінія, складаная мазаіка зарастання возера, асабліва ў заходняй частцы.

Гідрарэжым Асвей (пры адным асноўным недахопе — слабой цякучасці вадаёма, недастатковай для добрага ўзнаўлення расліннасці) таксама аказваўся вельмі спрыяльным: на возеры не бывае ветравых нагонаў вады, значных наледзяў, адсутнічаюць рэзкія хістанні ўзроўню вады ў час паводак.

Прыкладна з 1961 года пачаўся другі перыяд акліматызацыйнага працэсу, адзначаны імклівым ростам колькасці звяркоў. Ён працягваўся сем-восем гадоў. У 1967—1968 гадах колькасць гэтага грызуна на возеры складала каля 20 тысяч.

Гэта быў час, калі андатра, па расказах відавочнікаў, будавала хатку на хатцы, калі рыбалоўны выкідвалі з сетак па два дзесяткі звяркоў, якія траплялі і забываліся ў іх.

З 1968 года колькасць андатры пачала паступова зніжацца. Такая рытміка колькасці характэрна для гэтага грызуна на практычна ўсюды і даўно стала класічным прыкладам у экалогіі. Асноўнай прычынай такіх ваганняў колькасці вучоных лічаць знішчэнне андатрай кармавой расліннасці.

Расліннасць Асвейскага возера ніколі раней так інтэнсіўна не знішчалася. І спатрэбіўся час для таго, каб выпрацаваліся пэўныя суадносінны паміж змяненнем колькасці грызуна і ўраджаем водных раслін. Неабходна адзначыць, што андатра спажывае не столькі сцяблы і лісце трыснягу, рагозу, чароту і іншых раслін, колькі іх вегетатывныя часткі, дзе, як у клубнях бульбы, адкладваюцца запасы крухмалу, неабходнага для нармальнага ўзнаўлення раслін. Узмоцненае знішчэнне тых частак раслін, якія адрастаюць, зніжае ў іх колькасць бялкоў, вугляводаў, вітамінаў. Жывёліны пры гэтым з адной і той жа колькасці

АНДАТРА НА ВОЗЕРЫ АСВЕЙСКИМ

**В. МУРАВИЦКІ,
біёлаг-паляўніцтвазнаўца.**

корму атрымліваюць пажыўных рэчываў значна менш. Непаўнацэнны корм і выклікаў, мусіць, зніжэнне інтэнсіўнасці размнажэння.

Андатра, як і іншыя грызуны, размнажаецца адносна хутка. Адна самка пры спрыяльных умовах можа даць у год некалькі прыплодаў агульнай колькасцю да 20—25 дзіцянят, прытым частка маладых андатр, якія нарадзіліся вясной, да восені самі прыносяць патомства.

Пры непаўнацэнным кармленні гэтыя паказчыкі — і колькасць прыплодаў, і колькасць патомства, якое дадуць гэтыя прыплоды — зніжаюцца, узрастае працэнт самак, якія не прымаюць удзелу ў размнажэнні. Ва ўмовах высокай шчыльнасці ў тым жа напрамку на арганізм дзейнічаюць залозы ўнутранай сакрэцыі, перабудова дзейнасці якіх адбываецца, у прыватнасці, пры ўзмацненні барацьбы ўнутры віду. Дзейнасць гэтых чухлых механізмаў прыводзіць да разбурэння папуляцыі, што прадухіляе масавую гібель звяркоў ад голаду і хвароб (тулярэміі, паратыфу, какцыдыёзу), якія найбольш верагодныя менавіта ва ўмовах высокай колькасці грызуноў.

У выніку дзеяння гэтых фактараў за пяць гадоў (з 1968 года) магутная папуляцыя андатры на Асвейскім возеры скарацілася да некалькіх сем'яў (і то вельмі слабых). Каля 60 хатак пабудавалі андатры мінулай восенню паблізу вёсак Канчаны, Вялікае Сяло, Сукалі. Другая частка андатры, значна большая, перасялілася ў норы і, такім чынам, стала недаступнай для назірання.

Такі прыродны і, на наш погляд, рашаючы бок акліматызацыйнага працэсу на Асвейскім возеры. А што да натуральнага цяжэння акліматызацыі, то на яго зрабіла ўплыў дзеянне антрапічных фактараў. Спажывааперацыя, якая ажыццявіла выпуск андатры, павінна была да моманту росту колькасці гэтых звяркоў падрыхтаваць паляўнічых і адкрыць іх промысел. Аднак у яе не знайшлося дасведчаных спецыялістаў, якія б разумелі ход працэсу акліматызацыі і змаглі б правесці ўлік колькасці грызуноў, правільна спланавалі адлоў. Апроч гэтага, усю плошчу, на якой пасялілася андатра, падзяліць і замацаваць за асобнымі паляўнічымі, а пасля арганізаваць промысел. Калі б гэта было зроблена ў 1964—1965 гадах, калі

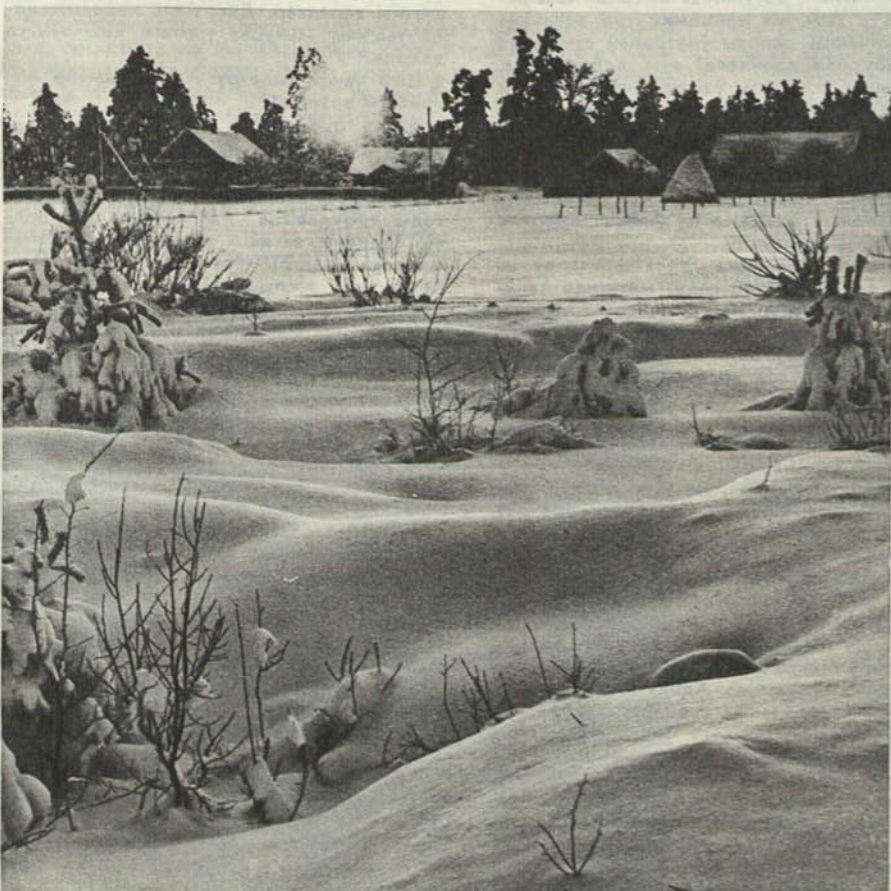
колькасць грызуна была яшчэ аптымальная і дасягала васьмі-дзесяці тысяч, удалося б стабілізаваць колькасць андатры і захаваць яе на гэтым узроўні, а паляўнічыя плошчы возера захаваць б высокую вытворчасць і гаспадарчую каштоўнасць. Штогадовы адлоў пэўнай часткі перад-промыслагага запаса зрабіў бы стымулюючы ўплыў на размнажэнне матачнага пагалоўя. Але ў той час большасць мясцовых паляўнічых не ўдзельнічалі ў арганізаваным промысле андатры. У выніку гэтага колькасць яе няспынна расла і ўдвай пераўзыходзіла ёмкасць плошчы, пасля чаго і наступіў перыяд спаду. Такім чынам, можна выказаць на першы погляд парадаксальную ў нейкім сэнсе думку: андатры не стала таму, што яе мала лавілі. Некаторае ўяўленне пра ход промыслу андатры на Асвейскім возеры можна атрымаць з наступных дадзеных: у Верхнядзвінскім раёне ў 1966 годзе было нарыхтавана 88 шкурак андатры, у 1967 годзе — 47, у 1968—630, у 1969 годзе — 361 і ў 1970 годзе — 34.

У апошні час мы шмат гаворым пра неабходнасць узмацнення аховы прыроды. Але ахову прыроды нельга супрацьпастаўляць рацыянальнаму выкарыстанню яе багаццяў, пад якім, гаворачы аб паляўніча-промысловай фауне, трэба разумець рэгуляванне адстрэлу і адлову з мэтай недапушчэння адхіленняў як у бок перавышэння норм выдзелу ці адлову, так і недавыканання планаў па адстрэлу ці адлову. Менавіта такое выкарыстанне промысловай фауны дазволіць атрымліваць заўсёды высокую колькасць прадукцыі. Аднак такога падыходу да выкарыстання запасаў андатры якраз і не было на Асвейскім возеры. Браканьерства, якое ўзнікла ў апошні час, павялічыла натуральны падзеж яе колькасці, і ён атрымаў больш глыбокі і цяжкі характар. Дзяржава недаатрымае тысячы шкурак гэтага каштоўнага звярка.

Што чакае андатру ў будучым на Асвейскім возеры?

Зараз на возеры працягваецца стварэнне новага, больш ці менш устойлівага біяцэнозу з удзелам андатры. Ва ўмовах яе нізкай колькасці ў бліжэйшыя гады адбудзецца ўзнаўленне расліннасці вадаёма, за якім звычайна пачынаецца рост андатры. Ранейшых памераў ён не дасягне і спыніцца, па ўсёй верагоднасці, на колькасці трох-пяці тысяч. Але для ўзнаўлення пагалоўя андатры неабходна захаваць тую паўтары-дзе сотні звяркоў, якія яшчэ засталіся, узмацніўшы іх ахову. Адзін егер, безумоўна, не можа забяспечыць ахову звярка на плошчы 56 квадратных кіламетраў, тым больш што ў гаспадарку ўваходзяць яшчэ і лясныя паляўнічыя плошчы. Патрэбна грамадская нецярпімасць да браканьерства, каб не штраф спыняў браканьера, а ўсведамленне амаральнасці свайго ўчынку, якім ён наносіць шкоду народнаму дабру. У гэтых адносінах лёс андатры знаходзіцца ў руках чалавека.

Прыклад акліматызацыі андатры на Асвейскім возеры павінен стаць урокам для тых, хто займаецца пытаннямі ўзнаўлення прыродных рэсурсаў. Ён паказвае, што акліматызацыйныя работы трэба весці па навукова абгрунтаваных планах, з удзелам дасведчаных спецыялістаў, якія маглі б арганізаваць пастаянны назіранні за лёсам інтрадугэнтаў і праводзіць мерапрыемствы, якія забяспечвалі б максімальны гаспадарча-эканамічны эффект.

НАТАТКІ НАТУРАЛІСТА

Фота К. Якубовіча, М. Шарая,
В. Дубінкі

Сталоўка выдры

Кожны рыбак мае сваё ўлюбёнае месца. У мяне гэта невялікі астравок, зарослы густой асакой і хмызняком.

Гэты раз я накіраваўся туды са сваім сябрам. Сонца яшчэ толькі ўздымалася з-за лесу. Перашэптвалася густая трава, шаргацеў прыбарэжны чарот. Закідаем вуды. Мне шанцуе. Мінула ўсяго некалькі хвілін, а паплавок знік пад вадой: акунь. Потым паплавок ныраў зноў і зноў. А сябру не шанцавала — прыгожы паплавок нерухома стаяў на вадзе.

— Ану цябе, пайдзі на іншае месца, — махнуў ён рукой, — вунь да той лазы.

І пайшоў. Наблізіўшыся да лазняку, ён пачаў пільна некуды ўглядацца. Я пакінуў свае прылады і таксама пашыбаваў да яго.

— Во, звярок, трымае ў зубах плотку...

Я зірнуў — на беразе сядзеў шэра-буры звярок, велічынёй з ладнага ката. Выгрызшы сярэдзіну рыбіны, звярок лапай спрытна плюхнуў на сябе вады і знік. Мы сталі чакаць, што будзе далей. Неўзабаве звярок вынырнуў, трымаючы ў пашчы вялікага ляшча.

— Ды гэта ж выдра, яна ўсю рыбу нам памарнуе, — узаваўся я.

І яна, нібы зразумеўшы мяне і адчуўшы пагрозу, слізганула ў ваду.

Мы абгледзелі кусты. Там убачылі акуратна выкладзены галінкамі і травой насціл. На ім ляжалі рэшткі толькі што з'едзенай рыбы.

— Сталоўка выдры, — зазначыў я. Мы яшчэ доўга стаялі ля берага, але выдра больш так і не паказалася.

П. ВАЙЦАХОУСКІ.

Зімовая песня сарокі

Непагадзь разгулялася не на жарт. Халодны калючы вецер забіраўся пад куртку, марозіў ногі і рукі, выбіваў з вачэй слязу.

Я чакаў на шашы падарожнай машыны. Замёрз канчаткова. На душы было нявесела.

Скрозь злоснае завыванне ветру пачулася нейкае ціхае бульканне. Здавалася, быццам недзе ў глыбіні лесу жвавы раўчук весела перакочваецца па карэньнях дрэў. Бубніць гэтак ціхенька сабе і бубніць.

Хто б гэта яшчэ ўздумаў весяліцца ў такую часіну?!

Я апусціў каўнер курткі і асцярожна пайшоў на гукі.

Прайшоўшы з паўсотню крокаў, заўважыў на бярозцы сароку.

Парывісты халодны вецер шкуматаў на птушцы пер'е, заломліваў доўгі хвост. Але птушка, насуперак снежнай стыхіі, спявала.

Я міжволі заслухаўся.

І якія толькі думкі не абуджала гэта ціхая песня белабокай сарокі.

Шмат розных песень даводзілася чуць у лесе. Але гэта пшчотнае бульканне сарокі ў завіруху здавалася самай лепшай песняй з усіх тых, якія я калі-небудзь чуў.

Р. ІГНАЦЕНКА.

ПРЫРОДААХОўНАЯ АСВЕТА

З вопыту работы кафедры метадыкі выкладання біялогіі і аховы прыроды Мінскага дзяржаўнага педінстытута імя М. Горкага.

В. Я. ЯНУШЭЎСКІ,
загадчык кафедры, дацэнт

Недаацэнка неабходнасці глыбокага пазнання навакольнай прыроды і рэгламентацыі ўзаемаадносін з ёю чалавека і вынікаў яго дзейнасці прывяла да альтэрнатывы: або ў карані мянцэ існуючую практыку гэтых узаемаадносін, або рызыкаваць апынуцца ў стане, калі прырода не зможа болей падтрымліваць неабходныя для нашага існавання ўмовы.

Сярод мерапрыемстваў, накіраваных на выпраўленне гэтага становішча, вялікае значэнне мае прыродаахоўная асвета нашага народа і асабліва моладзі. Паспех гэтай работы ў сваю чаргу залежыць ад арганізацыі прыродаахоўнай асветы са студэнтамі педагагічных навучальных устаноў — будучымі выхаванцамі.

Яна здзяйсняецца ў тры этапы: у працэсе навучальнай і навучальна-выхаваўчай работы па спецыяльнасці, спецкурсах і на факультывах па ахове прыроды; у комплексе мерапрыемстваў у перыяд пазанавучальнай і пазайнстытуткай работы; метадычнай падрыхтоўкай студэнтаў непасрэдна ў сярэдняй школе.

Прыродаахоўная асвета студэнтаў у большасці педагагічных навучальных устаноў краіны фактычна разгортваецца толькі па першым этапе, у асобных устаноўках — па першых двух, а трэці этап работы, г. зн. метадычнае абгрунтаванне і яго правядзенне са студэнтамі, толькі яшчэ пачынае нараджацца.

Для таго, каб паскорыць рашэнне гэтага пытання і стварыць неабходную для гэтага вытворчую базу і калектыв, Мінскі педагагічны інстытут вырашыў аб'яднаць увесь аб'ём прыродаахоўнай асветы студэнтаў з метадыкай выкладання біялогіі ў адной «Кафедры метадыкі выкладання біялогіі і аховы прыроды». І гэта таму, што для будучага выкладчыка сярэдняй школы важныя не толькі змест, але і метадыка арганізацыі работы з вучнямі. Чаму з біялагічным ухілам, а не з географічным ці хімічным? Спрабавалі. Не атрымалася. Метадыка біялогіі аказалася найбольш блізкай па сваёй форме і метадыцы работы да прыродаахоўнай асветы, чым астатнія дысцыпліны.

Пытанні прыродаахоўнай асветы ў яе этапах «Прыроднае рэсурсы і іх ахова» і

«Эканамічныя спектры» гэтага кірунку могуць вырашаць і метадысты-географы. Але тут прадбачыцца непазбежны ўхл у самую тэхналогію, без глыбокага аналізу экалагічных узаемаадносін унутры біясферы.

Ужо неабходна рабіць захады па выхаванню спецыялістаў, якія б маглі заняцца пытаннямі прыродаахоўнай асветы. Гэтыя людзі павінны аднолькава лёгка аперываваць матэрыяламі не толькі біялогіі і географіі, але ў роўнай ступені эканомікі, права, філасофіі і, вядома, педагогікі і псіхалогіі. Толькі тады гэтая праблема атрымае ўсебаковае развіццё і зможа ўвасобіць у сабе ўвесь комплекс форм і метадаў сучаснага прагрэсу чалавецтва.

Цяпер на кафедры шэсць супрацоўнікаў. Кожны з членаў кафедры спецыялізуецца ў адной галіне біялагічнага цыкла школьнай праграмы (прыродазнаўства, батаніка, заалогія, анатомія і фізіялогія чалавека, агульная біялогія, пазакласная работа).

У 1972 годзе ў інстытуце быў створаны метадычны савет прыродаахоўнай асветы, у які ўвайшлі прадстаўнікі ўсіх кафедраў факультэтаў: прыродазнаўства, педагогікі, псіхалогіі, самакіравання студэнцкай пярвічнай арганізацыі таварыства аховы прыроды, камсамола, прафсаюза, мясцовага прарэктарата па адміністрацыйна-гаспадарчай частцы. Спецыфіка работы савета ўдкладняецца ў часе надзённай працы. Распрацавана палажэнне аб яго рабоце і пярвічнай студэнцкай арганізацыі па ахове прыроды і яго самакіраванню, аб дружыне, школе маладога лектара, дыскусійным клубе і іншых формах работы са студэнтамі ў галіне прыродаахоўнай асветы.

Улічваючы, што мы выходзім будучы выкладчыкаў сярэдняй школы, пачалі ствараць вытворчую базу непасрэдна ў сярэдняй школе, перанёшы туды рабочае месца самой кафедры і ўсё яе абсталяванне. Так была створана школа-лабараторыя, дзе і праводзілася ўся работа калектыва са студэнтамі ў галіне метадыкі выкладання біялогіі і аховы прыроды. У будынку інстытута студэнты слухаюць толькі лекцыі (іх ставяць звычайна першымі дзвюма гадзінамі ў раскладзе), а астатнія чатыры гадзіны адводзяцца на практычныя заняткі ў школе. Для заняткаў гэтых груп у школе сіламі супрацоўнікаў кафедры, актыву студэнтаў і навучэнцаў створаны шэраг кабінетаў—жывой прыроды і аховы, біялогіі, метадыкі выкладання і педпрактыкі. Дзейнічае лекторый, кіналекторый. Два гады чытаўся цыкл прыродаахоўных факультываў для вучняў па спецыяльна распрацаваных праграмах. У іх занятках прымалі ўдзел актыўны студэнтаў-гурткоўцаў і практыкантаў у перыяд педпрактыкі. Дзейнічаюць вучнёўскія гурткі, праводзяцца паходы і экспедыцыі. Усё гэта аказвала значны ўплыў на саміх студэнтаў і вучняў. У школе, на калідорах выставлены фотастанды, фенакалендары, метадычныя рэкамендацыі па ахове прыроды і краязнаўчай рабоце, «школьная ваколсветка» і іншыя сродкі нагляднай прапаганды і агітацыі. Была аформлена стацыянарная

камбінаваная фотавыстаўка з натуральнымі біягрупамі і асобнымі экспанатамі «Чалавек і прырода».

Для папулярнага ведаў аб дзікай прыродзе і яе ахове, а таксама для ўдасканалення метадыкі краязнаўчай работы са студэнтамі восенню 1972 года на ўнутраным двары інстытута пачаліся работы па стварэнню музея-ўчастка пад адкрытым небам «Мой родны край». Шэфамаі ўчастка з'яўляюцца члены студэнцкага гуртка «Метадыкі прыродаахоўнай асветы». Участак засаджаны раслінамі ці курцінамі раслін. Тут ствараюцца раздзелы: «Па слядах Рабіна» (з курцінкамі ядомых, лекавых і ядавітых раслін), «Дзе поўнач?», «Якое заўтра надвор'е?», «Колькі зараз часу?», «Падарожжа з культурнымі раслінамі», клумбы — у выглядзе мацерыкоў, а сцяжынкы ўяўляюць акіяны і моры. Будзе тут і свой «востраў працалюбаў», узоры асноўных тыпаў беларускіх лясоў, верхавыя і нізінныя балоты, стэнды з асноўнымі правіламі аховы прыродных рэсурсаў. Участак будзе радыёфікаваны і азелянёны вялікай колькасцю дзікіх раслін. Студэнты змогуць тут не толькі адпачыць паміж заняткамі, але і пазнаёміцца з асновамі прыродаахоўных ведаў. Участак плануецца выкарыстоўваць таксама як месца экскурсій і практычных заняткаў школьнікаў і летняй вытворчай практыкі студэнтаў па метадыцы выкладання біялогіі і аховы прыроды.

Плэннымі аказаліся вынікі па стварэнню ў студэнцкім інтэрнаце дыскусійнага клуба «Чалавек і прырода», студэнцкай дружыны «Чабарок», школы маладога лектара «Сябра прыроды». У інстытуце рэгулярна дзейнічае кіналекторый навуковага і навукова-дакументальнага фільма.

Разгорнута работа па стварэнню студэнцкага ляснацтва «Жывіца». Ядром базы будзе школьнае ляснацтва Ждановіцкай школы і піянерлагер «Лясная казка», дзейнасці якіх будзе нададзены прыродаахоўны кірунак. Тут будуць праводзіцца Дні здароўя і прыроды розных факультэтаў і практычныя семінары агульнаінстытутскай школы старшага піянерважатага. Для іх мы чытаем спецыяльны раздзел праграмы «Ахова прыроды ў піянерскім лагерах». Яшчэ шырэйшае развіццё атрымала гэта работа ў перспектывным плане разгортвання прыродаахоўнай асветы ў рэспубліканскім піянерскім лагерах «Зубронак».

Усё гэта нам удалося зрабіць дзякуючы цеснаму кантакту з рэспубліканскім, абласным і гарадскім аддзяленнямі аховы прыроды, абласным і гарадскім інстытутамі ўдасканалення настаўнікаў, цэнтральнай станцыяй юннатаў, і навукова-метадычным саветам па прыродаахоўнай асвеце Акадэміі педагагічных навук СССР. Яны аказалі нам як фінансавую, так арганізацыйную і метадычную дапамогу.

Наш калектыв адзіны сярод педінстытутаў краіны, які аб'яднаў усе напрамкі ў галіне прыродаахоўнай работы студэнтаў на спецыяльнай кафедры, стварыў сваю асабістую вытворчую базу непасрэдна ў сярэдняй школе і мае адзіную тэматыку навуковай работы ў гэтай га-

ліне. Мы прасілі 6 Міністэрства асветы СССР разгледзець магчымае далейшага ўдасканалвання гэтага кірунку работы і стварэння пры нашай кафедры эксперыментальнай групы курсантаў па сістэме факультэта па перападрыхтоўцы кадраў. Нам здаецца, што такое мерапрыемства патрэбна не толькі для абмену вопытам работы, але і для распрацоўкі самой метадыкі перападрыхтоўкі і падрыхтоўкі выкладчыцкіх кадраў.

ПРАДМЕТ — ПАСЫНАК

Пра тое, як пастаўлена вучоба на курсах па ахове прыроды ў вышэйшых навучальных установах рэспублікі мы ведаем. Артыкул дацэнта М. Ратабыльскага, змешчаны ў «Роднай прыродзе», у нейкай ступені адказвае на гэта пытанне.

На чарзе — вялікі атрад сярэдніх навучальных устаноў. Пачнём з фактаў. Зробім рабочы разлік. На дзённых аддзяленнях заняты праводзяцца па 10-дзённай праграме. Сюды ўваходзяць пісьмовая работа, наведанне музея, прагляд кінафільма і чатыры гадзіны лекцыі. У вячэрнікаў яшчэ менш — шэсць гадзін. Скажыце, чаму можна навучыцца за такі кароткі тэрмін? Пра набыванне якіх грунтоўных ведаў можа ісці гаворка? Вучэбныя кабінеты не прадугледжаны, падручнікаў не хапае. Даказваць, што сучасны спецыяліст павінен ведаць стан навакольнага асяроддзя, дыялектычныя законы прыроды — не трэба. Гэта стала аксіёмай.

Пакуль што ў сярэдніх навучальных установах мы маем справу з міні-прадметам, названым «Асновы прыроды і аднаўленне прыродных рэсурсаў». Зацверджана праграма яшчэ ў 1965 годзе. З таго часу воз стаіць на месцы.

Рэчаіснасць патрабуе, каб ва ўсіх навучальных установах, інстытутах, прафтэхвучылішчах былі створаны добра абсталяваныя вучэбныя кабінеты-музеі з кінапраектарам, экспанатамі выкапняў, фауны і флоры, гербарыямі, картамі, схемамі і г. д. Патрэбны вучэбныя кінафільмы, уніфікаваныя падручнікі для сярэдняй школы, тэхнікумаў і вучылішч. Неабходна стварыць новую, больш навучальную праграму, разлічаную на 35—40 гадзін. Варта падумаць і над тым, каб нашы выдавецтвы выпускалі спецыяльную літаратуру і падручнікі не эпизодычна, як гэта робіцца цяпер, а па працаванай сістэме. Як неабходную меру трэба разглядаць і перападрыхтоўку выкладчыкаў, запрашаючы для чытання лекцыі лепшых спецыялістаў і вучоных.

Ахова прыроды, гаспадарчае выкарыстанне яе рэсурсаў — справа і абавязак кожнага з нас. Тут не можа быць ведамаснасці. Якасная падрыхтоўка спецыялістаў — задача дня.

Б. КАЗЛОУСКІ,
выкладчык аховы прыроды Мінскага
палітэхнікума.

СПАТКАННЕ З МІР-ГАРОЙ

У сонечнае надвор'е Мір-гара праглядаецца з адлегласці добрых дваццаці кіламетраў: над дымнай палоскай далёкага гарызонта — сіняя шапка, аваяная многімі легендамі. Адно з іх калісьці расказала мне бабуля.

...Даўным-даўно ў тутэйшых месцах звінелі мячы: два князі не маглі ўжыцца па-суседску. Не раз іх дружыны хадзілі ў рукапашную. Лілася кроў на схілах гары, што служыла зыходным пунктам для атак. Аб тым, што легенда заснавана на рэальных падзеях, сведчаць нямыя «летапісцы» тых далёкіх часоў — шматлікія курганы. На паўднёвых схілах іх налічваецца каля сарака. Пры раскопцы ў адным з курганаў знойдзены чалавечыя косці, наканечнікі ад стрэл і коп'яў, прадметы ўпрыгожання. Кажуць, у старажытных славян існаваў звычай: воінаў, што загінулі, не закопвалі ў зямлю, а насыпалі зверху іх курганы.

...Ад вёскі Сорагі, што раскінулася з паўночнага схілу, да Мір-гара вядуць тры дарогі. Тры жоўтыя шнуры паступова разыходзяцца ў бакі і губляюцца ў лесе, што зялёнай коўдрай пакрывае гару. Выбіраю сярэднюю дарожку. Куды яна вядзе?

Лес сустракае птушыным гоманам, ласкавым шапаценнем бяроз — іх тут шмат. Нібы вечныя вартавыя, глуха гамоняць густымі вяршалінамі таўшчэзныя, у два абхваты, елкі з гронкамі шышак на галінах. Усыпана суніцамі зямля ў сасновых сонечных барах. Растуць тут дубы, грабы, асіны, ліпы. Дрэвы ў пераважнай большасці векавыя і ў гэтым веліч і характэрна для лесу. Тут шмат кветак, ёсць нешта паркавае ў лясных дзялянках з бярозамі-прыгажунямі на светлых палянках.

У той жа легендзе гаворыцца, што князі аднойчы сустрэліся на гары без зброі, заключылі мір — адсюль і назва пайшла Мір-гара.

У больш познія часы пануючы над роўнядзю слуцкіх ніў гара славялася восенскімі кірмашамі. Кожны год на пакровы сюды з мястэчкаў і вёсак Случчыны, Старадарожчыны, Любаншчыны з'язджаліся з дарамі зямлі сяляне, майстравыя людзі. Аднойчы бацька ўзяў мяне з сабою на кірмаш. Выехалі мы ноччу, каб на досвітку быць на гары і заняць лепшае месца. Памятаю як сёння скрыпенне вазоў, тупат конскіх капытоў, людскія галасы і жалобны напеў дудкі-жалейкі. На вазах — па-святочнаму апранутыя маладзіцы ў новых святках, стракатых андараках; мужчыны з такога выпадку таксама надзявалі лепшыя гарнітуры, начышчалі да бляска боты. У кошыках, скрынках узвышаліся грудкі яблык, слуцкай бэры, мяхі бульбы. Над бальшакамі, прасёлкамі віселі хмары пылу — так шмат было жадаючых пакаваць на міргародскім кірмашы.

Царкоўнікі імкнуліся па-свойму выкарыстаць гэтае месца і аб'явілі, быццам адкрылі там «святы калодзеж» (на самай справе была крынічка, што выбівалася на схіле гары з зямных нетраў), паспешліва паставілі там крыжы розных памераў, «асвяцілі» іх, што, безумоўна, прыцягвала нейкую частку веруючых сялян. Але не калодзеж і не крыжы вакол яго вызначалі характар кірмашу — ён жыў па сваіх законах куплі-продажу, сяляне бойка гандлявалі збожжам, жывёлай, садавінай і рознымі прадметамі ўжытку.

...Даўно загубілася ў гушчары тая сцюдзёная крынічка, згнілі і змыліся дажджом крыжы, на іх месцы на самай макаўцы гары растуць стройныя бярозкі, ліпы.

Не варта шкадаваць аб тым, што гара перастала быць месцам правядзення кірмашоў. Але варта было апісаць і ўзяць пад ахову гару і курганы, таму што ўжо наглядзіліся выпадкі (ля вёсак Бокшыцы, Леніна), калі курганы руйнаваліся.

...Добра паляжаць на зялёным дыване травы пад бярозамі, углядаючыся ў сіноўю бездань пацягнутага лёгкімі хмурынкамі неба, слухаць шапаценне лістоты і ў думках перанесціся ў тыя далёкія часы, калі, напэўна, вась так пасля паходу ці бою на гэтым месцы адпачывалі славянскія ратнікі. Вунь той, што ўнізе, дуб у чатыры абхваты, пэўна ж быў сведкам і бабёў, і міру паміж княжымі дружынамі... Гудзе чмель. Дзесьці зязюля адлічвае гады. І толькі след самалёта, які праляцеў у паднябессі, вяртае мяне ў дзень сённяшні.

Пакідаў я Мір-гару з пасвятленай галавой і цвёрдым намерам часцей наведвацца сюды, таму што ў любую пару года тут можна ўбачыць шмат таго, што ўзвышае душу, радасцю напаўняе сэрца.

М. ТЫЧЫНА.

Слуцкі раён.

Калі я ўпершыню на доўга пакідаў свой родны дом, ехай у горад вучыцца, бацька вывеў мяне з хаты, сказаў:

— А цяпер, сыноч, спыніся, паглядзі на хату, у якой ты жыў, на гарод, сад наш. Добраўка паглядзі! І на лес вокам кінь, на поле, неба. І ўсё, што ўбачыш, убярэ ў сябе, запомні. Бо суды, дадому, у сваю вёску, неаднойчы ты будзеш вяртацца, калі не на яве, дык у думках. І гэты зварот заўсёды надавацьме радасці, сілы, адвагі...

...Мінае за годам год. А тыя словы, што сказаў, праводзячы мяне ў дарогу, бацька, не забываюцца. Часта-часта ўспамінаю я іх, як успамінаю і вёску тую, дзе вырас, і ўсё, што некалі, у маленстве, бачыў, чуў, зведаў. І думаю: жыццё бацькі — працаўніка, у вайну — франтавіка, вязня фашысцкіх турмаў і лагераў — навучыла яго мудрасці...

Дзякуй табе, тата, што сваю мудрасць, мудрасць любві і навагі да роднага кутка, да ўсяго-ўсяго нашага, беларускага, ты перадаў, прывіў і мне.

ЧЫМ ПАХНЕ ПОРАХ

Хмурым асеннім днём, вяртаючыся з грыбоў, я прысеў на ўзлеску на пянёк, каб адпачыць. І зусім неспадзявана ўбачыў у траве пачарнелую ад часу гільзу. І ўспомнілася, нахлынула...

Гэтакім жа хмурым асеннім днём я прыбягаў сюды, на ўзлесак, і тады, перад самым прыходам у нашу вёску немцаў. Тут, на ўзлеску, быў бой — нашы вайскоўцы, адступаючы, сутыкнуліся з немцамі. Немцы ўцяклі. Адступілі, захапіўшы з сабою параненых, і нашы... І мы, хлапчукі, сцакаўшы які дзень, пабеглі на ўзлесак, на месца бою. Лазілі па кустах, неглыбокіх свежых акупчыках — збіралі адстраляныя гільзы. Панюхаўшы адну з іх, я крыкнуў:

— Хлопцы, а чым гэта гільзы пахнуць?

Нехта са старэйшых таўхануў мяне ў плячо, сказаў са злосцю:

— Не крычы! Порахам пахнуць...

Я знайшоў некалькі, мусіць, згубленых у спешцы патронаў, выняў з іх кулі, высыпаў на далонь порах, панюхаў яго. Але пытацца, чым пахне порах — не асмеліўся.

...Прайшлі гады. Я перажыў акупацыю, пабываў за калючым драпам у фашысцкіх лагерах, бачыў, як гарэлі хаты, гінулі дарослыя і дзеці. І чым пахне порах, я ўжо ведаю. Добра ведаю. І калі ў мяне хто-небудзь спытае, чым пахне порах, я адказваю:

— Смерцю. Вайной і смерцю...

АСІРАЦЕЛІЯ СЕЛІШЧЫ

Іх, гэтых селішчаў, некалькі ў нашай вёсцы. Адно каля самага лесу на дарозе ў Шапчынскі бор; два — у канцы вёскі, там, дзе некалі, да вайны, стаяў, абчэплены махрыстымі ручнікамі, крыж; пяць ці шэсць — проста па вёсцы. На некаторых з іх яшчэ знаць печышчы — грудкі абы як зваленай, укрытай травой, бур'янам, палыном цэгля; на некаторых — і печышчаў ужо няма, растуць толькі дзе адзінокая, рачкаватая груша-дзічка, дзе купка вішняку, дзе куст малініку, бэзу. Гэта ўсё, што асталося ад колішніх

НЕЗАБЫЎНАЕ

упарадкаваных людскіх сядзібаў, два-роў...

І калі б я нішоў міма гэтых пакінутых, забытых селішчаў, сціснецца сэрца, агорне сум.

Успомняцца хаты, што некалі тут стаялі, тыя людзі, што ў іх жылі... Дзядзькі, цёткі, дзеці... І вось нікога, нікога не асталося. Хаты пагарэлі ў вайну, а людзі... Людзей расстралялі, павесілі карнікі, ці злезлі ў Нямеччыну, і яны адтуль ужо не вярнуліся — каго забіла ў бамбёжку, хто згібеў за калючым драпам... Гэтых людзей ні родныя, ні сваякі ўжо даўно не чакаюць. Чакай не чакай — не вярнуцца яны, бо іх няма на гэтым свеце... Няма!

І толькі селішчы не хочуць нікому, нічому верыць. Чакаюць, упарта чакаюць гаспадароў...

...Быў я ў Хатыні. Быў на месцы многіх другіх вёсак, што спалены ў гады вайны разам з людзьмі, і дзе нішто пасля перамогі так і не паставіў ні адной хаты — буяе трава, расце лес...

Бачыць незагойныя раны вайны — асірацелыя, незаселеныя людскія сядзібы, дзе б ні былі, — балюча, да слёз балюча... Асабліва тым, хто перажыў фашысцкую навалу, ведае, што такое вайна...

ВОЛЯ

Ранічкаю вывела бабулька, што жыве ў нашым доме, на шапчыр свайго беленькага, чысценкага, надоечы вымытага ў ванне, расчэсанага шчоткай Джульбарсіка. Ашыйнік зняла, пагуляць па падворку пусціла. Джульбарсік рад свежаму вясноваму паветру, волі.

Адкуль ні вазьміся, усё роўна як з-пад зямлі, выскачыў аднекуль бяздомны, валачашчы сабака. Брудны, перахлабісты, па ўсім відаць, галодны, худы — скура да косці. Левае вуха ў яго як не на палавіну ні то адарвана ні то адкусана, бакі голыя, зусім без поўсці — няйнакш, сабака, ратуецца ад небяспекі, праціскаўся ў занадта вузкую шчыліну і аблузаў іх.

Джульбарсік падбег да прыблуды, — нюх-нюх, нюх-нюх. Прыблуда зняважліва, з пагардай агледзеў Джульбарсіка і таксама — нюх-нюх, нюх-нюх.

Бабулька, пачуўшы ў гэтым неспадзяваным, выпадковым спатканні двух сабак нядобрае, кінулася была да іх, хацела прагнаць прыблуду, забраць свайго Джульбарсіка. Ды дзе там! Сабака, абнюхаўшы адзін аднаго, раптам зацхлелі, ціхенька заскулілі і пабеглі, паімчалі разам, нібыта былі даўно знаёмыя, ведлі адзін аднаго, пабеглі паімчалі туды, дзе за дамамі зелянела поле, была прастора, воля...

Дарэмна спыталася, бегла ўслед, высьлівалася з апошніх сіл бабулька, дарэмна крычала, прасіла, ледзь не плакала:

— Джульбік! Джульбарсік! Куды ты, вярніся!

Не вярнуўся Джульбарсік, нават не

азірнуўся. Забыўся і на цёплую ванну, у якой як не штодзень купала яго адзінокая бабулька, і на курыныя лапкі, костачкі, якімі ласавала яна яго, на мякенькую, утульненую канапку, дзе была яго пасцель. На ўсё, на ўсё забыўся. Ён бег, імчаў, баяўся адстаць, бег туды, куды бег, імчаў, вёў за сабою бяздомны валачашчы сабака. Яго не палыхала, не страшыла тое, што і ён праз нейкі час будзе гэтакі ж перахлабісты і галодны, што і ён, уцякаючы ад небяспекі, можа таксама гэтак жа аблузаць сабе бакі, што і яму нехта адкусіць ці адарве вуха. Няхай, усё няхай! Абы толькі нікога не слухаць, быць на волі, на волі!

Воля хмяліла яго, клікала ўдалачынь...

ГРУШЫ-ДЗІЧКІ

Усюды на палях нашых каржакавацеюць то тут, то там грушы-дзічкі. Калючыя, рачкаватыя, нейкія няветлівыя, злыя. Але без іх, гэтых груш, нецікавае, голае было б поле. Лёс груш-дзічак ва многім павучальны. Ніхто іх ніколі не сее, не саджае — узыходзяць самі, і растуць, набіраюцца сіл насуперак усім і ўсяму. Іх топчуць, выварочваюць, падразаюць плугамі. Неаднойчы наезджалі і наезджаюць на іх трактары, аблузвалі і аблузваюць на камлях кару. Дый людзі не берагуць іх надта — узлаваўшыся, сякуць, ламаюць голле, раскладваюць поблізу вогнішчы. Таму грушы і вырастаюць такія скалечаныя, крывыя, часам аднабокія. І ўсё ж — не іх, а яны перамагаюць. Перамагаюць, выжываюць і красуюцца па ўсім полі. У поўдзень, у летнюю спёку, пад ценю груш-дзічак збіраюцца людзі — перакусіць, паляжаць у траве, адпачыць. Нагоніць вецер хмару, ліне неспадзявана дождж — зноў жа бягуць хавацца пад густое зялёнае голле. Не мінаюць груш-дзічак людзі і ўвосень, калі агаляецца, цішэе поле, жаўце, асыпаецца з дрэваў лісце — на грушах-дзічках якраз даспелі плады. Плады не бог ведае якія, а ўсё ж... Паляжаць дзень-два ў сене — і з'есці можна, і на зіму ссушыць...

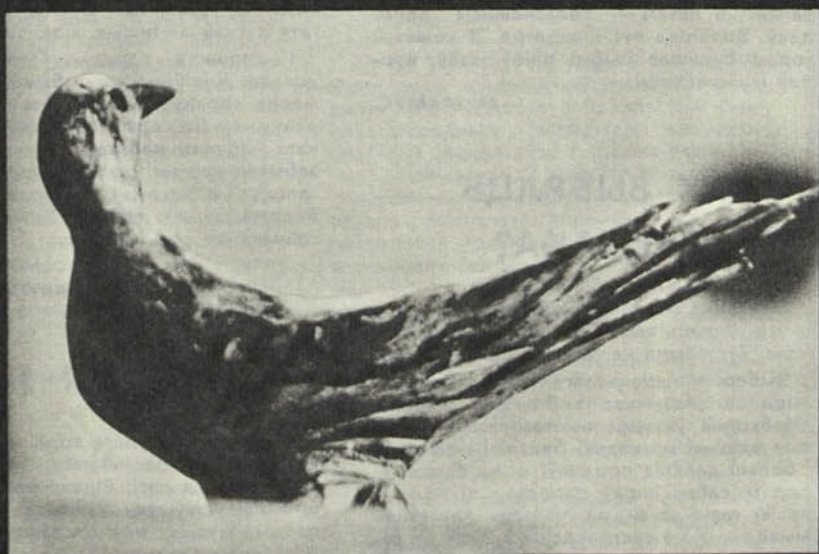
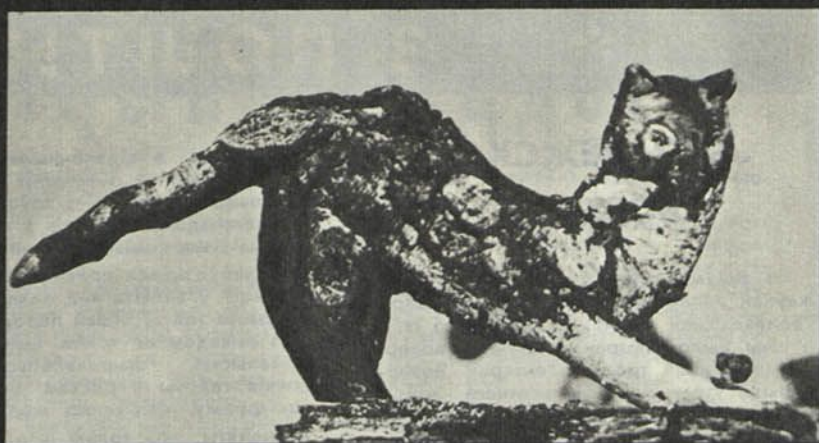
Грушы-дзічкі дамагаюцца свайго, іх прызнаюць, што яны ёсць, без іх не абыходзяцца...

СІЛА ЖЫЦЦЯ

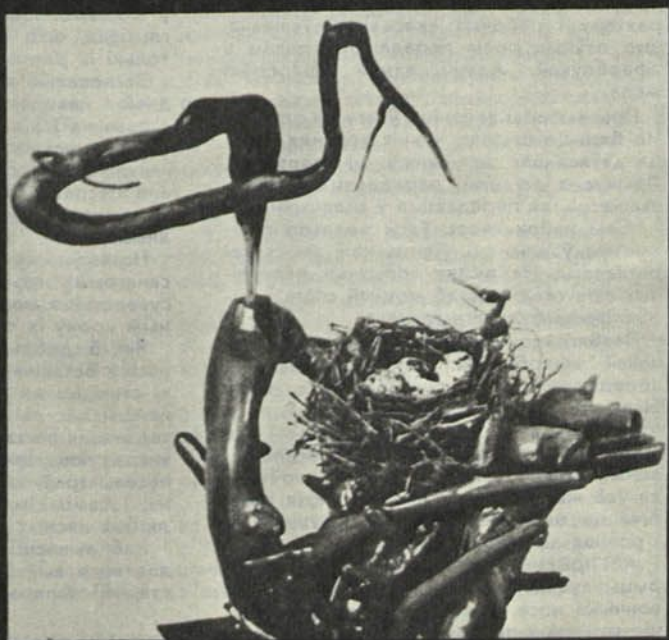
Вясною, аглядаючы сады, людзі абразаюць з яблынь, груш, сліў голле і выносяць, выкідаюць яго ў раўчкі. Пазней, калі сады ўкрываюцца лісцем, адцвітаюць, зелянею раптам, зацвітае і абрэзанае, выкінутае ў раўчкі голле.

І ходзячы міма, я заўсёды думаю пра тую вялікую сілу жыцця, што закладзена ва ўсім жывым, — нават абрэзаныя ад ствала, пазбаўленыя сокаў каранёў, асуджаныя на смерць, небыццё, галінкі яшчэ некаторы час жывуць, зелянеюць, цвітуць...

І ці не ў гэтай сіле — увесь трагізм і радасць жыцця?..

Пры Мінскім гарадскім Таварыстве аховы прыроды ёсць секцыя прыроды і творчасці. Минулай восенню секцыя арганізавала пятнаццатую выстаўку. У ёй прынялі ўдзел адзінаццаць аўтараў. «Родная прырода» знаёміць вас з творамі А. Яўсева — «Лясны гурман», Н. Буланавы — «Куніца», І. Круцікава — «Івалга», Х. Хрышчановіча — «Буравеснік», В. Бажэнава — «Стойка».

«БЕЛАВЕЖСКАЕ ВОЗЕРА»

Па задуме вучоных і дырэкцыі дзяржаўнай запаведна-паляўнічай гаспадаркі «Белавежская пушча» ў 1964—1965 гг. у пушчы было створана штучнае возера плошчай каля трохсот гектараў. Возера спрыяе ўтрыманню вільготнага мікраклімату на пэўнай тэрыторыі пушчы, узбагачае яе фауну, служыць прыродным вадапоем для многіх звяроў, падтрымлівае спецыфічны дрэвастой.

На возеры з наступленнем вясны да глыбокай восені шмат вадаплаўных птушак. Нават зімою тут можна сустрэць качак, а летам — беласнежных лебедзяў. Водзіцца тут і андэра. З кожным годам большае рыбы: лінёў, язёў, карпаў і шупакоў.

М. МАМУС.

ЯК ВЫБРАЦЬ ГАНЧАКА?

Звычайна паляўнічы набывае шчаня, з якога марыць выхаваць сапраўднага ганчака. Тут важна не памыліцца.

Выбар чатырохногага сябра пачынаецца са знаёмства з яго радаслоўнай. Неабходна ўлічыць выставачныя і палявыя адзнакі не толькі бацькі і маці, але і больш далёкіх продкаў: ці не было сярод іх сабак іншай пароды, ці няма ў крыві такіх заган, як лютасць да хатняй жывёлы, ці не сустракаліся ў асобных генерацыях маўчунь, што ганяюць зверга без голасу? Адказы вы павінны атрымаць поўныя і дакладныя.

Практыка сведчыць, што па прыкметах ганчакоў, якія ўваходзяць у радаслоўную, можна выбраць падобных па характару і рабочых якасцях. Заўважана, што пэўныя рысы перадаюцца разам з афарбоўкай. Аднак адной афарбоўкі мала.

Пры выбары звярніце ўвагу на прыкус. Не бярыце шчанят, у якіх верхняя сківіца даўжэйшая за ніжнюю ці наадварот. Прыкус з заганамі перадаецца ў спадчыннасць, як перадаецца ў спадчыннасць і збіты набок хвост. Гэты недахоп прыкметны ў шчаняці. Лепш, калі хвост картаваты. На думку вопытных паляўнічых гэта сведчыць аб моцнай спіне і вынослівасці будучага ганчака.

Пазбягайце выбіраць шчанят з каштанавай афарбоўкай. Звярніце ўвагу на колер вачэй. У месячных шчанят вочы бываюць з блакітным адценнем, але з узростам яны цягнуць і набываюць нармальны арэжавы колер. Светла-зялёныя вочы застануцца светла-жоўтымі на ўсё жыццё. Па стандарту такія вочы лічацца непрыгожымі. Не дапушчальна і розная афарбоўка вачэй.

Аб прысутнасці лабочнай крыві гаворыць суцэльны светла-ружовы колер кончыка носа. У рабых ганчакоў невялікія ружовыя плямы з часам знікаюць.

Шчанюкоў з відавочнымі хібама выбракоўваюць, а з астатніх выбіраюць большых, касцістых, з тоўстымі нагамі. Можна спадзявацца, што з іх вырастуць добрыя і нястомныя памочнікі.

Не забудзьцеся прааналізаваць галаву шчаняці. Менавіта яна, галава, першая прыкмета той ці іншай пароды. Спяшачца з вывадам не трэба. Бывае, што кароткапысыя, шыракалобыя, грубыя, цяжкія галовы з ростам шчанят мяняюць форму, набываюць жаданы выгляд.

Шчаняты, якія толькі што нарадзіліся, чуюць дрэнна: слых у іх развіваецца тады, калі яны становяцца відучымі. Затое нюхам малых карыстаюцца з першага дня. Паназірайце за імі ў час кармлення. Сляпяя і глухія, яны хутка знаходзяць саскі. Тое шчаня, якое робіць гэта хутчэй за іншых, мае лепшы нюх.

І апошняя парада. Гэта — уважлівы догляд. Купіўшы, не забывайце, што вы маеце справу з жывой істотай. Жывой і разумнай. Бо колькі яшчэ такіх выпадкаў, калі набудзе чалавек сабаку, а потым забывае пра яе. І чэзне бедная жывёліна, галадае, а часам бадзяецца па дварах. Вядома, што з такога бадзягі добрага ганчака не атрымаецца.

М. ШЧАРБІЦКІ,
суддзя-эксперт другой катэгорыі.

ПРЫШЛЯЯ ЛАСІ

У чэрвені мінулага года на тэрыторыі Цэнтральнага батанічнага саду апынуліся два маладыя ласі. Відавочцы казалі, што ласі спачатку ўзняліся на насып, а потым, мусіць, некім спалоханым, скокнулі ўніз праз плот.

Спакойна і важна хадзілі яны па цёмных аляях. Апетытна паснедаўшы і папіўшы вады са штучнага вадаёма, улягліся на аблюбованым месцы адпачыць. Цудоўнае відовішча ўяўляла купанне ласёў у вадаёме. Яны пагружаліся ў ваду так глыбока, што над паверхняй віднеліся толькі іх рагатыя галовы.

За некалькі дзён ласі прывыклі да людзей і паводзілі сябе ў іх прысутнасці стрымана і з годнасцю.

Няпрошаных візіцёраў двойчы хацелі «ветліва» вывесці з саду, зрабіўшы загон, але беспаспяхова. Ласі не хацелі ісці ў вароты, імкнуліся схвацца ў глыбіні алей.

Пасяліўшыся ў незвычайным гарадскім санаторыі, яны жылі ў самым блізім суседстве з людзьмі, адчуваючы на кожным кроку іх спагаду.

Які б добры прыстанак не знайшлі ласі ў батанічным садзе, усё ж работнікі сталі не на жарт турбавацца пра далейшы лёс лясных гасцей. Пакідаць іх у садзе для пастаяннага жыхарства нельга: яны псуецца дрэвы, эксперыментальныя пасевы траў, кветак і кустоў. Ды, напэўна, і самім ім лепей было апынуцца ў любых лясных прасторах.

Каб вывесці ласёў з тэрыторыі саду, давлялося выклікаць з Масквы спецыяліста, які папярэдне ўсыпіў жывёлін.

Р. ЛАДУЦЬКА.

РУЧНЫ КАРШУН

Падобраў яго вучань Акцябрскай сярэдняй школы Валерый Антаненка. Па ўсім было відаць, што птушаня або само выпала з гнязда, або хто наўмысна выкінуў. Шкада стала каршуна Валерыю, і ён забраў яго дадому. Гняздо змайстраваў з вялікага рэшата, паклаўшы туды сена.

Новая кватэра спадабалася каршуну. Спадабалася і ежа, якой Валерый карміў яго. Птушаня расло...

У двары Антаненкаў можна было назіраць такі малюнак: сярод курэй пагаспадарску ходзіць ладны каршун.

В. ЛОУГАЧ.

Гадоў колькі назад мне давлялася быць сведкам, як у цэнтры вёскі Юравічы ля калгаснага клуба сабралася моладзь на чале з настаўнікам Аляксандрам Паўлавічам Гарчанкам. Вырашана было пасадыць парк.

Распленавалі месца, пасадылі дрэўцы, абгарадылі іх. Усё зрабілі як належыць.

Лета ў той год, як на грэх, выдалася сухое, гарачае. Пасадак пагражала небяспека. Але за саджанцамі добра даглядалі. Яны прыжыліся, пайшлі ў дружны рост.

Пройдзе час, і зашуміць зялёнымі раскідзістымі кронамі калгасны парк. І ўспомняць людзі ўдзячным словам тых, хто аднойчы прыйшоў сюды з рыдлёўкаю, каб упрыгожыць свой кут.

В. РАМАНІШКА,
настаўнік-пенсіянер.

Калінкавіцкі раён.

Слуцкі леспрамгас — адзін са старэйшых у Беларусі. Гэта механізаваная і аснашчаная высокапрадукцыйнай тэхнічай гаспадарка. Драўніну падвозяць магутныя тралёвачныя трактары, ёсць спецыяльныя самаразгрузальныя агрэгаты і г. д. Кожны дзень тут нарыхтоўваецца і вывозіцца 700—750 кубаметраў драўніны.

Высокіх паказчыкаў дабіваецца Жылін-Бродскі леспункт. Сярод леснарыхтоўчых участкаў першынства трымаюць калектывы, якія ўзначальваюць Уладзімір Вярбіцкі і Іосіф Карачэня. Выдатна працуюць брыгадзір комплекснай брыгады Пётр Аноцкі і ўдарнік камуністычнай працы майстар нарыхтовак і лесасплаву Аляксандр Таран. Яны пастаянна перавыконваюць планавыя заданні па валцы лесу бензаматорнымі піламі.

Не адстаюць ад сваіх таварышаў і шафёры лесавозных машын. Сярод лепшых — кавалеры ордэна Леніна заслужаны шафёр рэспублікі Валерый Мазалеўскі, Іван Маталыцкі, Анатоль Белазаровіч.

За поспехі ў сацыялістычным саборніцтве Слуцкаму леспрамгасу прысвоена ганаровае званне «Узорна-паказальны леспрамгас».

А. БАЛАТЭВІЧ,
грамадскі інспектар
па ахове прыроды.

ЛЯСНАЯ АПТЭКА ЗІМОЙ

Разнастайнасць і багацце беларускай флоры дазваляюць збіраць лекавыя расліны круглы год. Зімой, напрыклад, можна нарыхтоўваць бярозавыя і сасновыя пупышкі, суквецце («шышкі») вольхі.

Для лекавых мэт выкарыстоўваюць пупышкі ўсіх відаў бяроз: пушыстай, павіслай і прысадзістай (усяго каля 10 працэнтаў лясных парод). Бярозавыя пупышкі збіраюць зімой, ці ранняй вясной, калі лісце яшчэ не распуцілася. Зразаюць тонкае голле і звязваюць яго ў пукі. Потым некалькі дзён сушаць у памяшканнях, якія добра праветраваюцца. Абмалочваюць і прасейваюць.

Бярозавыя пупышкі багатыя на аскарбінавую і бетуларатынавую кіслоты, дубільныя рэчывы, смолы, фітанцыды і г. д. Добры жоўцегонны сродак. Настойка ўжываецца пры парэзах і калі раны дрэнна загойваюцца.

Цяпер — пра вольху. Яе ў нас даволі многа. Чорная вольха распаўсюджана на балочыстай глебе, дзе яна ўтварае так званыя чорнаалешнікі. Сустрэкаецца па ўсёй Беларусі. На поўначы рэспублікі расце другі від — вольха шэрая.

Альховыя «шышкі» двух відаў збіраюць позняй восенню ці зімой. Іх добра збіраць на паваленых у час высечак дрэвах.

У альховых суквеццях знойдзены алкалоіды, арганічныя кіслоты, флаваніды і іншыя рэчывы. Настойка ўжываецца пры вострых і хронічных калітах, дызентэрыі і іншых захворваннях.

Сасна звычайная. Адна з асноўных лесаўтваральных парод рэспублікі. Лепшы час збору сасновыя пупышкі — на пачатку распускавання. Збіраюць маляды адросткі. Сушаць на гарышчы ці ў паветках.

Сасновыя пупышкі ўтрымліваюць вітаміны С, В₂, карацін, горкія дубільныя рэчывы, мінеральныя солі, эфірнае масла. Прымяняюцца пры катаральных захворваннях, парушэннях абмену рэчываў.

Лекавую сыравіну прымаюць аптэкі. Нарыхтоўваць гаючае зелле лепш за ўсё ў час леса-нарыхтовак, што спрыяе беражліваму і рацыянальнаму выкарыстанню лясных рэсурсаў. Лекавыя расліны — не самамэта. Іх нарыхтоўку трэба разглядаць у комплексе праблем лясной і іншых гаспадарак.

А. ПАЛАМАРЧУК,
доктар біялагічных навук.
В. БАНДАРЭНКА,
аспірант.

АФІЦЫЙНЫ АДДЗЕЛ

Дзяржкамтэт СМ БССР па ахове прыроды разгледзеў і абмеркаваў пытанне «Аб выкананні Воднага заканадаўства Міністэрствам мясцовай прамысловасці БССР».

Адзначана, што прыродаахоўная работа на падначаленых Міністэрству прадпрыемствах праводзіцца слаба. Асобныя аб'екты не падключаны да гарадскіх ачышчальных збудаванняў. Большасць артэзіянскіх свідравін знаходзіцца ў дрэнным стане. Вадамеры на прадпрыемствах адсутнічаюць. Кантроль за водаспажываннем, а таксама за ачышчэннем сцёкавых вод і паветра належным чынам не наладжаны.

На чарговым пасяджэнні разгледжана таксама пытанне «Аб выкананні арганізацыямі Гушасдора пры СМ БССР патрабаванняў Зямельнага кодэкса Беларускай ССР па частцы рэкультывацыі выпрацаваных кар'ераў і перадачы іх для выкарыстання ў народнай гаспадарцы».

Праверкай устаноўлена, што ўлік адведзеных і выпрацаваных зямель вядзецца недастаткова. Урадлівы пласт зямлі ў большасці выпадкаў не захоўваецца. Многія ДЭУ да выканання зямельнага заканадаўства ставяцца фармальна: якасць работ па рэкультывацыі нізкая, участкі, адведзеныя пад кар'еры, не абмяжоўваюцца спецыяльнымі знакамі і г. д.

Па абмеркаваных пытаннях Дзяржкамтэт прыняў адпаведныя рашэнні.

* *

«XXIV з'езд КПСС аб рацыянальным выкарыстанні і ахове прыродных багаццяў» — так называўся семінар лектараў па ахове прыроды, праведзены Дзяржаўным камітэтам Савета Міністраў БССР па ахове прыроды, праўленнем таварыства «Веды» БССР і рэспубліканскім саветам Беларускага таварыства аховы прыроды.

З дакладам «Рашэнні партыі і ўрада аб узмацненні аховы прыроды» выступіў старшыня Дзяржкамтэта СМ БССР па ахове прыроды А. І. Варанцоў.

Загадчык сектара праблем навакольнага асяроддзя савета па вывучэнню вытворчых сіл пры Дзяржплане ССР, кандыдат медыцынскіх навук Я. І. Ігнацьеў спыніўся на пытаннях эканомікі, захавання навакольнага асяроддзя.

Дырэктар Беларускага навукова-даследчага геалагаразведчага інстытута Л. Р. Карэтнікаў расказаў аб мінеральна-сырэвінных рэсурсах нашай рэспублікі, праблемах іх аховы і рацыянальнага выкарыстання.

Намеснік міністра аховы здароўя БССР І. Б. Кардаш сваё выступленне прысвяціў пытанням аховы прыроды і здароўя чалавека.

Загадчыца аддзела Беларускага навукова-даследчага інстытута глебазнаўства і аграхіміі, кандыдат біялагічных навук Т. А. Раманова дала характарыстыку глебавым рэсурсам Беларусі і звярнула ўвагу на іх рацыянальнае выкарыстанне.

Доктар географічных навук, прафесар Белдзяржуніверсітэта імя Леніна

А. Х. Шкляр выступіў з лекцыяй «Атмасфера зямлі і яе ахова».

З дакладамі выступілі кандыдат географічных навук В. А. Навіцкі, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута географіі Акадэміі навук ССР М. Я. Ляхаў, дырэктар Цэнтральнага навукова-даследчага інстытута комплекснага выкарыстання водных рэсурсаў Міністэрства воднай гаспадаркі ССР М. Р. Мурашка, намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута лесу В. С. Пабедаў, загадчык аддзела заалогіі і паразіталогіі Акадэміі навук БССР, член-карэспандэнт АН БССР Л. М. Сушчэня, рэктар Баранавіцкага народнага ўніверсітэта па ахове прыроды М. М. Тархаў і іншыя.

* *

22—23 жніўня 1973 года ў Брэсце Міністэрствам жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР сумесна з Беларускім навукова-даследчым інстытутам навукова-тэхнічнай інфармацыі і тэхніка-эканамічных даследаванняў Дзяржплана БССР і ўпраўленнем жыллёва-камунальнай гаспадаркі Брэсцкага аблвыканкома была праведзена галіновая нарада «Прыёмы азелянення гарадоў».

У рабоце нарады прынялі ўдзел спецыялісты зялёнай гаспадаркі Беларусі, Расійскай Федэрацыі, Украіны і Прыбалтыкі, навуковыя супрацоўнікі АН БССР, АКГ імя Панфілава, Беларускага політэхнічнага і Брэсцкага педагагічнага інстытутаў, спецыялісты праектных інстытутаў «Мінскпраект», «Белкамунпраект», «Гіпракамунбуд».

На нарадзе вялася важная размова аб комплексным развіцці зялёных зон і рацыянальным вядзенні зялёнага будаўніцтва ў гарадах і рабочых пасёлках рэспублікі.

У сваіх рэкамендацыях нарада вызначыла асноўныя кірункі перспектываў развіцця зялёных зон гарадоў:

1. Павышэнне эстэтычных, архітэктурна-планіровачных і дэндралагічных якасцей усіх відаў зялёных насаджэнняў;
2. Павышэнне дэкаратыўных якасцей паркаў, садоў, сквераў, лесапаркаў шляхам набліжэння іх архітэктурна-планіровачнай арганізацыі і дэндралагічнага складу да прыродных умоў;
3. Развіццё водаахоўных і горадаахоўных насаджэнняў;
4. Максімальнае выкарыстанне элементаў прыроднага ландшафту з мэтай лепшай мастацкай выразнасці забудовы;
5. Развіццё і добраўпарадкаванне прыродных лясоў, лесапаркаў, лугапаркаў, вызначэнне межаў ахоўных зон каштоўных ландшафтаў;
6. Ландшафтнае азеляненне аўтамабільных дарог з раскрыццём маляўнічых пейзажаў на трасах;
7. Развіццё аранжэйна-паркавай гаспадаркі;
8. Умацаванне і развіццё матэрыяльна-тэхнічнай базы зялёнага будаўніцтва;
9. Правядзенне штогадовых аглядаў-конкурсаў па азеляненню гарадоў БССР з шырокім прыцягненнем грамадскасці.

ПАЛЯВАННЕ З ФОТААПАРАТАМ

ЗДЫМАЕ ГЕОРГІЙ ГУЛЕУСКИ

Нядаўна рэдакцыя атрымала пісьмо. Аўтар прасіў: «Парайце, калі ласка, як стаць няштатным фотакарэспандэнтам вашага часопіса?»

Сапраўды, як ім стаць?

Мы папрасілі падзяліцца сваім вопытам аднаго з самых актыўных нашых аўтараў, фотапаляўнічага з Гродна Георгія Гулеўскага. Вось яго расказ:

— Фотаздымкай прыроды я пачаў займацца пяць гадоў назад. А з 16 гадоў быў заўзятым паляўнічым, захапляўся паляваннем на качак. Замаскіруюся ў будане і з цікаўнасцю назіраю за паводзінамі рознай жывёнасці: бакасаў, кулікоў, балотных курак. Было так цікава. Стралаць чамусьці не хацелася. Непрыкметна я амаль зусім перастаў паляваць са стрэльбай, а ўсё часцей фатаграфавалі.

Але пераломным у маім захапленні фотапаляваннем лічу такі выпадак.

Неяк сябры-паляўнічыя запрасілі мяне папаляваць на дзікоў, і я, акрамя стрэльбы, узяў з сабою фотаапарат з тэлеаб'ектывам.

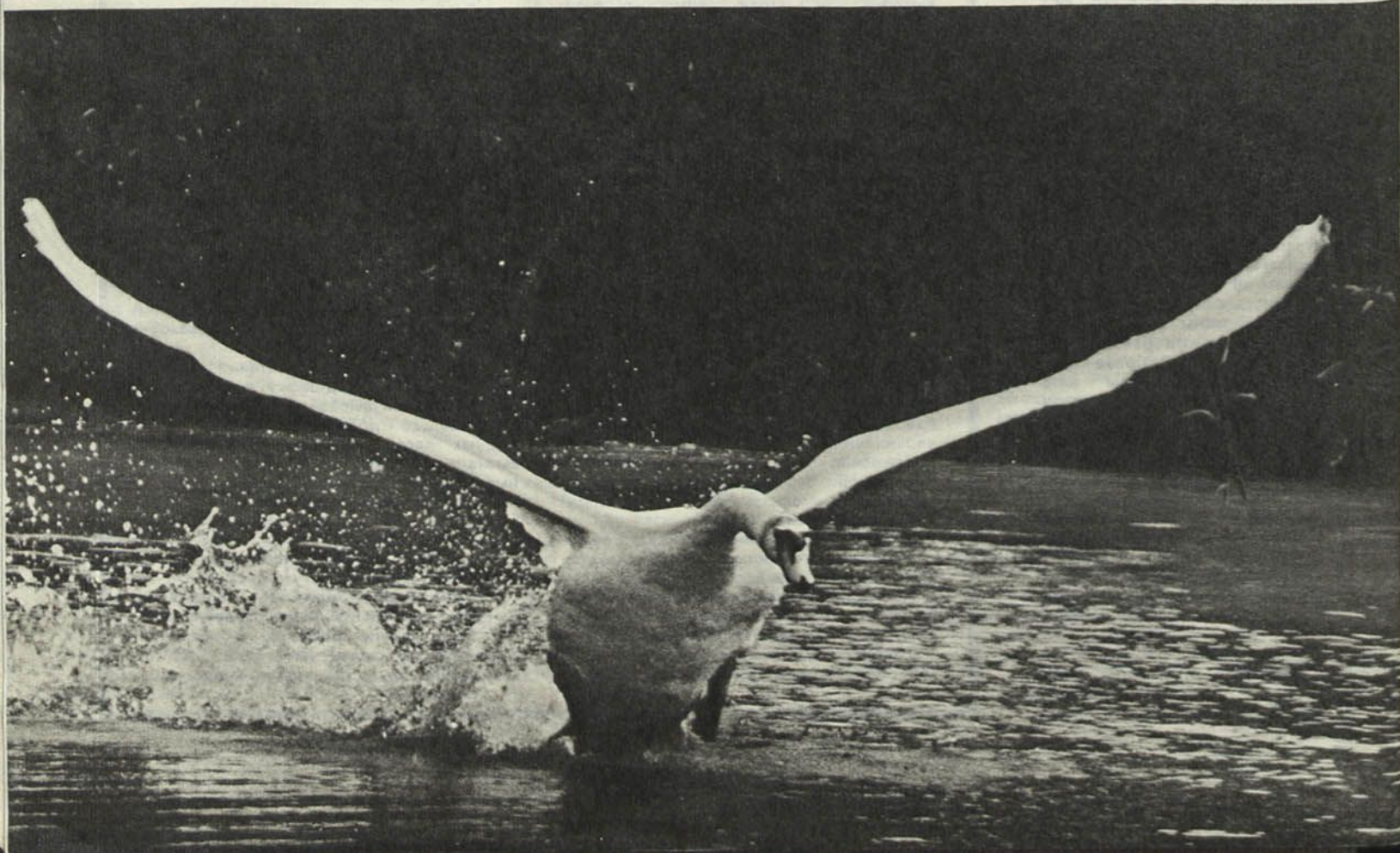
Мне давалося стаяць на нумары. Я залез на дрэва, павесіў стрэльбу побач і пачаў праз тэлеаб'ектыў глядзець на густы хмызняк наперадзе. І якраз у гэты момант адтуль выходзяць дзікі. Праз відашукальнік я добра бачыў, як наперадзе бегла свіння, а за ёю — восем парасят. Пакуль дзікі беглі, я паспеў некалькі разоў націснуць кнопку фотакамеры, а пра стрэльбу зусім забыўся.

Не паспеў я злезці з дрэва, як да мяне падбеглі абураныя таварышы. Я сказаў ім, што паспеў сфатаграфавалі сям'ю, а дзікоў мы яшчэ знойдзем. Але іх адказ быў красамоўны: дзікі, які збег, застаецца на маім сумленні.

Так я прайшоў выпрабаванне. Цяпер я ўжо заўзяты фотапаляўнічы. Здымаю ў асноўным фотаружжом, аб'ектыў з фокуснай адлегласцю 300 мм. Для гэтага спецыяльна бяру адпачынак і еду куды-небудзь на возера, жыву ў палатцы. Здымаю ў асноўным раніцай і ўвечары, калі амаль усе птушкі вельмі актыўныя.

Звычайна маскіруюся ў лодцы, ці ў чароце, ці проста так хаджу па беразе, назіраючы, як птушкі будуць гнёзды, выкармливаюць птушанят. З цягам часу для мяне стала зразумела, што птушак лягчэй за ўсё здымаць каля гнёздаў, ва ўлюбёных месцах іх адпачынку ці кармёжкі. У асноўным «палюю» за цікавымі момантамі з птушынага жыцця, імкнучыся зняць птушку ці жывёліну ў якой-небудзь рэдкай паставе і ў цікавым асвятленні.

Лебедзь

Жаўна

Чаротніца

Здымаць на возеры ці ў лесе вельмі цяжка. У лесе звычайна не хапае святла, а на возеры вельмі густая трава і чарот. Таму знойдзенае дупло, гняздо ці норку грэба адразу ацэньваць з пункту гледжання тэхнічных ці кампазіцыйных магчымасцей: як гэтае месца асвятляецца сонцам на працягу дня, які задні план ці фон, што будзе перашкаджаць фотаздымцы. Калі гэтае месца мне падыходзіць, пачынаю рыхтавацца да здымкі. Уважліва назіраю, на якія галінкі больш за ўсё садзіцца птушка, падлятаючы да гнязда, ці ў час кармлення і спеваў. Тыя, што не патрэбны, ці перашкаджаюць, асцярожна адхіляю. Потым застаецца самае галоўнае: не прапусціць найбольш цікавыя моманты, своечасова націснуць на кнопку фотаапарата.

ДЗЕЛЯ ЖЫВЫХ ПТУШАК

На свае вочы пераконваешся, што колькасць птушак у рэспубліцы меншыца: рэдкі стаў цецярук, амаль знікла шэрая курапатка, збяднелі качыныя ўгоддзі. Прычын шмат, і адна з іх — бескультурнасць так званых «паляўнічых».

«Аматары пастраліцы» паліць па любой бачнай цэлі, у лесе пад стрэлы трапляе сойка, зязюля ці дзяцел, на балотах і вадаёмах — чайкі і чаплі. Аднойчы наш работнік нават вадзянога бугая прынес: забілі і кінулі, не ведаючы нават, што гэта за птушка.

Асабліва дастаецца драпежным птушкам — іх чамусьці лічаць шкоднымі. Мяркую, было б мэтазгодна стварыць пры лясгасах заалагічныя музеі з чучаламі прадстаўнікоў на-

шай фауны. Гэта б спрыяла, па-першае, вывучэнню фауны самімі работнікамі лясной аховы і наладжванню гутарак з насельніцтвам, і, па-другое, у музеях маглі б праводзіць заняткі па біялогіі мясцовыя школы.

У Магілёўскай вобласці — у Чэрыкаўскім і Асіповіцкім лясгасах — створаны такія музеі. Праўда, яны прымітыўныя, экспанатаў у іх не хапае, не падтрымліваецца належная сувязь са школамі, але іх вопыт сведчыць, што арганізацыя такіх музеяў магчыма і неабходна.

Міністэрству лясной гаспадаркі варта рэкамендаваць арганізацыю іх ва ўсіх лясгасах, што прынясе несумненную карысць.

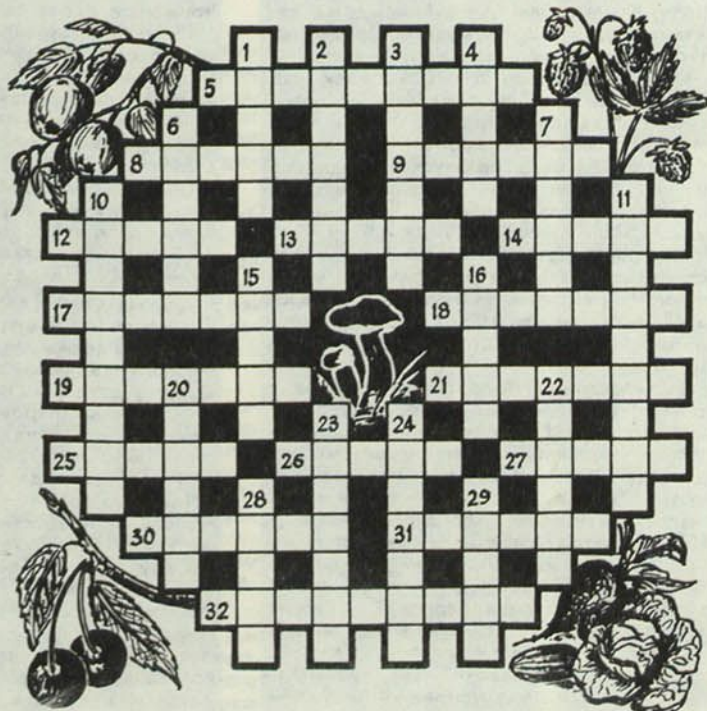
Л. ЦУХЛО,
грамадскі інспектар па
ахове прыроды.
г. Магілёў.

КРАСВОРД «ФЛОРА»

Па гарызанталі: 5. Выдатны рускі батанік-фізіёлаг. 8. Ніцепадобны вырасць у мхоў, лішайнікаў, водарасцяў. 9. Докаратыўны хмызняк. 12. Трапічная плодовая расліна. 13. Садовая кветка. 14. Водная расліна. 17. Грыб. 18. Шматгадовая травяністая расліна з сям'і складанакветных. 19. Культурная расліна, блізкая да памідораў. 21. Шматгадовая травяністая расліна ці хмызняк з сям'і струкавых. 25. Валотная расліна з буйнымі кветкамі. 26. Паўднёвы караняплод, салодкая бульба. 27. Суквецца. 30. Ягадная расліна. 31. Земляны арэх. 32. Гатунак яблыкаў.

Па вертыкалі: 1. Цытрусавы плод. 2. Субтрапічнае плодавае дрэва з сям'і ружакветных. 3. Частка кветкі. 4. Вечназялёны лекавы хмызняк, які цвіце восенню. 6. Дрэва-усходні платан. 7. Агародная расліна. 10. Рэдкая ў Беларусі расліна, якая падлягае ахове. 11. Бурая марская водарасць. 15. Паўднёвы плодowy хмызняк. 16. Пакаёвая расліна. 20. Плод паўднёвай расліны. 22. Лекавая расліна з сям'і казальцовых. 23. Частка парастка, якая выкарыстоўваецца для вегетатыўнага размнажэння. 24. Лішайнік. 28. Костачкавае плодавае дрэва. 29. Прэснаводная плаваючая расліна.

Склаў Уладзімір ЖДАНКО.

ДЗІКІЯ

Я. СПАНГЕНБЕРГ

Прыгледзьцеся ўважліва да хатняй кошкі, і вам стане зразумела, што гэта высокасפעцыялізаваны драпежнік. Колькі ў кошкі грацыі, прыроджанай асцярожнасці. Хада яе бяшумная, кіпцюры падцягнуты і схаваны поўсцю. А які зрок, слых! А гэта ж свойская жывёліна, якая не ведае ўсіх цяжкасцей барацьбы за існаванне. У дзікай кошкі ўсе гэтыя рысы драпежніка выражаны больш ярка. Яна вельмі асцярожная і мае не толькі цудоўны слых і зрок, але і ў адрозненне ад свайго хатняга родзіча і параўнаўча добры нюх.

У нашай краіне дзікія кошкі прадстаўлены рознымі відамі. Жывуць дзікія кошкі ў самых разнастайных умовах: у пустынях, парослых калючым кустоўем і трыснягом, у лясах і бялесных высакагор'ях.

Пад Ленкаранню ў час падарожжаў я заўсёды сустракаў буйных чаротавых кошакаў, і толькі аднойчы мне ўдалося ўбачыць надзвычай рэдкую для гэтых мясцін лясную кошку. Вось як гэта здарылася.

У той дзень я выйшаў у сады, якія акаляюць паселішча Вель, каб папаляваць на фазанаў. За гэтымі цудоўнымі птушкамі пад Ленкаранню не трэба хадзіць далёка. У глухих кутках яны ў дастатковай колькасці сустракаюцца ля самага жылля чалавека, побач з хатнімі курамі.

Не паспеў я зрабіць і сотні крокаў ад дому, як, на жаль, ззаду з'явіліся два паляўнічыя сабакі. Сумна ім дома сядзець без справы — паляўнічыя не так ужо часта ходзяць на дзікоў — вось яны і выкарыстоўваюць кожны выпадак, каб сабакі ў калючых зарасніках, дзе трымаюцца фазаны, — добрыя памочнікі: хутка знойдуць і прымусяць узляцець птушку. Аднак сабакі бываюць розныя. І паслугі зверавых сабак не заўсёды былі для мяне пажаданымі.

Застрэліў фазана — і бяжыш да яго стрымгалоў, а інакш разгарачаныя чатырохногія памочнікі вырвуць з яго палавіну пер'я: яны ж не ведаюць, што мне патрэбна не мяса птушкі, а яе цэлая шкурка.

Гэты раз мне было шкада праганяць сабак. Неўзабаве яны выгналі добрага пеўня фазана. Пасля майго стрэлу, смартальна паранены, ён праляцеў метраў дзвесце і ўпаў паблізу густых зараснікаў ажыны. Але, нягледзячы на ўсе мае намаганні, я ніяк не мог знайсці птушку. Не дапамаглі і сабакі. Яны натрапілі на чыйсьці след і былі цалкам заняты пошукамі. Са стрэльбай напачатку, я стаў на вялікай паляне, парослай маладым вінаграднікам, і чакаў, што будзе далей. Раптам на ўскрайку паляны з'явілася лясная кошка. Відавочна, яна, забытаўчы сляды, хацела непрыкметна ўцячы

ад сабак. Нагінаючыся да зямлі, кошка асцярожна выбралася з зараснікаў і, агледзеўшыся па баках, галопаў пусцілася праз паляну. Якая яна была поўгожая ў гэты момант! Параўнаўча невялікіх памераў, з вялізнымі вачыма, звярок быў пакрыты высокай шэрай поўсцю і меў такі пушысты хвост, які можна ўбачыць хіба толькі ў хатняй кошкі сібірскіх пароды.

Я стрэліў, але прамакнуўся. На стрэл у той жа момант з'явіўся сабака. Зрабіўшы некалькі скачкоў, ён дагнаў кошку — і, здавалася, вась-вась схопіць яе. Але маленькі драпежнік, не спадзеючыся на хуткасць сваіх ног, смела кінуўся на ворага, які пераўзыходзіў яго і сілай, і ростам у некалькі разоў. Зубамі і кіпцюрамі ён учапіўся ў пысу сабакі, і сад напоўніўся адчайным сабачым віскам. Я кінуўся яму на дапамогу, спадзеючыся якім-небудзь чынам завалодаць жывым драпежнікам.

Убачыўшы мяне, кошка адарвалася ад сабачай пысы, як спружына, адскочыла ўбок і зноў знікла між зараснікаў ажыны. Трасучы скрываўленай пысай і па-віскаваючы ад злосці і болю, сабака кінуўся па яе слядах, а за ім і другі.

Зноў пачаліся пошукі, якія занялі шмат часу. Я шукаў фазана, а сабакі — кошку, якая недзе схавалася. Каля гадзіны, па-віскаваючы ад нецярплівасці, яны капаліся сярод калючага пераблытанага кустоўя, а я безнадзейна аглядаў месца, дзе ўпаў фазан, або стаў зводдаль і чакаў, чым скончацца пошукі.

Нарэшце, сабака, якому дасталася ад дзікай кошкі, стомлены дарэмнымі пошукамі, вярнуўся назад.

Кроў залялася на яго параненай і распухлай пысе, і, нібы прасячы прабацэння за сваю няўдачу, памахваючы хвостом, ён падышоў да мяне і раптам віскнуўшы, нечакана адскочыў ўбок. У той жа момант я ўбачыў таго самага фазана, якога застрэліў у пачатку палявання. Сабака, наступіўшы на яго нагой і, напэўна, не паспеўшы ўцяміць, што пад ёю не шалёная лясная кошка, а толькі мёртвы фазан, інстынктыўна шарахнуўся ўбок.

Гэта была першая няўдача з дзікай кошкай, а пасля было шмат іншых.

Буйная чаротавая кошка па складу свайго цела крыху нагадвае наш рысь. Пад Ленкаранню гэта жывёліна жыве ў чаротах вадасховішчаў і ў лясах, робячы свае логавы або ў пакінутых норах іншых жывёл, або ў непразорных гушчарах кустоўя.

Пры спробах здабыць жывую чаротавую кошку нас заўсёды сустракалі няўдачы. Або звер трапляў у пастку, або не ўдавалася захаваць злоўленую жывёлу жывой і здаровай.

Аднойчы лютаўскай раніцою мяне разбудзілі мае прыяцелі — вясковыя дзеці. Перабіваючы адзін аднаго, яны спяшаліся паведаць важную навіну: «Дзікі кот у дзядзькі Прохара трапіў у пастку. Вось такі здаровы і страшны!» Я хутка апрануўся і, ледзь паспяваючы за шустрой кампаніяй, праз некалькі хвілін быў на месцы здарэння.

Там ужо быў натоўп, які з цікавасцю назіраў за чаротавым катом, што ляжаў на зямлі. Лапа драпежніка была моцна заціснута дугамі пасткі. Як толькі хто-небудзь спрабаваў наблізіцца да яго, кот узлашмачваў вымазаную ў гліне поўсць, сіпеў і скакаў насустрач тым, хто падыходзіў. Але кароткі ланцуг пасткі, прымацаваны да забітага ў зямлю калка, заўсёды валіў ката на зямлю.

Зразумеўшы, што пры такіх скачках каштоўная жывёліна можа зламаць нагу, я скінуў з сябе скураную куртку і, прыкрываючы ёю твар, наблізіўся да зверу. Ён з шаленствам адчаю паўтарыў свой няўдалы маневр і зноў бяссільна ўпаў на зямлю. Тут я ў момант накінуў на ката куртку і наваліўся на яго ўсім цяжарам свайго цела.

Звер быў абязброены і звязаны. Мы асцярожна знялі з яго нагі пастку, змазалі ёй і перавязалі лёгкую рану на лапе. Злоўленага ката пасадзілі ў прасторную клетку.

Дзіўныя былі яго паводзіны.

У адрозненне ад іншых злоўленых намі жывёл, кот не спрабаваў аслабіцца, не шукаў выхаду са свайго цяжкі. Ён нерухома ляжаў у куце клеткі, не дакранаючыся да ежы, якую мы прапаноўвалі яму.

Мінула тры дні. Баючыся за жыццё палонніка, мы ўпусцілі ў клетку жывую курку. Гэтая неразумная птушка — любімая здабыча вольных чаротавых катоў. Спачатку курка бегала па клетцы, баючыся небяспечнага суседа, але потым супакоілася і пачала нахабна расхаджаць па спіне кошкі. Драпежнік не звяртаў на яе ніякай увагі.

Пражыўшы яшчэ два дні, чаротавы кот загінуў, а курка, якая была асуджана на смерць, засталася жывой. Шкада было стравіць рэдкую здабычу, але што было рабіць! Мабыць, злоўлены кот быў вельмі стары, каб змірыцца са стратай волі.

Аднак першая няўдача не засмуціла нас. Мы кожны вечар расставлялі пасткі і паведамлялі мясцовым паляўнічым пра тое, што будзем дорага плаціць за кожную дзікую кошку, якую атрымаем жывой і здаровай.

Шмат хто думае, што ў супрацьлегласць дзікім сабачым — ваўку, шакалу, лісу — каты не маюць нюху. Гэта не зусім так. І вась, каб злавіць ката, давлялася прыдумаць розныя хітрыкі. Я высачыў, што адна дзікая кошка кожную ноч ходзіць па сцяжынцы. У баку ад сцяжкі я пратаптаў сярод бур'яну кароткую дарожку і пасярэдзіне паставіў пастку, старанна замаскіраваўшы яе.

Праз тры дні я кінуў каля сцяжкі падсмажаную на агні варону, спадзеючыся, што пах смажанага мяса адаб'е пах жалеза. Назаўтра раніцою пастка была зачынена, але кошкі ў ёй не было. Драпежніку ўдалося вырваць з пасткі нагу і ўцячы.

Тады я пайшоў на апошнюю хітрасць: пасадзіў у маленькую жалезную клетку жывога пацука і ўкапаў клетку ў зямлю сярод зараснікаў калючкі, дзе днём часта сустракаў чаротавых кошакаў. Зверху клеткі паставіў насцярожаную пастку і старанна замаскіраваў яе сухім лісцем. Кошкі пратапталі вакол клеткі добра прыкметную сцяжынку, яны чулі, як пацук грыз краты, аднак пах жалеза, што ішоў ад пасткі, насцярожаў іх. І таму ні адна кошка не асмелілася падысці блізка да пасткі.

І вась, калі я зусім ўжо страціў надзею на ўдачу, да мяне прыйшлі два юныя паляўнічыя, падлеткі Іван і Марк. Яны сказалі, што злавілі дзікага ката, і калі я дам ім шроту і пораху, кот будзе мой. Я згадзіўся і напрасіў, каб яны хутчэй прынеслі ката. Хлопцы адказалі, што кот не дома, а ў лесе, у нары, куды яны загналі яго, а выхад забілі травой і зямлёй.

І калі яны, захапіўшы рыдлёўкі і два

мяшкі, накіраваліся да бліжэйшага пералеску, я пачаў рыхтаваць клетку.

Іван і Марк былі сынамі вопытных звераловаў, і таму да работы прыступілі ўдумліва і не спяшаючыся. Праверылі, ці няма з нары другога выхада, а потым, крыху адкрыўшы забіты ўваход усунулі ў яго гнуткую вудачку. Расшчэплены канец вудзільна ўпёрся ў нешта мяккае. Пакруціўшы вудачку некалькі разоў, хлопцы выцягнулі яе назад. На расшчэпленым канцы была поўсць чаротавай кошкі.

Пераканаўшыся, што жывёліна ў нары, юныя звераловы ўзяліся за работу. Набіўшы адзін мяшок сухой травой, хлопцы адкрылі забіты ход і шчыльна, як коркам, заткнулі яго мяшком. Праштурхоўваючы тоўстым кіем гэты корак усё глыбей і глыбей у нару, хлопчыкі пачалі раскопваць толькі тую частку хода, якая была размешчана паміж коркам і выхадам. Такім чынам, кот увесь час заставаўся у поўнай цемры, і адзіны выход з нары для яго быў надзейна закрыты.

Пасля двухгадзіннай раскопкі, набіты сенам мяшок ушчыльную наблізіўся да лагава зверна. Хлопцы зрабілі перапынак і паснедалі.

Пасля снедання яны нацягнулі другі мяшок на два драўляныя абручы. Ката, заціснутага ў тупіку, можна было ўзяць рукамі, але дзікая кошка вельмі небяспечная: асабліва балючыя яе ўкусы. Ведаючы гэта, хлопцы хацелі злавіць ката, нарта не рызыкуючы.

Настала самая адказная хвіліна. Юныя звераловы асцярожна выцягнулі з закаркаванага хода корак і, прыставіўшы да адтуліны нары нацягнуты на абручы мяшок, сталі чакаць, пакуль жывёліна, выскачыўшы са свайго сховішча, трапіць у пастку.

Але кот і не збіраўся рабіць гэтага глупства. Ці то ад страху, ці то з-за асцярожнасці ён працягваў сядзець у тупіку. Хлопцы, палюхаючы яго, тупалі над выхадам з нары нагамі — звер не варушыўся. А можа кот здох у закаркаванай нары за доўгі час раскопак? Асцярожна адсунуўшы мяшок, Іван зазірнуў у цёмную глыбіню хода — і тут жа адскочыў назад. З цемрадзі проста яму ў твар бліснулі злосцю жоўтыя вочы кошкі. На нейкі момант юныя звераловы разгубіліся. Ускудлячаны драпежнік выскачыў з нары, і, пераскочыўшы праз Івана, схваўся ў калючым кустоўі. Пра гэту няўдачу маіх памочнікаў мне пазней расказалі іншыя.

Праз два дні я паляваў на гусей, схваўшыся за рэдкім кустоўем. І тут нечакана сустраўся з Іванам. З вялізнай дзедавай стрэльбай, якія зараз можна ўбачыць толькі ў музеі, хлопчык ляжаў на мяжы і пільна сачыў за чарадою гусей. Спачатку мы моўчкі пераглянуліся, але потым я не ўстрымаўся ад жадання падражніць юнага звералова і шэптам спытаў у яго: «Іван, а куды ж кот падзеўся?» Хлопчык толькі махнуў рукой і нічога не адказаў.

КОШКІ

БРАКАНЬЕРАМ — ЧЫРВОНЫ СВЕТАФОР

Органы рыбаховы рэспублікі пры актыўнай дапамозе грамадскасці і органаў міліцыі за першую палову мінулага года выявілі шмат выпадкаў браканьёрства, забруджвання вадаёмаў. Парушальнікі прыцягнуты да адказнасці, з іх спатгана 57.234 рублі адміністрацыйнага штрафу і 7.779 рублёў штрафу за шкоду, прычыненую рыбным запасам. У парушальнікаў адабрана 1.868 кг незаконна вылаўленай рыбы і 5.371 забароненая Правіламі рыбалоўства прылада лова. За глушэжныя рыбы ўзбуджаны крымінальныя справы.

Жыхар вёскі Коўбавічы Баранавіцкага раёна Юрэня Сцяпан Паўлавіч лавіў рыбу сеткай, за што быў аштрафаваны на 180 рублёў; жыхар г. Белаазёрска Бярозаўскага раёна Летуюн Фёдар Фёдаравіч аштрафаваны на 85 рублёў; жыхар вёскі Новы Двор Пінскага раёна Нарывончык Н. Я. лавіў рыбу брадніком, за што выплаціў 180 рублёў штрафу. Жыхары вёскі Сатахава Столінскага раёна Аляшкевіч Г. І. і Вярэніч А. І., якія лавілі рыбу сеткамі, пры затрыманні спрабавалі ўцячы, але былі апазнаны грамадскасцю. Кожнаму з іх давялося заплаціць па 25 рублёў штрафу і выплаціць 170 рублёў за прычыненую шкоду.

Непраўную шкоду рыбным запасам прычыняюць прадпрыемствы, якія скідаюць неачышчаныя сцёкі ў рыбагаспадарчыя вадаёмы. Праверыўшы 574 прадпрыемствы рэспублікі, інспекцыя рыбагляду выявілі шмат выпадкаў забруджвання вадаёмаў.

Так, у раёне Оршы ў Дняпры гібель рыбы адбылася ў выніку аварыйнага скіду забруджанай нафтаадходамі вады з кацельні. Вінаватыя атрымалі заслужанае пакаранне, а дырэктар групавой кацельнай гаспадаркі звольнены з займаемай пасады.

У красавіку мінулага года ў возеры Арэхаўскім (Светлагорскі раён) у выніку скіду дрэнна ачышчаных сцёкаў з тэрыторыі заводу штучнага валакна загінула мноства рыбы. Шкода, прычыненая рыбным запасам ракі Бярэзіны, склала 8.790 рублёў. Заводу даводзіцца кампенсаваць страту, а вінаватым несці адказнасць.

Адначасова з раскрыццём выпадкаў парушэнняў рыбахоўнага заканадаўства органы рыбаховы праводзяць вялікую тлумачальную

работу сярод насельніцтва. За паўгода работнікамі Белрыбвода праведзена і прачытана 2.075 лекцый, дакладаў і гутарак, якія ахапілі звыш 80 тысяч чалавек. У рэспубліканскім, абласным і раённым друку змешчана 289 артыкулаў на рыбахоўныя тэмы. Было арганізавана 89 перадач па радыё, у 57 раёнах абсталяваны фотавітрыны і сатырычныя газеты, выпушчана і распаўсюджана 26 экзэмпляраў плакатаў, дэманстравалася 83 кінафільмы, праведзена звыш 2 тысяч кінасеансаў.

Неацэнную дапамогу органам рыбаховы аказвае грамадскасць. Ёю і пры яе садзейні расккрыта 72 працэнтныя парушэнняў, прачытана 537 лекцый і дакладаў, праведзена 1.300 гутарак на рыбахоўныя тэмы. Да лепшых грамадскіх інспектараў трэба аднесці т. Глушчанку Н. Г., Канапацкага В. П., Шынкярчыка Ю. Т., Паніратова С. А., Міхайлава М. І., Раманава В. П., Пракапенку Я. І. і шмат іншых. Пасільную дапамогу органам рыбаховы аказваюць асобныя работнікі МУС, імі самастойна выяўлена 359 выпадкаў парушэнняў.

За лепшыя паказчыкі ў рыбахоўнай рабоце за першае паўгоддзе 1973 г. 64 работнікі рыбаховы, грамадскія інспектары і работнікі МУС у гонар Дня рыбака адзначаны грашовымі прэміямі.

Рыбахоўная работа ў рэспубліцы з кожным годам паляпшаецца. Канкрэтызаецца рыбахоўнае заканадаўства. Аднак на сённяшні дзень застаецца шмат нявырашаных пытанняў: аб упарадкаванні аматарскага рыбалоўства, аб рэгістрацыі нумарацыі маламернага флоту, а таксама не канкрэтызавана адказнасць за ўхіленне ад рэгістрацыі маламернага флоту.

Жыццё паказвае, што ў існуючыя Правілы рыбалоўства патрэбна ўнесці змены і дадаткі, канкрэтызаваць асобныя пункты. Органы рыбаховы недастаткова забяспечаны транспартам, радыёсувязцю і прыборамі начнага бачання. Значна большую дапамогу органам рыбаховы маглі б аказаць асобныя РАУС.

Пачуццё асабістай адказнасці за лёс прыроды роднага краю — вось што павінна кіраваць дзеяннямі кожнага з нас, калі справа датычыць навакольнага асяроддзя.

У. ФАМІЧ,
дзяржінспектар Белрыбвода.

ДАРАГАЯ РЭДАКЦЫЯ!

Мне як паляўнічому хацелася б болей даведацца пра вадзяных курачак. Я часта бачу іх на вадаёмах. Дарэчы, я заўважыў, што яны жывуць і выводзяць патомства там (адхіленні нязначныя), дзе жылі і ў мінулым годзе. Бегаюць сабе, шчабечуць, а прыйдзе восень — раптам знікнуць невядома куды да наступнай вясны. Ляцець яны, відаць, нікуды не лятаць, а зімой нідзе іх не відно. Дык дзе ж яны зімуюць? Думаю, што гэта цікавіць не толькі мяне аднаго.

І. ГОВАР,

дырэктар Гальшанскай спецшколы-інтэрната Ашмянскага раёна Гродзенскай вобласці.

Вадзяная курачка — гэта народная назва птушкі. Прытым, так называюць часам птушак розных відаў, якія знешне падобны на свойскіх курэй і жывуць ля вады. Усе вадзяныя курачкі належаць да параўнаўча вялікай сістэматычнай катэгорыі (атрада) птушак — пастушкоў і, апроч гэтага, аб'яднаны ў ёй і па шэрагу іншых адзнак. Цела ў пастушкоў сціснутае з бакоў, пальцы ног — доўгія, на якіх у некаторых відаў ёсць скурстыя абшыўкі. Гэта дазваляе пастушкам лёгка рухацца сярод густых зараснікаў, бегаць і хадзіць па вязкаму грунту.

Пастушкоў налічваецца ўсяго каля ста трыццаці відаў, і яны шырока распаўсюджаны на ўсіх мацерыках, за выключэннем палярных раёнаў і Антарктыды.

У Беларусі жыве шэсць відаў пастушкоў: лысуха, чарацянка, балотная курачка, малая вадзяная курачка, пастушок і драч. Усе гэта птушкі водна-балотнага комплексу арнітафауны

рэспублікі, жывуць на нізінных балотах, мокрых лугавінах, сярод вярбовых, чаротавых і трысняговых зараснікаў паблізу вадаёмаў (натуральнага і штучнага паходжання) са стаячай або ў нязначнай ступені праточнай вадой. Іх стыхія — «ціхая зарослая затока», таму іх вельмі часта можна сустрэць на берагах рэк, азераў, ціхіх заток і зарослых рыбаводных сажалак.

У Беларусі назва «вадзяная курачка» замацавалася за чарацянкай аб зялёнажыткай. Гэта мініяцюрная чорна-матавая курачка з белым падхвосцем, якая ваżyць каля трохсот грамаў. Ад іншых яе вельмі лёгка адрозніць па чырвонай бляшцы на лбе (скурстым утварэнні, пазбаўленым пер'я). Жывуць чарацянькі парамі, і самца ад самкі практычна адрозніць нельга.

Як і ўсе пастушкі, чарацянка дрэнна лятае і таму ў паветра падываецца рэдка. Яна вядзе скрытны спосаб жыцця і на вочы трапляецца не так часта, хаваючыся ў зарасніках. Калі ісці звычайнай хадой там, дзе жыве чарацянка, на сустрэчу з ёю можна не разлічваць.

Прыстасаваўшыся да віртуознага руху сярод зараснікаў, а таксама і на вадзе... то ўплыў, то пешкі па лісцях водных раслін, яна схваецца задоўга да таго, як яе заўважыш. Чарацянка можа пасяліцца паблізу чалавечага жылля, калі там ёсць патрэбныя для яе жыцця ўмовы (вада і зараснікі). Каб вызначыць, ёсць ці не ў той або іншай мясцовасці чарацянка, трэба замаскіравацца і ціха-ціха сядзець. Калі яна ёсць, то вы неўзабаве пачуеце, як гучным голасам яна закрычыць сваё «кrrprr!». А пачакаўшы яшчэ, вы зможаце ўбачыць і птушку, і не толькі ўбачыць, але і паназіраць за ёю.

Чарацянькі — птушкі пералётныя. У Беларусі з'яўляюцца паміж пятым і дзесятым красавіка, у залежнасці ад ходу вясны. У паўднёвых і паўднёва-заходніх раёнах яны з'яўляюцца раней, а ў паўночна-ўсходніх і ўсходніх — пазней.

Гнёзды пачынаюць рабіць на пачатку мая. Менавіта з гэтага часу і да канца чэрвеня (шлюбны перыяд) можна вельмі часта чуць звонкія галасы гэтых птушак. Гнёзды — ушчыльненыя кучкі з кавалкаў леташняга сіту, трыснягу або асакі з невялікім паглыбленнем-латком, высланым яшчэ больш тонкімі травінкамі. Гнёзды чарацянак то пльвучыя (у выглядзе плоцікаў), то злёгка паднятыя над вадой у развілках вярбовых зараснікаў, то ў кустках асакі, як правіла, добра замаскіраваныя. У гнёздах чарацянькі, якія мне даводзілася знаходзіць у кустках асакі, гэта маскіроўка рабілася так: надломліваліся лісцікі і сцяблінкі травы, якія звісалі над гняздом, утвараючы своеасаблівы дах, зусім непрыкметны на агульным фоне балота ці луга.

Нясуць чарацянькі звычайна восем — дзевяць яек, рэдка — дванаццаць. Наседжваюць дзевятнаццаць — дваццаць дзён.

Прылятаючы рана, чарацянка паспявае, ва ўсякім разе ў паўднёвых раёнах, вывесці патомства двойчы. Першыя вывадкі з'яўляюцца ў сярэдзіне і ў другой палавіне чэрвеня, другія — у канцы ліпеня. Ледзь толькі з'явіўшыся на свет і стаўшы на ногі, птушаняты ўжо добра рухаюцца па лісцях водных раслін і плаваюць разам з дарослымі, прычым і самец і самка прымаюць прыкладна аднолькавы ўдзел у выхаванні маладняка. Хто хоць раз бачыў, як чарацянькі плаваюць са сваімі дзецьмі, той не мог не захапляцца імі! У адрозненне ад качак, дарослыя чарацянькі пагойдваюцца на вадзе, нагадваючы караблікі з дзіцячых казак. За імі ланцужком, нібы іх падганяе вецер, коцяцца адзін за адным па роўнядзі вады чорныя пушыстыя клубочки.

Кормяцца чарацянькі рознымі беспазваночнымі, у тым ліку насякомымі і іх лічынкамі, збіраюць малюскаў, вадзяных павукоў і даволі часта кормяцца расліннай ежай — раскай, часткамі ўрэчніку і іншых раслін.

Знікаюць чарацянькі неак непрыкметна. Апошнія птушкі сустракаюцца не пазней 29 верасня. Рухаюцца ноччу, удзень іх пералёту ніхто не бачыў. Зімуюць чарацянькі ў краінах заходняй Еўропы.

Чарацянка параўнаўча лёгка прывыкае да няволі і нараўні з лысухай можа быць добрым аб'ектам асвойвання і развядзення. Мясца чарацянькі вельмі смачнае, і пладавітасць яе добрая. У спартыўным паляванні «па пер'і» яна не выкарыстоўваецца і здабываецца побач з іншымі птушкамі.

М. С. ДОЛЫК,
доктар біялагічных навук.

БАЛОТНАЯ СТАНЦИЯ ПАЛЕСКАЯ

У. Л. САЛТАНОВИЧ,
старшы інжынер

З мэтай вывучэння гідраметэаралагічнага рэжыму і воднага балансу на тыповым для Палесся Лунінскім балотным масіве паміж рэкамі Прыпяць і Цна 1 жніўня 1947 года была адкрыта балотная станцыя Палеская.

Тут жа, адначасова, дзейнічае другая Палеская даследная балотная станцыя, якая вядзе даследаванні па асушэнні і сельскагаспадарчым асваенні масіву.

Агульная плошча асушаных і асвоеных тут балот складае каля 80 квадратных кіламетраў, ці 53% ад плошчы ўсяго масіву. На асушаных участках балота знята натуральнае покрыва, паверхня выраўнена і прарэзана густою сеткай каналаў. Тут створаны палі для вырошчвання розных сельскагаспадарчых культур. Астатняя частка балотнага масіву, якая знаходзіцца ў натуральных умовах, па характары рэльефу і расліннасці дзеліцца на тры часткі: паўночную, цэнтральную і паўднёвую прырэчную. Плошча балота, занятая мікраландшафтам, штогод выкарыстоўваецца для сенакоса. Цэнтральная частка масіву ў раёне Лунінскага створу выкарыстоўваецца для масавага выпасу жывёлы, у выніку чаго натуральнае покрыва балота тут вельмі змянілася — утварыліся дадатковыя формы мікрарэльефу (сцэжкі, паглыбленні).

Першапачатковая сетка вадацёкаў складалася з Дубаўскага, Лунінскага і Вульнаўскага каналаў, якія былі пракапаны ў канцы мінулага стагоддзя. Заходняя экспедыцыя па асушэнні балот. Цяпер яна амаль цалкам страціла сваё дрэзнае значэнне для масіву.

У 1966—1970 гг. праведзены аб'ёмныя меліярацыйныя работы па асушэнні балота. Створана новая гідраграфічная сетка на значнай тэрыторыі масіву, якая складаецца з галоўнага водаадводнага Дубаўскага канала і дробнай сеткі каналаў-асушальнікаў агульнай працягласцю 200 кіламетраў.

У балота цячэ некалькі невялікіх ручаёў, якія фармуюцца на поўначы масіву, але ўсе яны, трапіўшы сюды, губляюцца сярод купін.

Асноўны і адзіны водапрыёмнік, рака Бобрык, абмяжоўвае масіў з поўдня. Выцякае яна з балот на паўночным захадзе за межамі Лунінскага раёна. Рака Бобрык у паўднёва-ўсходняй частцы масіву ўпадае ў Прыпяць. У перыяд разводдзя рэкі Бобрык і Прыпяць зліваюцца разам і затпаляюць значную плошчу балот, утвараючы шырокую водную прастору.

Паклады торфу на балотным масіве нераўнамерныя: вагаюцца ад 0,3 да 3,5 метра, пераважае пласт 0,7—1,2 метра. Ступень разлажэння торфу 15—25%, з глыбінёй павялічваецца на 30—45%.

Для пастаяннага кантролю на балотным масіве створана назіральная сетка: чатыры вадамерныя створы для назірання над узроўнем вады на балоце ў свідравінах;

чатыры свідравіны для назірання над узроўнем грунтавых вод;

пяць гідраствораў на каналах і ручаёх для вымярэння сцёку;

пяць вадамерных пастоў на рацэ Бобрык і каналах без вывучэння сцёку;

шэсць участкаў назірання над прамярзаннем і адтайваннем балота ў розных мікраландшафтах.

Метэаралагічны назіранні праводзяцца на дзвюх метэаралагічных пляцоўках — Сухадольнай і Балотнай. Сухадольная знаходзіцца ў пасёлку Палескім, а Балотная метэапляцоўка ў лютым 1970 г. перанесена на новае месца, за тры кіламетры на паўднёвы ўсход ад ранейшага месцазнаходжання, і размяшчаецца на асушаным, неасвоеным балоце за сем кіламетраў ад пасёлка Палескага.

З 1970 г. на Сухадольнай праводзяцца метэаназіранні па скарачонай праграме: за тэмпературай і вільготнасцю паветра, тэмпературай паверхні глебы, ападкамі.

Гэтыя дадзеныя выкарыстоўваюцца для разліку выпарэння спрощаным метадам цеплавога балансу.

Назіранні за ападкамі праводзяцца па пяці ўсталяваных на балоце ападкамерах.

Назіранні за снежным покрывам праводзяцца на васьмі участках.

Палявыя назіранні за фільтрацыяй і тарфянымі пакладамі метадам узнаўлення ўзроўню вады ў свідравінах праводзяцца ў розных мікраландшафтах на васьмі участках.

Акрамя гэтага дадаткова праводзіцца адбор проб вады для вызначэння хімічнага складу і лабараторнае вызначэнне капілярных уласцівасцей тарфяных пакладаў.

Так, з нагляду за станцыяй за 1970 год вынікае, што ападкаў у раёне размяшчэння станцыі выпала 773 мм, г. зн. на 26 працэнтаў вышэй нормы. Сярэднегадавая тэмпература паветра блізкая да нормы (адхіленне 0,5°). Назіранні над узроўнем вады на балоце праведзены па трох асноўных мікраландшафтах: асакова-пажарніцава-гіпнавым, бярозава-хмызнякова-пажарніцавым і пажарніцава-асакова-трысняговым. Ва ўсіх трох мікраландшафтах узровень вады быў ніжэй сярэднешматгадавых: сярэднегадавы на 15—45 сантыметраў, найвышэйшы на 11—20 сантыметраў і найніжэйшы на 25—72 сантыметры. Найбольшае адхіленне сярэднегадавага (на 45 сантыметраў) і найніжэйшага (на 72 сантыметры) узроўню назіралася ў пажарніцава-асакова-трысняговым мікраландшафце, што тлумачыцца ўплывам асушальных каналаў.

Пачатак прамярзання балота супаў з сярэднегадавай датай — 10 снежня. Прамярзанне было неглыбокае (8—12 сантыметраў), што ў 2—3 разы менш сярэднешматгадавай глыбіні. Гэта тлумачыцца прысутнасцю ўстойлівага і глыбокага (40—60 сантыметраў) снежнага покрыва.

Максімальны запас вады ў снезе склаў 260 працэнтаў ад нормы.

Атрыманыя Балотнай станцыяй гідраметэаралагічныя матэрыялы з'яўляюцца унікальнымі пры цяперашнім даследаванні праблем Палесся ў сувязі з яго шырокай меліярацыяй.

Адначасова неабходна звярнуць увагу на некаторыя недахопы ў рабоце станцыі: назіранні праводзіліся з разрывамі ў часе, аб'екты назіранняў (назіральныя створы і ўчасткі) пераносіліся, закрываліся, назіранні пачыналіся ў новых месцах, што зніжае каштоўнасць атрыманых матэрыялаў.

У цяперашні час станцыя Палеская працягвае праводзіць назіранні за гідраметэаралагічным рэжымам таго ж масіву ва ўмовах меліярацыі. Вялікае значэнне маюць назіранні ў сетцы меліярацыйных каналаў. Атрыманыя вынікі назіранняў рэгулярна перадаюцца Палескай даследнай станцыі Міністэрства меліярацыі БССР для выкарыстання іх пры праектаванні меліярацыйных работ пры асушэнні і асваенні Пінскіх балот.

Многія вучоныя на аснове назіранняў станцыі праводзяць даследаванні гідралагічнага рэжыму балот, вывучаючы наступныя пытанні: умовы фарміравання сцёку з натуральных і асушаных балот; выпарэнні з асушаных і неасушаных балот; уплыў балот і іх асушэння на сярэднегадавы, максімальны і мінімальны сцёкі; водны баланс балот і іншыя.

Напісана шмат навуковых работ на базе гэтых матэрыялаў. Напрыклад, работа А. Г. Булаўка, К. Ф. Янкоўскага «Уплыў меліярацыйнай сістэмы на ўзровень грунтавых вод сумежных зямель». На аснове аналізу сувязі ўзроўню грунтавых вод з атмасфернымі ападкамі выяўлена: асобны ўплыў на ўзровень грунтавых вод робяць атмасферныя ападка і меліярацыя. На сумежным балоце ўзровень мяняецца на адлегласць да трох кіламетраў; у запаведніку ўзровень грунтавых вод панізіўся ў выніку меліярацыі (пасля выключэння ўплыву ападкаў) у сярэднім на 5 сантыметраў у прытэраснай частцы і на 18 сантыметраў у сярэдзіне балота. Мэта далейшых даследаванняў — атрыманне на натуральных (запаведнік) і меліярацыйных участках матэрыялаў назіранняў, па якіх неабходна правесці аналіз для паглыблення нашых уяўленняў аб зменах працэсу сцёку і водаабмену пры асушэнні балот і распрацоўку прыёмаў разлікаў гэтых змен з улікам усіх канкрэтных асаблівасцей асушальнай сістэмы і прыродных уласцівасцей балотных масіваў.

ВАЙНА ВЫСОКА Ў ГАРАХ

ЙОР ЕВЕР

Два чалавекі шукалі нару пясца. Гэта было ў ліпені, на раўніне Уоластон-Форланд у Грэнландыі. Далёка ў гарах яны спуściліся ў цёмную цяснiну. Там, мякка і нетаропка махаючы крыламі, ляталі дзве вялікія белыя птушкі. Яны так дзіўна крычалі, што здавалася, быццам недзе ў гарах безупынку звоніць срэбным званочкам маленькі гном.

— Белыя совы, — сказаў адзiн з падарожнікаў. — Відаць, тут, на скалах, iх гняздо.

Дно цяснiны было пакрыта конусападобнымi, парослымі травой купiнамі, як гэта звычайна бывае ў месцах, дзе рака і ледавік на працягу стагоддзяў падточвалі горы.

Совы ляцелі ўслед за людзьмі, набліжаючыся да іх, рэзка крычалі, адна з птушак пачала нават біць крыламі. Людзі прысели, не разумеючы, што б гэта магло значыць. А птушкі ўсё насіліся над імі. Нечакана адна з іх, буйнейшая, апусцілася на суседнюю купіну і ператварылася ў белую статую на фоне карычневага гравію.

— Шкада забіваць адзіную жывую істоту ў гэтай пустыні. Але давайцеца прынесці саву ў ахвяру: яна небяспечны драпежнік.

Чалавек прыцэліўся і стрэліў. Вострая свiнцовая куля трапіла прама ў грудзі, узарвалася і разнесла птушку на шматкі. Нібыта моцна лопнуў мяшок, набіты белым пухам.

Падарожнікі пайшлі далей і надвячоркам заўважылі сярод купiн пясца, які бегаў сюды-туды. Пясец адшукаў рэшткі свайго лютэга ворага і перанасіў іх у сваю схованку. Нара яго знаходзілася на камяністым схіле пад самай цяснiнаю. У тую ноч дзевяць шчанят прагна глыталі жорсткае савінае мяса.

Савінае гняздо, як высветлілася, было ўладкавана не на ўступе скалы. Не, проста ў сярэдзіне адной з зялёных купiн, у пяску, знаходзілася чашападобнае паглыбленне — звычайная ямка, крыху сухой травы і пуху. У ёй, шырока раскрыўшы дзюбы, ляжалі двое шэрых птушанят. А пад імі бялела пяць амаль зусім круглых яек. Адно птушанё, ужо вялікае і акрэплае, поўзала па гняздзе, глытаючы кавалкі разарваных ім лемінгаў. Другое жалобна пішчала: яно толькі-толькі вылупілася з яйка. Справа ў тым, што белая сава кладзе яйкі даволі далёка адно ад аднаго і птушанят, якія першымі з'явіліся на свет, высьджваюць пасля сваіх братоў і сясцёр.

Тут, у цяснiне, ішла безупынная вайна. Два пясцы, крадучыся, хадзілі вакол гнязда, а совы пільнавалі шчанят. Таму белая сава заўсёды пільнавала на вяршыні пагорка, а пясец, завываючы, ляжаў на камяністым схіле.

Кожная варажыя паміж сабою пара па чарзе палявала на лемінгаў і зайцоў. Але калі людзі забілі самку-саву, сілы сталі няроўныя. Варта было самцу трохі аддэліцца ад гнязда, як сюды падбіраўся адзiн з пушыстых разбойнікаў. Тады сава з шумам кідалася назад і адганяла яго ў горы.

Але такім шляхам многа ежы для саванят не раздабудзеш. Хіба што якога-небудзь кволага зайца з бліжэйшага схілу ці пару лемінгаў. Ну, яшчэ хіба шчаня пясца, якое неасцярожна адбегла ад нары. Гэтага мала. Новыя птушаняты з'явіліся на свет: яны прасілі есці. Старэйшае саванё, седзячы на краі гнязда, забірала сабе лівiную долю здабычы. Пер'е ўздымалася ў яго на крылах, і яно ўсё больш было падобна на дарослую птушку.

Аднойчы яно сунула дзюбу ў гняздо і задушыла аднаго з меншых братоў, пасля адцягнула яго метры за два ад гнязда, разарвала на кавалкі і праглынула разам з пухам. Праз тыдзень гняздо было ўжо пустое.

Якраз у гэты дзень асірацелы бацька сям'і прынёс пясца. Сава наляцела на яго, калі пясец вяртаўся дамоў з курапаткай у дзюбе. Ён не змог своечасова выпусціць здабычу, і стальныя кіпцоры ўпіліся яму ў спіну. Сутычка была не на жыццё, а на смерць. Пясец скакаў, выў, але сава выкалала яму вочы і разарвала горла, і лёс пясца быў вырашаны.

Цыякка махаючы крыламі, сава са здабычаю вярталася да свайго гнязда. Насустрэч, з крыкам і свiстам, лопваючы па зямлі невялікімі крыламі, з гнязда выскачыла птушанё. Яно накінулася на мёртвага ворага, адным кіпцором вырвала сэрца і лёгкія, разарвала іх на часткі і, ледзьве не душачыся, праглынула. Пасля гэтага бацька разадраў пясца на кавалкі і з'еў. З'еўшы пясца, абедзве птушкі ўселися, як статуі, на купіны — большая снежна-белая і маленькая, белая ў карычневых крапінах. Гледзячы на раўніну вялікімі круглымі вачыма, яны ўвесь дзень сядзелі нерухома. А наварсе, на схіле, ся-

дзеў пясец і клікаў сваю сяброўку, ззаду, у каменні, жалобна завывалі галодныя шчаняты.

Жыццё жывёл — заўсёдная барацьба і трагедыі. Тут ніколі не бывае міру.

Цяпер пясец ужо не мог далёка адыходзіць ад нары. Наварсе, на скале, сядзела сава і падпільноўвала яго дзяцей. Белая кропка на фоне шэрага каменя. Смерць. Але шчаняты зылі з голаду. А там, на грудку гравію, была відаць другая белая кропка.

Звіваючыся, пад прыкрыццём вялікага валуна, пясец усё-такі наважыўся і выпайз на раўніну. Незаўважаны, ён пераадолеў адкрытыя ўчасткі, ён рухаўся і ўвесь час не зводзіў вачэй з белай кропкі на скале. Так ён падпоўз да саваняці.

Аднак любая жывая істота, няхай сабе маладая і някемлівая, валодае інстынктам, і да таго ж з купіны, на якой сядзела птушанё, было ўсё добра відаць вакол. Каб схопіць саванё, пясец павiнен быў пераадолець метраў пяцьдзесят роўнай адкрытай мясцовасці. Сціснуўшыся ў камяк і прыціскаючы пысу да зямлі, ён папоўз наперад, паглядваючы на скалу і адначасова не зводзячы вачэй з пагорка. Павольна, вельмі павольна ён рухаўся па зямлі. Маленькае цела яго калацілася ад нецярпліваці і страху.

Саванё насцярожана сядзела на пагорку, і толькі круглая галоўка яго паварочвалася то направа, то налева, а вочы, здавалася, сачылі за ўсёй мясцовасцю. Яно заўважала кожную муху, якая пралятала міма, кожны вярбовы лісток, што гнаў вецер, кожную былiнку, якая мільгала ў паветры.

Але што гэта? Птушанё падскочыла і закрычала, пранізіла і спалохана, потым узмахнула крыламі. Каля пагорка яно заўважыла дзіўную купіну і на ёй дзве кропкі, якія свяціліся. У тую ж секунду купіна заварушылася і ператварылася ў доўгага звярка, які скочыў яму насустрач.

Саванё прысела і, адштурхнуўшыся ад зямлі, высокая падскочыла, махаючы ў паветры сваімі маленькімі крыламі. Пясец скочыў за ім, аднак прамакнуўся і скаціўся з пагорка.

А птушанё паляцела. Яно няўклудна біла паветра крыламі, няўмела рухала хвостом, імкнучыся кіраваць ім у палёце. Але ўсё ж яно ляцела і, пераадолеўшы адлегласць да бліжэйшай купіны, з моцным пранізілым крыкам упала на яе ўніз галавою. Як толькі вораг апынуўся побач, яно зноў узялося ў паветра. Пясец ашалеў. Ён насіўся, качаўся па зямлі, як мячык, падскокваў. Гэтая гульня магла працягвацца доўга. Птушанё павiнна было выбіцца з сіл. І пясец ганяў яго з купіны на купіну. Яшчэ скачок, і ў зубах разбойніка застаўся птушыны пух.

Пясец не заўважыў, як знікла белая кропка на скале. Не ўбачыў вялікую птушку, якая каменнем падала на яго з неба. Белую маланку, якая раніць яго ў спіну. Смерць.

Праўда, на нейкую долю секунды пясец заўважыў цень над галавою і перавярнуўся на спіну. Ён сустрэў удар савы, выцягнуўшы наперад лапы і раскрыўшы пашчу. Драпежнікі схопіліся ў смяртэльнай сутычцы. Восем доўгіх вострых кіпцороў сціснулі грудзі пясца, ломачы косці і разрываючы лёгкія. Моцныя сквіцы пясца праз пушыстае пер'е савы знайшлі шыю і сціснулі яе зубымі.

Паядынак цягнуўся нядоўга. Абняўшы адзiн аднаго ў жорсткай сутычцы, яны зліліся ў адно. І смерць напалкала абодвух. Сава раскінула на пяску веер крылаў. Хвост пясца рухаўся з аднаго боку ў другі. І амаль адначасова люты бляск дзвюх пар вачэй нібыта пагас. Зрабілася ціха — жыццё дзвюх істот настаў канец. А птушанё лятала, раскінуўшы крылы, і сіпела на тых, хто быў ужо мёртвы.

На наступны дзень яно ўзбралася на спіну свайго бацькі і пачало дзяўбіць яго цела. Рвала і глытала, фыркала і раздзьмувала пер'е, імкнучыся напалохаць галодных шчанят, якія з цяўканнем насіліся вакол. Сваімі чорнымі, вільготнымі носікамі пясцы прагавіта ўдыхалі ап'яняючы пах крыві. Іх было многа. Зубкі ў іх былі маленькія, слабыя, недастаткова вострыя. Яны ведалі, гэта інстыктыўна адчувала і саванё, што кіпцоры і дзюба — больш надзейная зброя. Справа скончылася тым, што птушанё пераляцела на купіну. Так яны па чарзе пажыралі сваіх бацькоў, пакуль ад іх не засталася пер'е, поўць і кіпцоры.

У гэтых суровых краях выжывае мацнейшы. Саванё з кожным днём набірала сілы і лятала ўсё больш упэўнена. Надшоў час, і яно забіла аднаго з пясцоў. Потым злавiла яшчэ некалькі шчанят, а астатнія разбегліся, пайшлі далей ад цяснiны. Саванё засталася аднаўладным гаспадаром.

З кнігі «Звярыныя сцэжкі і птушыныя шляхі». Выдавецтва «Мiр», 1972 г.

МОРА... НА ГРЭБНЯХ СКАЛ

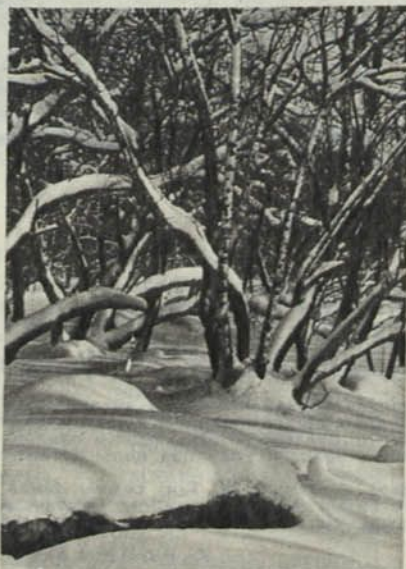
Новую інфармацыю — аб існаванні на поўначы Кіргізіі 100—150 мільёнаў гадоў назад вялізнага мора — выдаў геалагам хрыбет Тэрскі-Алатау. На трохкіламетровай вышыні знойдзена мноства прадстаўнікоў жывёльнага свету — ракавін.

Ракавіны ўпраасаваны ў маналіт вапняку. Яны буйныя і, нягледзячы на салідны ўзрост, добра захаваліся. Знаходкі прадстаўнікоў старадаўняга свету — новы доказ гіганцкіх прыродных узрушэнняў, якія змянілі зямную кару Цянь-Шаня. Вучоныя мяркуюць, што гэты раён неаднаразова то апускаўся ў ваду, то ўзнямаўся над узроўнем старадаўніх мораў. Аб гэтым сведчаць і знойдзеныя ў скалах рэшткі расліннасці мінулага, акамянелыя чарапахі — насельнікі гарачых пустынь трацічнага перыяду.

РАДАДЭНДРАН НА ДЗЮНАХ

Наблізіўшыся да прыбярэжных дзюнаў Рыжскага заліва, вы здзіўлена спыніцеся: майскі ветрык пагойдвае цудоўныя прыгожыя кветкі — пунсоў, фіялетаў, жоўтых. У густой лістоце мільгаюць фантастычныя зорачкі, цягнуцца насустрач сонцу буйныя званочкі. Дык гэта ж рададэндран — вечназялёная расліна гор!

У адным з сасновых бароў горадакурорта Юрмалы знаходзіцца старэйшы ў Прыбалтыцы гадавальнік гэтай расліны. У яго калекцыі дзесяткі форм і відаў рададэндрану. Тут ёсць сапраўдныя гіганты і мініяцюрныя кусты, ветраны, якім па 60—70 гадоў. На беразе заліва рас-

це рададэндран-старэйшына — яго завезлі сюды з Паўночнай Амерыкі больш як сто гадоў назад.

МЕСЦА НАРАДЖЭННЯ — ЗАПАРК

Тое, што здарылася ў Ерэванскім запарку, можна лічыць незвычайным. У страусяняці эму з'явілася адразу паўдзсятка братоў і сясцёр. Такое папаўненне — першы выпадак у запарках Закаўказзя.

Эму раслі здаровымі і дружнымі, ніколі не спрачаліся і па характары зусім не былі падобныя на сваіх бацькоў. Хутка ў іх з'явіўся першынец.

Страусы — не адзіныя жывёлы, у «асабовай справе» якіх указана: «Месца нараджэння — Ерэванскі запарк». Побач з імі ў прасторнай вальеры два паласатыя прыгажуні — Дзік і Інга. Гэта — усурыйскія тыгры, якія нарадзіліся тут у сакавіку мінулага года.

ЦЮЛЬПАНАВАЕ ДРЭВА

Гэтае дрэва, якое расце на беразе Чорнага мора на поўнач ад Сочы, належыць да катэгорыі рэліктавых. Яго пышная крона вясно пакрываецца дзіўнымі прыгожымі чырвонафіялетавамі кветкамі. Яны падобныя на цюльпаны, і таму дрэва назвалі цюльпанавым. Больш такіх раслін на тэрыторыі нашай краіны, як і Еўропы, не сустракаецца.

За ім назіраюць супрацоўнікі Сочынскага дэндраарыя. Неаднаразова спрабавалі яго размножыць, але ўсе вопыты скончыліся беспаспяхова.

РАГАТЫЯ СКАЛАЛАЗЫ

Іх не вабяць глыбінныя зялёныя даліны і гарачае сонца. Узбіраюцца на такую круцізну, якую не проста ўзяць альпіністы. Любяць волю, прастор. Апанутыя ў даўгапоўсцавае «футра», улетку яны трымаюцца ля самага краю заснежанага града. Магутнымі капытамі ломяць лёд і пад ім знаходзяць недаступную для іншых жывёл раслінную ежу.

Гэта які. У Кіргізіі іх зараз 25 тысяч.

СУМЧАТАЯ ПТУШКА

Аказваецца, сумчатымі бываюць і птушкі. Вадаплаўная птушка пікапарэ, якая жыве ў Паўднёвай Амерыцы, мае пад кожным крылом па кішэні, у якіх носіць птушанят. Кожная такая кішэнь — гэта складка скуры з мяккім пер'ем. Птушаняці вельмі зручна сядзець у такой кішэні нават у час палёту. Птушка можа таксама і ныраць з двума птушанятамі «на борце» — у кішэнях дастаткова паветра.

Бяроза расце на сцяне дома... Вось прыклад прыстасаванасці ў прыродзе. Гэты незвычайны здымак зрабіў наш чытач М. Каржуеў з в. Гайціюнішкі Воранаўскага раёна.

ЧЫСЦІЛЬШЧЫКІ І ІМІТАРЫ

Буйныя рыбы трапічных каралавых рыфаў ахвотна карыстаюцца паслугамі рыбак-чысцільшчыкаў. Гэтыя падводныя санітары літаральна ашаламляюць вялікую рыбіну, збіраючы са скуры ўсякіх паразітаў, рачкоў, чарвякоў, якія прыляпіліся да яе. Чысцільшчыку — пракармленне, вялікай рыбе — выратаванне ад надакучлівых нахлебнікаў. Чысцільшчыкі адрозніваюцца яркай чорна-сіняй афарбоўкай і своеасаблівай павольнай «хадою». Ubачыўшы дробную чорнасінюю рыбіну, вялікая рыба спыняецца і падстаўляе бакі. Назіранні акавангістаў паказалі, што некаторыя дробныя драпежнікі спрабавалі пераймаць чысцільшчыкаў. У іх амаль такая ж афарбоўка і яны стараюцца плыць паволі, імітуючы чысцільшчыка, агрэсар бесперашкодна падыходзіць да ахвяры, скачок — і даверлівы гігант пазбаўляецца кавалка скуры, а то і плаўніка. Часам ахвяра паспявае ўсё ж разабрацца, што да чаго, і ў час даць адпор. Небяспечныя імітатары сустракаюцца значна радзей, чым сапраўдныя чысцільшчыкі. Гэта і зразумела, інакш усе рыбы хутка адвыклі б падстаўляць бакі чысцільшчыку.

ПЕРШЫ КОНСУЛ

СТАРОНКІ ГІСТОРЫІ

Хто не знаёмы з творам вядомага рускага пісьменніка Івана Аляксандравіча Ганчарова «Фрэгат Палада»? На караблі, акрамя афіцэраў, было два чалавекі ў цывільным адзенні. Адзін з іх — сам пісьменнік, а другі — Іосіф Антонавіч Гашкевіч — наш зямляк, вучоны, дыпламат і падарожнік.

Дзяцінства Іосіфа Гашкевіча прайшло ў невялікай вёсцы Гошкі (пад Мінскам). Тут ён вучыўся ў прыхадской школе, пазнаёміўся з законам божым, букваром і арыфметыкай. Калі яму споўнілася дванаццаць гадоў, бацька ўладкаваў яго ў Мінскую духоўную семінарыю. Тут Іосіф акрамя духоўных кніг пачынае ўсё больш і больш цікавіцца прыродазнаўчымі навукамі.

Пасля заканчэння семінарыі Гашкевіч паступае ў Расійскую духоўную місію, якая адпраўлялася ў Кітай. Гэта было яго першае сухапутнае падарожжа ў невядомую краіну. Знаходзячыся ў Пекіне, ён вывучае кітайскую і японскую мовы, займаецца астраноміяй, збірае багатую калекцыю раслін і насякомых, вывучае гісторыю Кітая, літаратуру, мастацтва, філасофію, помнікі архітэктуры, пачынае паступова адыходзіць ад рэлігійна-асветніцкай дзейнасці. Вярнуўшыся ў Расію, малады вучоны ў зборніку «Працы членаў Расійскай духоўнай місіі ў Пекіне» друкуе некалькі артыкулаў, у якіх ён прапагандуе карысныя для Расіі работы кітайскіх вучоных па сельскай гаспадарцы, раскрывае старадаўнія «сакрэты» хімікаў-практыкаў, друкуе работы па батаніцы. Матэрыяламі Гашкевіча зацікавіліся многія вучоныя таго часу.

Пасля вяртання з Кітая, Гашкевіча запрасілі на службу ў Азіяцкі дэпартамент Расійскага міністэрства замежных спраў. Тут яго акружалі людзі з нярускімі прозвішчамі. У той час у Японію збіралася першая марская экспедыцыя. У склад яе і быў прызначаны Гашкевіч як, бадай, адзіны тады ў Расіі знаўца японскай мовы. Ён быў залічаны на карабель даргаманам (перакладчыкам) і разам з гэтым выконваў заказ першага ў Расіі заалагічнага музея па зборы рэдкіх экспанатаў, вёў навуковую работу.

Афіцэры карабля бачылі ў ім дыпламата, які прынясе экспедыцыі поспех у перагаворах з японцамі. Сярод членаў экіпажа ён выдзяляўся дысцыплінаванасцю, мяккасцю характару, цягнуўся да людзей, яму хацелася сапраўднага сяброўства, але яго заўсёды палохала думка аб няроўнасці паміж чалавекам простага паходжання і дваранінам.

Па шляху ў Японію падарожнікі пабывалі ў многіх краінах, спыняліся ў некалькіх гарадах, рабілі экскурсіі, знаёміліся з прыродай і жыццём мясцовага насельніцтва, расшуквалі цікавыя экспанаты.

Шмат працаваў Іосіф Антонавіч і ў Японіі. Менавіта тут у яго нарадзілася думка аб напісанні слоўніка, які б дапамог тым, хто ў будучым будзе прадстаўляць Расію ў Японіі. Знаходзячыся тут, дыпламат вывучаў японскую мову і жыццё людзей гэтай краіны, вёў навуковую дзейнасць, узбагачаў свае веды практыкай, прымаў актыўны ўдзел у перагаворах, прад-

стаўнікі якіх беспаспяхова сустрэліся больш як год. Аднак настаў той дзень, калі з японцамі быў заключаны гандлёвы кантракт. Расія ўстанавіла і дыпламатычныя адносіны з Японіяй. Гэта каштавала вялікіх намаганняў. У гэтым вялікай заслуга нашага зямляка, які прымаў удзел у перагаворах.

Настаў час вяртання на Радзіму. Гашкевіч пакідаў Японію з добрымі ведамі, сабраўшы багаты матэрыял аб гэтай краіне. Але не так лёгка было дабрацца дадому. Трохгадовы шлях падарожжа аказаўся складаным і цяжкім. З паўдарогі ў Расію Іосіф Антонавіч у выніку незвычайных абставін пяць разоў вяртаўся ў Японію. Пасля доўгіх вандраванняў трапіў на радзіму і заняўся падрыхтоўкай да друку слоўніка. Жыў ён у свайго роднага брата ў Магілёве. Тут ён пазнаёміўся з гісторыяй горада, яго ваколіцамі, не раз адпачываў на Дняпры. У пачатку снежня 1856 года Гашкевіч развітаўся з Магілёвам і прыехаў у Пецярбург. Сваю працу ён паказаў аднаму знаёмаму вучонаму. Хутка яна была выдадзена. Імператарскі Казанскі ўніверсітэт прыслаў яму запрашэнне заняць пасаду прафесара кафедры японскай мовы.

Аднак гэтаму не было суджана збыцца. Іосіф Антонавіч быў прызначаны першым консулам у Японію як лепшы знаўца яе мовы. 22 кастрычніка 1857 года параход «Нахімаў» разам з іншымі зняўся з якара і пакінуў Расію. Праз пэўны час ён быў ужо каля аднаго з японскіх астравоў. «Я прыехаў у Японію, — сказаў Гашкевіч, — каб падтрымліваць у хібацы полымя. Агонь дружбы. І мне прыемна бачыць у вашым доме старых знаёмых, з якімі я сустракаўся ў Сімода. Японцы ўсміхнуліся». Так пачалася праца консула, пачалося другое знаёмства з гэтай краінай, якое працягвалася каля васьмі гадоў. За гэты час Гашкевіч многа зрабіў: пабудаваў памяшканне рускага консульства, зрабіў цікавую экскурсію па Японіі, працаваў над чарговай кнігай аб японскай мове. У яго кватэры пабывалі многія японскія чыноўнікі, з якімі консул быў у добрых адносінах. Дзякуючы гэтаму Расія была прадстаўлена ў Японіі з найлепшага боку. Але якія б добрыя адносіны не склаліся з Японіяй, у 1865 годзе яны рэзка пагоршыліся. Японскія князі пачалі рэпрэсіі супраць інашаземцаў. Спачатку супраць англічан, а потым і супраць рускіх. Неўзабаве быў спалены дом рускага консульства, а разам з ім каштоўная калекцыя, частка бібліятэкі. Іосіф Антонавіч са сваімі супрацоўнікамі вымушаны быў пакінуць Японію. На парусных судах праз Ганконг, Сінгапур, Чырвонае мора і Порт-Саід ён вярнуўся ў Расію.

Вярнуўшыся ў Расію, Іосіф Антонавіч загадам міністра замежных спраў быў назначаны даргаманам 4-га класа. Але нядоўга працаваў Гашкевіч на гэтай пасадзе. Яна неўзабаве была скасавана, а дыпламат, нягледзячы на заслугі, быў звольнены. Іосіф Антонавіч Гашкевіч памёр у 1875 годзе ў сваім маёнтку на захадзе Беларусі, так і не здзейсніўшы сваіх заповітных мар. Аднак і тое, што ён зрабіў як чалавек, вучоны, першы консул-беларус, заслугоўвае самай шчырай павагі.

М. ЖЫГОЦКІ.

...І АДБЫЛОСЯ НЕПАПРАЎНАЕ

ЗАБАРАНЯЕЦЦА:

...праследаваць дзікіх жывёл на конях, аўтамашынах, матацыклах і матарных лодках, страляць у іх з-пад фар і іншых асвятляльных прыбораў...
(3 паляўнічага мінімуму)

Шмат цярпення і вытрымкі патрэбна, каб здабыць зайца.

Браньераў працэс палявання не цікавіць. Падавай ім трафей любой цаной. Супроць слабага заегага «рухавіка» — тэхніка: аўтамашыны, матацыклы.

21 лістапада В. на матацыкле прыехаў да знаёмага Д. і прапанаваў яму паехаць на паляванне. Д. згадзіўся. Хуценька сабраўся, узяў стрэльбу.

Пад'ехалі да ўчастка азімага жыта, спыніліся, зарадзілі стрэльбы, а потым накіраваліся па пасавах шукаць зайцоў.

Неўзабаве ўбачылі зайца, які трапіў у прамень святла. Пачалося праследаванне.

Д. папрасіў спыніць матацыкл, але В. ў азарце працягваў пагоню. Д. не вытрымаў і сасночыў на хаду.

Грымнуў стрэл. Смяртэльна паранены В. упаў на зямлю. Неўзабаве ён памёр.

Судова-медыцынская экспертыза вызначыла: агнястрэльнае раненне тулава з пашкоджаннем унутраных органаў.

Жудасна закончылася «паляванне» і на аўтамашыне ГАЗ-69. Адзін «паляўнічы» лёг на пярэдняе крыло, а другі трымаў яго за хлясцік целагэікі. Пры рэзкім павароце хлясцік адарваўся, і чалавек упаў пад колы аўтамашыны...

Двое загінула, двое — асуджана. Такі сумны фінал бяздумных паводзін. Гэтыя выпадкі павінны служыць сур'ёзным папярэджаннем тым, хто парушае правілы палявання.

У. РАЙХМАН,
загадчык Кобрынскага аддзялення
судова-медыцынскай экспертызы.

СОЙКА

Сойку лёгка адрозніць ад іншых птушак па агульнай рыжава-тай афарбоўцы, ярка-блакітных плямах ля згібу крылаў, чорных вусах і невялікім чубчыку на галаве.

Наогул, сойкі — птушкі шумнага нораву, вельмі «балбатлівыя», і менавіта за гэта іх не любяць па-

Вылупленых птушанят з мацярынскай дбайнасцю корміць самка, галоўным чынам, рознымі вусенямі, якіх прыносяць самец.

ляўнічыя. Варта чалавеку трапіць ім на вочы, як яны ўсчынаюць крык, абвясчаючы ўсяму жывому ў лесе пра блізкую небяспеку.

Аднак у перыяд гнездавання сойкі зусім іншыя — ціхія і асцярожныя. Плоскае збудаванне, складзенае з галінак, сцяблін і розных карэньчыкаў — такое гняздо сойкі. Размяшчаюцца гнёзды, як правіла, на вялізных галінах каля самага ствала высокіх дрэў. У кладцы пяць-шэсць яек.

У выпадку небяспекі сойка часам пераносіць птушанят у іншае месца.

Пытанне аб ролі соек у прыродзе да гэтай пары застаецца спрэчным. Адны арнітолагі наракаюць на іх за знішчэнне яек і птушанят розных відаў птушак. Другія гавораць аб іх карысці, спасылаючыся на тое, што сойка часта хавае жалуды дуба пад карэнне дрэў, закопвае ў зямлю, адносячы іх на даволі значную ад-

легласць, а знаходзіць потым толькі частку сваіх кладовак і тым самым спрыяе распаўсюджванню дуба. Падобныя аперацыі яна можа рабіць і з насеннем іншых дрэў.

Але, наогул, трэба лічыць, што сойка — карысная птушка, бо шкода, якую яна прычыняе, нават не ўлічваючы «пасадкі» дрэў, кампенсуецца знішчэннем велізарнай колькасці шкодных насякомак.

Сойка — улюбёны аб'ект даследавання этолагаў — спецыялістаў па паводзінах жывёл. Справа ў тым, што гэтыя птушкі вельмі ўдала могуць імітаваць іншыя гукі. Так, А. С. Мальчэўскі апісаў сойку, якая рыпела, як старыя вароты, спявала драздом, кудахтала курыцай. Галандскі этолаг Міка Тынберген, праводзячы назіранні за сойкамі, прыгадвае такі выпадак: «Я меў завядзёнку будзіць насельнікаў лагера паміж 6 і 7 гадзінамі раніцы, насвістаючы прабудку, ці лёгка пастукваючы кійком па палатках. Праз некалькі тыдняў нашы сойкі навучыліся цудоўна пераймаць мой свіст. І аднойчы раніцай так сыгралі спектакль у чатыры гадзіны, што двое маіх студэнтаў ускочылі, таропка апрануліся, выбеглі на двор, праціраючы вочы, і толькі тады зразумелі, хто іх разбудзіў».

Цікавы ў соек таксама момант «мурашкавання». Справа ў тым, што многія птушкі вельмі арыгінальна паводзяць сябе з мурашкамі, асабліва ляснымі. Яны садзяцца на зямлю, хапаюць іх дзюбай і ўціраюць сабе ў пер'е. Сойкі ж мурашак не хапаюць, а рэагуюць на іх вельмі падобна. Садзяцца на мурашак, распускаюць і цягнуць па зямлі крылы, адначасова імітуючы рухі ўцірання. Такія паводзіны спрыяюць таму, што мурашкі распаўзаюцца па ўсім целе птушкі. Сакрэт гэтай цікавай рэакцыі птушак на мурашак пакуль што не раскрыты.

У БССР сойка — шырока распаўсюджаная і звычайная лясная птушка. Найбольш часта сустракаецца яна ў мяшаных і сасновых лясах. Зімой чародкі соек па пяць-пятнаццаць штук часам адпраўляюцца ў далёкія вандроўкі.

В. СТОМА.

Фота А. Сабадаша

НАВАКОЛЬНАЕ АСЯРОДДЗЕ І СПАДЧЫННАСЦЬ

І. МАСЭ,
кандыдат біялагічных навук.

Ахова прыроды становіцца праблемай нумар адзін, тым больш, калі мець на ўвазе, што гэта праблема азначае і ахову прыроды самога чалавека. Па-першае, змяненне хімічнай структуры глебы, вады, паветра, расліннага і жывёльнага свету не можа не ўплываць на змяненне структуры чалавечага арганізма, па-другое, як і ўсё існае, чалавек мае непасрэдны кантакт і з адмоўнымі ачагамі...

Узарваныя атамныя бомбы здольны ўздзейнічаць на чалавека 11.000 гадоў — больш як 300 пакаленняў людзей будучы адчуваць на сабе вынікі гэтых выбухаў. Нават малыя дозы радыяцыі, якія не выклікаюць ні гібелі арганізма, ні прамяжывай хваробы, могуць змяняць спадчынны матэрыял клеткі — выклікаць мутацыі. Большасць мутацый — шкодныя, таму што парушаюць тую зладжанасць і прыстасаванасць чалавека да навакольнага асяроддзя, якія абумоўлены ўсім працяглым працэсам эвалюцыі. Павелічэнне частаты мутацый у чалавека ўяўляе сабой вялікую небяспеку, таму што мутацыя ў чалавека — гэта прыроджаныя калецтвы і спадчынныя захворванні, цяжкія фізічныя і псіхічныя расстройствы, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне (прычым іншы раз у першапачатковым выглядзе) і абцяжарваюць спадчыннасць чалавека «генетычным грузам». Спіс спадчынных захворванняў налічвае цяпер больш як 1.500 назваў.

Таму вучоных-генетыкаў хвалюе пытанне аб прычынах з'яўлення мутацый у чалавека і аб магчымасці іх ліквідацыі. Праведзены і цяпер праводзяцца старанныя шматгадовыя даследаванні шахцэраў уранавых руднікоў і людзей, якія падвергліся абпраменьванню пры лячэнні злаякасных пухлін, пры аварыях на атамных устаноўках ці ўзрывах атамных бомб у Японіі. Аказалася, што ў клетках іх крыві ўтрымліваецца вялікая колькасць храмасомных мутацый, якія захоўваюцца на працягу дзесяткаў гадоў. У нашчадкаў людзей, якія абпраменьваліся, змяняюцца сусудносіны хлопчыкаў і дзяўчынак, што таксама ўказвае на ўзнікненне пэўнага тыпу мутацый.

Як паказваюць міжнародныя статыстычныя дадзеныя, 7,5% людзей маюць розныя генетычныя дэфекты, гэта значыць, з 3,5 мільярда насельніцтва зямнога шара 250 мільёнаў чалавек пакутуюць ад розных спадчынных хвароб і парушэнняў. Смерць 40% усіх дзяцей, якія паміраюць у клініках, выклікана спадчыннымі хваробамі.

Вялікую небяспеку для спадчыннасці чалавека тояць у сабе таксама многія хімічныя рэчывы. Дзякуючы бурнаму развіццю хімічнай прамысловасці, сінтэзуюцца новыя хімічныя злучэнні, якія раней не існавалі на Зямлі, але зараз неабходныя для прамысловасці, сельскай гаспадаркі, медыцыны. Сярод іх, на жаль, ёсць такія, якія здольны выклікаць мутацыі.

Генетыка — параўнальна маладая навука, і здольнасць многіх фактараў змяніць спадчынны матэрыял клеткі была выяўлена параўнальна нядаўна. Таму да гэтага часу новыя прэпараты, якія выпускаюцца для лячэння, не правяралі на іх здольнасць выклікаць мутацыі. Відавочна, многія памятаюць гісторыю з талідамідам. Гэты штучны прэпарат шырока выкарыстоўваўся ў Заходняй Еўропе як сродак супакоення для цяжарных жанчын, і ў гэтых жанчын нарадзіліся дзеці-калекі. Больш як 1000 дзяцей-калек — страшная трагедыя ўздзеяння талідаміду.

Цяпер вучоных-генетыкі гавораць аб неабходнасці праверкі ўсіх новых лекавых прэпаратаў па іх уплыву не толькі на самога хворага чалавека, але і на яго нашчадкаў.

Што датычыць хімічных сродкаў аховы раслін, то яны могуць быць паспяхова заменены біялагічнымі. Па-першае, можна метадам радыяцыйнай і хімічнай селекцыі атрымаць мутанты раслін, устойлівыя да большасці сельскагаспадарчых шкоднікаў. Для гэтага, на думку нашага савецкага генетыка І. А. Рапапорта, патрэбна ўсяго 2—3 гады. Па-другое, існуе спосаб барацьбы са шкоднікамі шляхам стэрэлізацыі самцоў

і самак. Выпушчаныя затым у прыродную папуляцыю, такія стэрэльныя асобы пры скрыжаванні з нармальнымі насякомымі рэзка паніжаюць колькасць шкоднікаў. Можна таксама для барацьбы са шкоднікамі выкарыстаць іх натуральных ворагаў.

Поўнасю агарадзіць людзей ад сутыкнення з фактарамі, якія выклікаюць мутацыі, у наш час няма магчымасці. Хоць пры рабоце з крыніцамі іанізуючых вымярэнняў і выкарыстоўваюцца спецыяльныя фізічныя сродкі аховы, але мы не можам абараніцца ад павышанага радыеактыўнага фону, ад многіх хімічных рэчываў, якія ўжо ўключыліся ў кругаабарот рэчываў на Зямлі. Напрыклад, ДДТ — прэпарат для барацьбы са шкоднымі насякомымі — валодае вельмі высокай пранікальнай здольнасцю — з глебы разам са сцёкавымі водамі трапляе ў рэкі і моры, адтуль з харчовым планктонам у арганізм рыб, птушак і г. д. А чалавек харчуецца і рыбай, і птушкамі, і звычайнай гароднінай...

Цяпер вытворчасць гэтага прэпарата прыпынена, але ніхто не ведае, як пазбавіцца ад тых запасаў ДДТ, якія былі нарыхтаваны і якія ўжо цыркулююць у навакольным асяроддзі.

Вучоным вядуць пошукі «лекаў ад мутацый». Так, у некаторых штатах ЗША прынята законапалажэнне аб неабходнасці абследавання ўсіх нованароджаных і аб крымінальнай адказнасці ўрача, калі ён не выявіць своечасовага захворвання, а дзіця затым захварэе.

Асобныя віды спадчынных хвароб падаюцца паспяховаму хірургічнаму лячэнню. Да іх належаць воўчая зяпа, заечая губа, прыроджаны парок сэрца, вывіх тазасцягнавага сустава, атэрасклероз, прыроджаныя катаракта і іншыя. Распрацаваны метады дыягностыкі некаторых захворванняў, звязаных з парушэннем абмену рэчываў.

Аднак ёсць шмат цяжкіх спадчынных захворванняў, з якімі медыцына пакуль яшчэ не можа змагацца. Таму важную ролю закліканы адыграць генетычныя кансультацыі і генетычныя клінікі. Задачай гэтых устаноў з'яўляецца інфармацыя аб велічыні верагоднасці (рызыкі) з'яўлення якой-небудзь спадчынна-сямейнай хваробы або дэфекту. Аб тым, што генетычнае кансультаванне неабходна, сведчаць факты, што цяпер на кожных 40 здаровых дзяцей нараджаецца ў сярэднім адно дзіця з якой-небудзь спадчыннай хваробай.

Нават у тых выпадках, калі гэтыя ананаліі паспяхова вылічваюцца, застаюцца нязменнымі парушэнні генетычнага матэрыялу. Гэта значыць, што вылучаны чалавек нясе ў сабе шкодную мутацыю і перадае яе сваім нашчадкам. Цяпер пачаты даследаванні па магчымасці аднаўлення саміх змененых генаў.

Вялікім крокам наперад у гэтым напрамку з'явілася адкрыццё спосабу выдзялення з клеткі асобных генаў. Гэта дасягненне адкрывае шырокія магчымасці, таму што ў перспектыве выдзяленне асобных генаў і інакцыі іх у арганізм забяспечаць не толькі лячэнне хваробы, але і змяненне саміх прыроджаных прыкмет.

Вывучаючы ўплыў розных фактараў навакольнага асяроддзя на спадчыннасць чалавека, вучоным шукаюць спосабы ліквідацыі або хоць змяшэння частаты ўзнікнення мутацый. Супраць шкоднага ўздзеяння мутацый навука вядзе наступленне з усіх бакоў. Можна назваць наступныя перспектывыя напрамкі: 1) абмежаванне ўздзеяння на чалавека фактараў, якія выклікаюць мутацыі; 2) змяшэнне генетычнай небяспекі, абмяжоўваючы выкарыстанне хімічных абаронных сродкаў; 3) генетычнае кансультаванне; 4) дыягностыка непэўнацэннасці зародка на ранніх стадыях яго развіцця; 5) ранняя дыягностыка спадчынных хвароб у нованароджаных і своечасовае іх вылічванне; 6) генетычная тэрапія — спробы ўплыву на самыя пашкоджаныя спадчынныя задаткі.

Асабліваю ўвагу трэба звярнуць на першы напрамак — абмежаваць дзеянне фактараў, якія выклікаюць мутацыі. А гэта значыць — не дапускаць пранікнення радыёізатопаў, шкодных хімічных рэчываў і іншых небяспечных агентаў у навакольнае асяроддзе, берагчы чысціню і спрадвечнасць прыроды, якія неабходны для здароўя і шчасця чалавецтва.

«РОДНАЯ ПРИРОДА»

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

ЕСЛИ ЗАБОТИТЬСЯ О ВОДЕ

Начальник отдела воднохозяйственных балансов Госкомитета СМ БССР по охране природы Е. Мигаль в этой статье затрагивает вопросы о том, как лучше использовать и усилить охрану водных ресурсов и как в этом направлении должны организовать свою работу первичные организации Белорусского Общества охраны природы.

НАВСТРЕЧУ ОГНЮ

О летчике-наблюдателе Белорусского управления гражданской авиации и его легкой работе по борьбе с лесными пожарами рассказывается в этой зарисовке.

ОЗЕРО КРИВОЕ

Озеро с таким названием находится в Ушачском районе Витебской области. Автор статьи В. Калечиц рассказывает о его неповторимой красоте и природных условиях этого водоема.

И РОДИЛОСЬ НОВОЕ МОРЕ

Этот материал посвящен рождению самого большого на белорусской земле искусственного водохранилища.

НЕИСПОЛЬЗОВАННЫЕ РЕСУРСЫ

Главный зоотехник Управления пчеловодства МСХ БССР тов. Рыбальченко пишет о слабом использовании лесных медоносных угодий и о развитии пчеловодства в лесах республики.

ЧЕЛОВЕК НА СВОЕМ МЕСТЕ

Эта статья о передовом Слободском охотничьем хозяйстве, которое возглавляет на общественных началах учитель А. Малеев.

СТАРШИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСПЕКТОР, ЕГО ОБЯЗАННОСТИ И ПРАВА

Содержание этой статьи рассказывает о заготовке.

РЫБХОЗЫ И РЫБОЕДНЫЕ ПТИЦЫ

Кандидат биологических наук В. Вадковский посвящает свою статью рыбоедным птицам. Сравнивая пользу, приносимую ими с тем незначительным ущербом, который они причиняют рыбному хозяйству, поедая в определенный период рыбу, автор высказывает мнение о необходимости взять этих птиц под защиту.

ЗОВУТ НОВЫЕ ДОРОГИ

Эта статья помещена под рубрикой «Сто дорог». В ней рассказывается о развитии туризма в нашей республике в последнее время. Под этой же рубрикой помещены и другие материалы, которые поведут читателя по туристским тропам.

ОНДАТРА НА ОЗЕРЕ ОСВЕЙСКОМ

О причинах гибели ондатры на Освейском озере и возможностях возобновления ее в этих угодьях рассказывает биолог-охотовед В. Муравицкий.

ПРИРОДООХРАННОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ

Ссылаясь на опыт работы кафедры методики преподавания биологии и охраны природы Минского пединститута им. М. Горького, автор статьи поднимает вопрос о подготовке специалистов этого профиля.

НЕЗАБЫВАЕМОЕ

Под таким заглавием напечатаны короткие новеллы писателя Бориса Саченко.

БОЛОТНАЯ СТАНЦИЯ ПОЛЕССКАЯ

С целью изучения гидрометеорологического режима и водного баланса болотных массивов в 1947 году была открыта болотная станция Полесская. О специфике ее работы рассказывает ст. инженер В. Салтанович.

Читатель найдет в номере и много других материалов.

ЗМЕСТ

Я. МИГАЛЬ. Калі клапаціцца пра ваду	1
В. ЦЕЛЯКОУ. Насустрэч агню	4
В. КАЛЕЧЫЦ. Возера Крывое	5
А. ХУДАВЕЦ. І нарадзілася новае мора	6
А. РЫБАЛЬЧАНКА. Нявыкарыстаныя рэзервы	8
В. ДАШКЕВІЧ. Чалавек на сваім месцы	9
С. КАНСТАНЦІНОВІЧ. Старшы дзяржаўны інспектар, яго абавязкі і правы	10
В. ВАДКОУСКІ. Рыбгасы і рыбаедныя птушкі	12
НАШ КАЛЯНДАР	13
СТО ДАРОГ. Клічуць новыя дарогі. Хто ў лес... «Бачу нашы сосны...» Крымскія акварэлі, Турысцкі комплекс на Магілёўшчыне	14—16
В. МУРАВІЦКІ. Андатра на возеры Асвейскім	17
ШКОЛА І ПРЫРОДА. Прыродаахоўная асвета. Прадмет—пасынак	20—21
З ПОШТЫ «РП»	24
АФІЦЫЯНЫ АДЗЕЛ	25
Паляванне з фотаапаратам	26
Я. СПАНГЕНБЕРГ. Дзікія кошкі	28
У. САЛТАНОВІЧ. Балотная станцыя Палесская	31
Ю.Р. ЕВЕР. Вайна высокая ў гарах	32
АБ УСІМ АДУСЮЛЬ	33
М. ЖЫГОЦКІ. Першы консул	34
В. СТОМА. Сойка	35
І. МАСЭ. Навакольнае асяроддзе і спадчынасць	36

Выдавецтва «Полымя» Дзяржаўнага камітэта СМ БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю

Мастацка-тэхнічны рэдактар Н. Ц. Шахрай
Карэктар Т. Ф. Бірыч

Адрас рэдакцыі: Мінск, 220084,
вул. Калектарная, 10.
Тэл. 23-49-67, 23-49-61.

Здадзена ў набор 11/ХІ-73 г. Падпісана да друку 12/ХІІ-73 г. Фармат 60×90%. Друк. арк. 4,5. Улік.-выд. арк. 7,3 Тыраж 48397 экз. АТ 07882. Заказ 561. Цана 30 кап.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

222746 - 1

Цана 30 кап.

В0000003824 193

Індэкс 74926.

Нерухома стаяў густы амярцвелы лес, шчыльна прытуліўшы верхавіны да верхавін, пераплёўшы галіны, акрыўшыся белымі шатамі крохкай, шапаткой шэрані. Ні звер, ні чалавек, ні птушка не парушалі яго ранішняга зімняга спакою. Толькі дзесь у гушчары галін суха палускваў мароз, пераскокваючы з дрэва на дрэва. Пачынала святлець. Са змроку вырысоўваліся стромкія камлі

асін, каржакаватыя дубы, шурпатыя крывыя бярозы, а паміж іх выступалі, як пачварныя дзяды, зломаныя бураю высокія расшчэпленыя абломкі дрэў і спілованыя пні з белымі круглымі шапкамі, з заостранымі вярхамі, ды белымі канцамі раскідаліся па лесе прыгожа скругленыя снежныя курганкі.

ЯКУБ КОЛАС.

